

2022 / 1

LATVIJAS INTERESES EIROPAS SAVIENĪBĀ

2022/1

LATVIJAS INTERESES EIROPAS SAVIENĪBĀ

Ārlietu ministrija

LATVIJAS
POLITOLOGU BIEDRĪBA

Redakcijas kolēģija:

Daunis Auers (Latvijas Universitāte),
Aleksandrs Fatičs (Belgradas Universitāte),
Terēza Felona (Krievijas, Eiropas un Āzijas studiju centrs),
Andris Gobiņš (Eiropas Kustība Latvijā),
Mindaugs Jurkins (Vītauta Dižā Universitāte),
Virdžīnija Mamadu (Amsterdamas Universitāte),
Huans Karlos Nieto (CEU San Pablo Universitāte),
Marija Omazica (Osijekas Universitāte)
Žaneta Ozoliņa (Latvijas Universitāte),
Seržs Strobantss (Ekonomikas un miera institūts),
Fabricio Tasinari (Dānijas Starptautisko pētījumu institūts),
Bens Tonra (Dublinas Universitāte)

Zinātniskā redaktore **Iveta Reinholde**

Projekta vadības grupa **Iveta Reinholde, Žaneta Ozoliņa**

Literārā redaktore **Inga Kanasta-Zabarovska**

Maketētāja **Inese Siliniece**

Māksliniece **Kristīne Plūksna**

Redakcijas kolēģijas adrese:

Latvijas Politologu biedrība
Lomonosova iela 1A, Rīga, LV-1019
Tālrunis: 67140533
e-pasts: info@politologubiedriba.lv
www.politologubiedriba.lv

ISSN 2243-6049

Iespiests SIA Dardedze hologrāfija
Mazā Rencēnu iela 12, Rīga

Saturs

Redaktora sleja	5
I. VIEDOKĻI	7
Žaneta Ozoliņa, Inna Šteinbuka. <i>Eiropas nākotne – Latvijas skatījums</i> ____	7
Kārlis Piļēns. <i>The Potential Impact of Energy Policies on Energy Costs</i> _____	46
Elīna Feofanova. <i>Distance Learning – Modern Education for Active Students and Students with Invisible Disabilities</i>	67
Yinglu Xu. <i>China-EU Trade and Economic Relations in the Post-Pandemic Era: Challenges, Prospects and Priorities. From the Perspective of Chinese Experts and Scholars</i>	76
Iveta Reinholde, Sigita Struberga. <i>Covid-19 Crisis Management: Challenges and Responses for Strengthening of Liberal Democracy in Latvia</i>	93
Nathalie Behnke, Sean Muller. <i>Challenges and Opportunities of Intergovernmental Coordination</i>	107
II. INTERVIJA	121
Dagnija Leitāne. <i>Eiropas skats rītdienā. Intervija ar Eiropas Komisijas pārstāvēniecības Latvijā vadītāju Zani Petri</i>	121

Tukša lapa

Redaktora sleja

Situācijā, kad vārds ”nenoteiktība” ir gandrīz kļuvis par sinonīmu vārdam “realitāte”, arī rīcībpolitikās notiek izmaiņas. Tās prasa no lēmumu pieņēmējiem gan prasmi ātri reaģēt, gan arī izpratni par lēmumu plašāku kontekstu un iespējamām to sekām.

Šis žurnālā numurs ir tapis apstākļos, ka rītdienas nenoteiktība ietekmē mūsu šodienas lēmumus, tāpēc numura vadmotīvs ir – nākotne un mūsu iespējas to ietekmēt. Diskusiju aizsāk profesore Žaneta Ozoliņa un profesore Inna Šteinbuka, rosinot domāt par Eiropas Savienības un tās dalībvalstu stratēģiskajiem uzdevumiem tuvākajā nākotnē. Eiropai būs gan jādomā, kā pārvarēt pandēmijas sekas un mācīties no komunikācijas kļūdām vairākos pandēmijas viļņos, gan arī jāmeklē risinājumi enerģētikas jomā. Enerģijas cena ir bijis biežs diskusiju objekts 2022. gada pavasarī gan politiķu starpā, gan katrā mājoklī, ieraugot kārtējo rēķinu. Taču nenoteiktība enerģētikas jomā, iespējams, mudinās mūs visus daudz vairāk domāt par enerģijas efektivitāti un zaļās transformācijas mērķiem.

Pandēmijas ietekmē mēs esam veikuši lielu lēcieni preti digitālajai transformācijai, kas ir gan devusi papildu iespējas vieniem, gan šķietami laupījusi klātienē pasākumu šarmu citiem. Arī globāli pasaule ir mainījusies. Tāli kaimiņi ir kļuvuši digitāli sasniedzami, bet vai digitālais tuvums ir ļāvis veidot labākas kaimiņattiecības? Digitālā transformācija un pandēmija ir ieviesusi mūsu ikdienā jaunus digitālos paradumus, un tikai laiks novērtēs, vai jauni paradumi būs vērtīgs papildinājums mūsu iespējām un politikām. Vai uzlabota komunikācija un koordinācija būs istie instrumenti nenoteiktības pārvarēšanai? Žurnāla numurs ir aptvēris plašu jautājumu klāstu, tomēr paturot prātā, ka, analizējot šodienas situāciju, mēs varam veidot labāku rītdienu.

Iveta Reinholde, LU profesore

žurnāla “Latvijas intereses Eiropas Savienībā” zinātniskā redaktore

Tukša lapa

I

VIEDOKĻI

Eiropas nākotne – Latvijas skatījums*

Prof. Žaneta Ozoliņa,

Chairwoman of the Board, Latvian Transatlantic Organisation

Prof. Inna Šteinbuka,

University of Latvia

Ievads

Konferences par Eiropas nākotni konsultāciju process ir aizsācies 2021. gada 8. maijā, un to raksturo tādi principi kā līdzdalība, atvērtība, iekļaušana un atklātība. Šis process iezīmē vienas no ES prioritātēm – “Jauna impulsa Eiropas demokrātijas iedzīvināšanai” īstenošanu ciešā sadarbībā ar politiķiem, pilsonisko sabiedrību un ikvienu ieinteresēto. Diskusijas par Eiropas tālākās attīstības vektoriem nav jauns politikas instruments. Tās atkārtojas ar zināmu regularitāti, ko motivē nepieciešamība rast optimālākos risinājumus Eiropas tālakai virzībai pēc dziļām krīzēm, gūt sabiedrības atbalstu izvēlētajām rīcībpolitikām un mobilizēt resursus to ieviešanai.

Pašlaik notiekošo konsultēšanās procesu no iepriekšējā šķir tikai pieci gadi, kad migrācijas krīzes un breksita dēļ bija svarīgi iezīmēt Eiropas integrācijas projekta ilgtspēju. 2017. gadā Eiropas Komisija nāca klajā ar Balto grāmatu par Eiropas nākotni,¹ kurā piedāvāja piecus iespējamus ES attīstības scenārijus, apskatot tos nozīmīgākajās politikas jomās. Taču ir

* Raksts sagatavots 2021. gada 2021.gada rudenī

¹ Baltā grāmata par Eiropas nākotni. Eiropas Komisija, 2017. Izgūts (24.20.2022.) no: EUR-Lex - 52017DC2025 - LV - EUR-Lex (europa.eu)

vairākas būtiskas atšķirības paša procesa organizācijas veidā un sabiedrības iesaistes līmenī. 2017. gada diskusijas balstījās uz Eiropas Komisijas izstrādāto piedāvājumu (*lejupvērstā pieeja*), bet 2021. gada process ir organizēts, izmantojot *augšupvērstu pieeju*. Ir izveidota tiešsaistes platforma (Konference par Eiropas nākotni; europa.eu), kurā ikviens interesents vai grupa var paust savu viedokli, priekšlikumus un rekomendācijas. Paralēli norisinās ideju domnīcas dažādos līmeņos – lokālā, reģionālā un nacionālā, lai apzinātu visdaudzveidīgākos viedokļus, kurus apkopos dalībvalstu pārstāvji Konferencēs plenārsēdē, un noslēgumā norisināsies gala dokumenta prezentēšana.

Šāda izvēlētā pieeja konferences rīkošanai ir reakcija uz pieaugošu kritiku par Eiropas pilsoņu viedokļu nesadzirdēšanu Briselē, sabiedrības viedokļu tiešas pārstāvniecības trūkumu Eiropas lēmumu pieņemšanas procesā, nespēju rast optimālus saziņas līdzekļus ar iedzīvotājiem, kuriem joprojām nav skaidri daudzi ES darbības principi un attiecību raksturs starp Briseli un dalībvalstīm (“Brisele visu nosaka”). Nav šaubu, ka tuvākie gadi Eiropas Savienībai un tās dalībvalstīm būs sarežģīti, jo **vienlaikus** būs jārisina vairāki stratēģiski uzdevumi: 1) **jāmazina pandēmijas radītās sekas** un jāierobežo jaunu pandēmijas viļņu izplatība, iesaistoties atbalsta sniegšanā valstīm, kuru veselības aprūpes sistēmas individuāli nespēj reaģēt uz jauniem izaicinājumiem; 2) **jāievieš ambiciozās un dārgās politiskās prioritātes**, sasniedzot zaļās un digitālās transformācijas mērķus; 3) jāveicina ES konkurētspēja un ekonomikas izrāviens, vienlaikus samazinot valstu parādus un atgriežoties pie ilgtspējīgas fiskālās politikas, mazinot inflāciju un sekmējot ES valstu ekonomisko konvergenci, nodarbinātību un sociālo taisnīgumu; 4) reaģējot uz kritiku tāda demokrātijas pamatprincipa kā **pilsoniskās sabiedrības līdzdalības nepietiekamu ievērošanu Eiropas politikā īstenošanā**, jānovada Konference par Eiropas nākotni tādā veidā, lai pieaugtu iedzīvotāju uzticēšanās ne tikai demokrātiskajām institūcijām un politikas veidotājiem, bet ES projekta nākotnei kopumā. Ja diskusijas par Eiropas nākotni būs formālas, aprobežosies ar viedokļu paušanu, kam nesekos konkrēti lēmumi un rīcība, pastāv liels risks, ka Konference par Eiropas nākotni noslēgsies ar vispārīgām frāzēm un pretēji cerētajam vairo skeepsi par spēju iesaistīties un lemt par Eiropas Savienības attīstību.

Lai veidotos argumentēts, pierādījumos balstīts un viedokļus apkopjošs dialogs starp dalībvalstīm un to pilsoniskajām sabiedrībām, nepieciešama ikvienas valsts pozīciju skaidra definēšana par visiem desmit tematiskajiem

lokiem – klimata pārmaiņas un vide; veselība; spēcīgāka ekonomika, sociālais taisnīgums un nodarbinātība; ES pasaulē; vērtības un tiesības, tiesiskums, drošība; digitālā pārveide; Eiropas demokrātija; migrācija; izglītība un kultūra, jaunatne un sports; citas idejas –, kuru ietvaros tad arī notiek ideju uzkrāšana, apkopošana un pozīciju saskaņošana gala priekšlikumu formulēšanai.

Šī **projekta mērķis** ir apkopot sabiedriskās domas aptaujas datus par Latvijas iedzīvotāju skatījumu uz Eiropas Savienības nākotnes prioritātēm par visiem deviņiem tematiskajiem blokiem, pievēršot uzmanību mijiedarbībai starp ES un nacionālo lēmumu pieņemšanas procesu, kā arī veikt fokusa grupu intervijas piecos Latvijas reģionos un izstrādāt ziņojumu, kas palīdzētu argumentēt pamatnostādnes Latvijas dalībai Konferencē par Eiropas nākotni.

Projekta metodoloģija veidota no secīgiem un savstarpēji papildinošiem soļiem, un tas ļauj iegūt informāciju ne tikai par konkrētu laika periodu, bet arī skatīt un analizēt rezultātus perspektīvā, kas ir īpaši svarīgi uz nākotni vērstos pētījumos.

Projekta īstenošanas gaitā veikti šādi uzdevumi:

1. izpētītas ES institūciju ierosinātās diskusijas par ES nākotni un to tematiskās dimensijas;
2. izstrādāta pētījuma struktūra un izvērtēts rezultātu lietderīgums;
3. identificēts kopīgais un atšķirīgais starp 2017. gada diskusijām par EK Baltās grāmatas par Eiropas nākotni un 2021.–2022. gada Konferenci par Eiropas nākotni;
4. izanalizēts Latvijas Republikas Ārlietu ministrijas pasūtītais SKDS pētījums “Iedzīvotāju uzskati par Latvijas dalību Eiropas Savienībā un Eiropas Savienības nākotni” 2017. gadā. Daudzas no pētījumā apskatītajām politiku jomām atbilst Konferences par Eiropas nākotni tēmām, kas ļauj izdarīt secinājumus par attieksmju noturīgumu vai mainīgumu;
5. veikts jauns sabiedriskās domas pētījums šī ziņojuma sagatavošanas vajadzībām “Eiropas Savienība – ietekme, lēmumi, nākotne” 2021. gada oktobrī (SKDS), kura rezultāti izmantojami secinājumu izstrādē par Latvijas iedzīvotāju attieksmi pret svarīgākajām konferences deviņām tēmām;

6. veiktas fokusa grupu intervijas piecos Latvijas reģionos: Kurzemē – Liepājā (30. septembrī), Vidzemē – Ļaudonā (29. oktobrī), Zemgalē – Jēkabpilī (2. oktobrī), Latgalē – Daugavpilī (17. septembrī) un Rīgā (28. oktobrī).² Ar nolūku izvēlētas trīs Latvijas lielākās pilsētas un divas mazākas, kas ļauj salīdzināt ne tikai dažādus reģionālus skatījumus uz Eiropas attīstību, bet arī izzināt ekonomiski mazāk aktīvu pilsētu iedzīvotāju attieksmi un to veidojošo motivāciju un argumentāciju. Katrā fokusa grupā piedalījās desmit dalībnieki (Daugavpilī astoņi), kas pārstāvēja Latvijas sociāli demogrāfisko spektru: strādājošie, pensionāri, studējošie, bezdarbnieki, vīrieši un sievietes, latviski un krieviski runājošie (atskaite pievienota 2. pielikumā);
7. izanalizēti nozīmīgākie ES un Latvijas rīcībspolitikas dokumenti;
8. pamatojoties uz veikto pētījumu, izstrādāts ziņojums un organizēta tā sabiedriskā apspriešana.

Projektu atbalsta Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, Latvijas Universitāte, Latvijas Zinātņu akadēmijas Eiropas Politikas pētījumu institūts un Latvijas Politologu biedrība.

Eiropas Savienības ietekme uz dažādiem dzīves aspektiem Latvijā

2017. gadā SKDS veiktais pētījums par Latvijas iedzīvotāju skatījumu uz Eiropas Savienības nākotni³ liecināja, ka, neraugoties uz breksita radītajiem izaicinājumiem tālākai integrācijas gaitai, Latvijas iedzīvotāji pozitīvi vērtē sasniegto pēc iestāšanās 2004. gadā. Labvēlīgo attieksmi pret ES apliecina arī 2021. gadā GLOBSEC veiktais pētījums, kurā uz jautājumu, kā jūs balsotu par savas valsts palikšanu vai izstāšanos no ES, ja referendums notiktu nākamajā nedēļas nogalē, Latvijas iedzīvotāji pārliecinoši (84%) izvēlētos palikšanu un tikai 12% dotu priekšroku ES pamešanai.⁴ Aptauja, kuru 2021. gada oktobrī

² Fokusa grupu intervijas organizēja un vadīja LU Sociālo un politisko pētījumu institūta pētniece Sigita Struberga.

³ Iedzīvotāju uzskati par Latvijas dalību Eiropas Savienībā un Eiropas Savienības nākotni. SKDS, 2017.

⁴ GLOBSEC Trends 2021. Central&Eastern Europe one year into the pandemic, June 2021. Izgūts (26.10.2021.) no: GLOBSEC Trends 2021: Central and Eastern Europe one year into the pandemic - GLOBSEC

veica SKDS⁵ šī pētījuma vajadzībām, aktualizē ES nākotnes jautājumu izpēti. Galvenais secinājums – neraugoties uz gandrīz divu gadu ilgstošo pandēmijas krīzi, kas pasliktnājusi sabiedrības noskaņojumu, saistībā ar Eiropas Savienību izmaiņas bijušas nenozīmīgas.

Visaugstāk respondenti ir vērtējuši ES ieguldījumu miera un drošības garantēšanā Eiropā. 2017. gadā šādu viedokli atbalstīja 61,7% iedzīvotāju, četrus gadus vēlāk, 2021. gadā, šis rādītājs ir gandrīz identisks – 61 procenti. Tikai 1% aptaujāto norāda, ka mieru un drošību Eiropā ES ietekmē negatīvi, 10% – drīzāk negatīvi. Nemainīga un noturīga gadu griezumā ir latviešu valodā runājošo un pilsoņu attieksme. Ģimenēs latviski runājošie 2017. gadā pozitīvi vērtēja situāciju ar mieru un drošību Eiropā kopumā 68,5%, bet 2021. gada oktobrī – 71% apmērā. Attiecīgi aptaujātie no ģimenēm, kurās runā krievu valodā, 50,7% ES devumu mieram un drošībai vērtē pozitīvi, bet 2021. gadā tādu ir 45%. Pilsoņu grupā tādu bija 64,2% un pašlaik ir 65 procenti. Nepilsoņu vidū pozitīvu attieksmi iepriekš pauda 44,4%, bet šogad – 36%, kas liecina, ka, neraugoties uz ilgstošu piederību Eiropas ekonomiskajai, politiskajai un vērtību telpai, ES vērtējums šo grupu acīs pasliktnās. Izskaidrojums varētu būt saistīts ar Krievijas informācijas telpas naratīviem, kam uzticas nozīmīga krieviski runājošo un nepilsoņu daļa. Reģionālajā skatījumā pašlaik visoptimistiskākais redzējums ir Vidzemē dzīvojošiem – 74% (2017. g. tā bija Zemgale – 68,1%), bet kritiskākais skatījums ir Latgales iedzīvotājiem – 49% (2017. g. 58,4%).

Latvijas iedzīvotāji iestāšanos ES lielā mērā asociēja ar labklājības līmeņa celšanos, proti – savu materiālo apstākļu, turības un pārticības uzlabošanu. Pēdējos gados Latvija ir pārsniegusi to labklājības līmeni, ko tā paspēja sasniegt tā sauktajos treknajos pirmskrīzes gados, un pašlaik esam kļuvuši teju divas reizes bagātāki, nekā bijām 2000. gadā. Tomēr, kā liecina *Eurostat* dati, labklājības līmeņa galvenais rādītājs – iekšzemes kopprodukts uz vienu iedzīvotāju – Latvijā 2020. gadā ir viens no zemākajiem ES, krietni atpaliekot no Baltijas kaimiņvalstīm.

Covid-19 pandēmija ir radījusi globāla mēroga spēcīgu un paliekošu ietekmi uz sociāli ekonomisko situāciju. Līdzīgi kā gandrīz visās pasaules valstīs, arī Latvijā Covid-19 pandēmijas dēļ ekonomika 2020. gadā nonāca

⁵ Eiropas Savienība – ietekme, lēmumi, nākotne. SKDS, 2021.

recesijā, un ir būtiski ietekmēts darba tirgus. Kaut gan 2021. gada otrajā ceturksnī tautsaimniecības izaugsme ir sasniegusi pirmskrīzes līmeni un atbilstoši EK rudens prognozei IKP pieaugums gada beigās varētu sasniegt 4,7%, pandēmijas krīze negatīvi ietekmē sabiedrības labklājību, vispārējo noskaņojumu un labklājības uztveri.

Neraugoties uz sociālo spriedzi Covid-19 krīzes apstākļos, sabiedrības priekšstats par ES ietekmi uz labklājības veicināšanu ir pozitīvs. Lielākā sabiedrības daļa uzskata, ka Latvijas ekonomikas attīstība un labklājības pieaugums būtu vēl lēnāks bez ievērojama Eiropas fondu atbalsta.

Strādājošs vīrietis, 25–34, Daugavpils: “Mani vecāki ir skolotāji. ES ir radījusi labākus darba apstākļus viņiem. Daugavpilī visas skolas atjaunotas par ES līdzekļiem.”

Aptauja liecina, ka 53% respondentu uzskata, ka ES pozitīvi ietekmē Latvijas labklājību. Salīdzinājumam – 2017. gadā šis rādītājs bija zemāks (50,5%). Turklāt pašlaik tikai 17% respondentu uzskata, ka ES ietekme uz labklājību ir negatīva. Salīdzinājumā ar 2017. gadu, kad šādi domāja 26,7% respondentu, situācija ir labāka.

Attieksme būtiski atšķiras atkarībā no sarunvalodas ģimenē. ES ietekmi uz labklājību daudz pozitīvāk vērtē latviski runājošie (60%), negatīvāk – krieviski runājošie (44%). Attieksmi ietekmē arī izglītība. Respondenti ar augstāko izglītību daudz augstāk vērtē ES ieguldījumu Latvijas labklājībā (62%) salīdzinājumā ar respondentiem ar pamatizglītību (50%). Reģionu griezumā visaugstāk ES lomu Latvijas labklājības celšanā vērtē Vidzeme (64%) un Latgale (62%), bet viszemāk – Kurzeme (41%).

Reālais individuālais patēriņš uz vienu iedzīvotāju, kas raksturo māj-saimniecību labklājību, Latvijā arī pērn bijis viens no zemākajiem ES. Turklāt Latvijas labklājība savā ziņā ir abstrakcija, salīdzinot ar savas ģimenes labklājību. Tādēļ nav pārsteigums, ka tikai aptuveni ceturtdaļa (27%) respondentu uzskata, ka ES kopumā pozitīvi ietekmē viņu ģimenes labklājību. Šis rādītājs būtiski pasliktinājās kopš 2017. gada (33,2%) visdrīzāk pandēmijas dēļ. Labā ziņa ir tā, ka mazāk respondentu uzskata, ka ES negatīvi ietekmē ģimenes labklājību: 11% 2021. gadā salīdzinājumā ar 18,5% 2017. gadā.

ES ietekmi uz savas ģimenes labklājību daudz pozitīvāk vērtē latviski runājošie (33%), salīdzinot ar krieviski runājošiem (17%). Attieksmi ietekmē arī izglītība. Respondenti ar augstāko izglītību atzinīgāk vērtē ES ietekmi

uz ģimenes labklājību (33%), salīdzinot ar respondentiem ar pamatizglītību (17%). Reģionu griezumā visaugstāk ES lomu Latvijas labklājības celšanā vērtē vidzemnieki (38%), bet viszemāk – Latgales iedzīvotāji (15%). Respondenti ar augstu ienākumu līmeni uz vienu cilvēku ģimenē ir pozitīvāk noskaņoti pret ES (36%), salīdzinot ar zema ienākuma respondentiem (20%).

Students, 18–24, Daugavpils: “Manai ģimenei ir izveidots privāts bizness ar ES atbalstu projektā. Manas ģimenes labklājība celta, tieši pateicoties ES.”

Strādājoša sieviete, 45–64, Ļaudona: “Gribētos, lai ES panāk lielāku atalgojumu mūsu valstī, lai ir kā citās, attīstītākās ES valstīs. Jau tagad, pateicoties ES, mums ir nedaudz lielākas algas. Pateicoties projektiem, daudzi mazie uzņēmēji ir “atspērušies”.”

Strādājoša sieviete 35–44, Daugavpils: “Ja iedzīvotāji zinātu, ko ES sniedz labklājībai, varbūt vairāk cilvēku varētu izmantot ES sniegtās iespējas grūtās situācijās.”

Labvēlīgi ir vērtēta ES ietekme uz Latvijas piederības Eiropai stiprināšanu – tā ir gan ģeopolitiskā, gan kultūras un vērtību identitātes nostiprināšana, kas ir īpaši svarīga pēc ilgstošas okupācijas un pārejas perioda radītā “pārrāvuma”. No visiem respondentiem 50% uzskata, ka ietekme ir bijusi pozitīva, bet 24% nav izjutuši ietekmi. 2017. gadā pozitīvu vērtējumu deva 53,7% un nav izjutuši ietekmi 12,8% respondentu.

Strādājoša sieviete, 25–34, Daugavpils: “Jā, es jūtos piederīga Eiropai. It sevišķi, strādājot pirmsskolas iestādē un redzot, ka tā atjaunota par ES naudu, jūtu piederību un prieku.”

Studēte, 18–24, Daugavpils: “Es ne fiziski, ne emocionāli nevaru sajusties piederīga. Pirms pandēmijas nebija robežu, varēja ceļot, tad vēl jā. Tagad nē.”

Atšķirības viedokļos saglabājas tajās pašās sociāli demogrāfiskajās grupās. Latviešu valodā runājošajiem 56% ES loma Latvijas piederības Eiropai stiprināšanā bijusi nozīmīga (2017. g. 57,2%), attiecīgi krieviski runājošajiem – 41% (2017. g. 48,9%). Arī šajā jomā atšķiras reģionālais viedokļu sadalījums. Visvairāk ES ietekmējusi Latvijas piederības Eiropas stiprināšanu Vidzemē – 66% šī reģiona iedzīvotāju, bet viszemākais atbalsts pausts Kurzemē – 37%, kas ir saistīts ar spēcīgu reģionālo identitāti.

Vērtējot ES nākotnes attīstību, 51% iedzīvotāju uzskata, ka dalībvalstīm jāsadarbojas un jāisteno vairāk kopīgu plānu, bet 34% pārliecināti, ka jāsadarbojas mazāk un dalībvalstīm jārikojas neatkarīgi. Šāds respondentu viedokļu sadalījums norāda uz to cilvēku pārsvaru, kuri optimistiski vērtē ES nākotnes izredzes. Tomēr šis nelielais pārsvars liecina par stabilas un prognozējamās nākotnes trauslumu. Tādēļ regulāra un sistēmiska ES nozīmīgāko tendenču un Latvijas ekonomisko, politisko un sociālo procesu analīze, kā arī abos līmeņos notiekošā korelāciju apzināšana ir būtisks ieguldījums valsts un Eiropas ilgtspējā.

Latvijas iedzīvotāji par Eiropas nākotni

Klimata pārmaiņas un vide

Ekonomikas zaļās transformācijas jomā un tieši saistībā ar atjaunojamās enerģijas īpatsvaru kopējā enerģijas patēriņā Latvija pašlaik ir starp ES līderēm. 2019. gadā atjaunojamās enerģijas īpatsvars Latvijā sasniedza 41%, kas Latviju ierindoja trešajā vietā starp ES dalībvalstīm. ES kopumā atjaunojamās enerģijas īpatsvars ir tikai 19,7 procenti.⁶ Tomēr jāstrādā pie tā, lai Latvija spētu šo priekšrocību izmantot, ātri un efektīvi iekļaujoties jaunajā – no oglekļa emisijām brīvā pasaules ekonomiskajā modeli.

Klimata pārmaiņu veicināšanā un vides uzlabošanā Latvijā būtu labāks rezultāts, ja lēmumi vairāk tiktu pieņemti ES līmenī, dalībvalstīm vienojoties, – tā uzskata 46% respondentu. Salīdzinājumā ar 2017. gadu (27,6%) respondentu īpatsvars, kas dod priekšroku lēmumu pieņemšanai ES līmenī, pieauga par apmēram 18 procentiem. Turklāt 2021. gadā tikai 23% uzskata, ka labāks rezultāts būtu sasniegts, ja lēmumi vairāk tiktu pieņemti Latvijas līmenī (ievērojams samazinājums salīdzinājumā ar 35,7% 2017. g.), un 19% (21,4% 2017. g.) uzskata, ka pašreizējais lēmšanas līmenis ir optimāls.

Latvijas iedzīvotāju viedokļu izmaiņas salīdzinājumā ar 2017. gadu ietekmēja pēdējo gadu ES aktīvi īstenotā “zaļā kursa” politika. Latvijas sabiedrības noskaņojums atspoguļo ES noteicošo lomu klimata politikā pasaules mērogā.

⁶ Share of renewable energy in the EU up to 19.7% in 2019. Eurostat. Izgūts (22.10.2021.) no: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20201218-1?redirect=%2Feurostat%2Fweb%2Fenergy%2Fpublications>

Respondenti secināja, ka ES lielā mērā nosaka dalībvalstu rīcību, īstenojot ES kopējo mērķi – līdz 2030. gadam samazināt siltumnīcefekta gāzu emisijas par vismaz 55% salīdzinājumā ar 1990. gadu, kā arī veicināt virzību uz ES klimatneitralitāti 2050. gadā.

Lai gan Latvijas sabiedrība kopumā arvien pozitīvāk vērtē ES lomu klimata pārmaiņu politikas īstenošanā, tomēr fokusa grupu diskusiju analīze liecina par zemu interesi un izpratnes trūkumu par klimata un vides jautājumiem. Īpaši izteikti šāda vienaldzīga vai pat noraidoša attieksme raksturīga Daugavpils, Liepājas un Jēkabpils fokusa grupām. Lielāku interesi un izpratni demonstrēja Rīgas un Ļaudonas fokusa grupas dalībnieki.

Studente, 18–24, Rīga: “Klimata pārmaiņas ir ļoti nozīmīgs jautājums. Diemžēl Latvijā nav pietiekamas izpratnes par šo problemātiku. ES vajadzētu izdarīt lielāku spiedienu uz valstīm klimata neitrālāku politiku realizēšanā. Īpaši tas attiecas uz tādām valstīm kā Latvija.”

Students, 18–24, Rīga: “Jāveicina Latvijas iedzīvotāju interese par atkritumu šķirošanu, ilgtspējīgu dzīvesveidu. Jārada labvēlīgāki apstākļi plašākai elektromašīnu ieviešanai. Principā vairumā soļu sagaidu, ka darīs mūsu valdība, tomēr arī ES ir jāiesaistās krietni vairāk.”

Strādājošs vīrietis, 45–64, Rīga: “Nevar vienlaikus uzvarēt gan ekonomikas jomā, gan arī vides ilgtspējas jautājumos. No kaut kā visu laiku jāatsakās. Jāmeklē kompromisi. ES ir nosacīti vienota pieeja, katra dalībvalsts tik un tā darīs, kā tai izdevīgāk, īpaši lielās dalībvalstīs, tādas kā Vācija.”

Strādājoša sieviete, 45–64, Ļaudona: “Latvijā mežu izciršana milzīga, cilvēki nešķiro atkritumus, īpaši laukos. Mums tā ir liela problēma ilgtermiņā. ES attīstītajās valstīs situācija ir pilnīgi cita. Piemēram, Nīderlandē pieejama visa nepieciešamā infrastruktūra atkritumu šķirošanai. Latvijā, īpaši laukos, tās vienkārši nav. ES vajadzētu pievērst šim lielāku uzmanību, izdarīt spiedienu uz Latviju.”

Mājsaimniece, 25–34, Ļaudona: “Citur Eiropā cilvēki ir videi draudzīgāki. ES mums ļoti daudz ko dod tajā ziņā, ka mēs tiekam mācīti, kā kļūt videi draudzīgākiem.”

Lai veicinātu klimata pārmaiņas, 2021. gada 14. jūlijā EK nāca klajā ar tiesību aktu priekšlikumu pakotni “Fit for 55” jeb “Gatavi mērķrādītājam 55%”.

“Zaļā kursa” un “Gatavi mērķrādītājam 55%” mērķi ES un Latvijas līmenī ir atspoguļoti tālāk.

ES klimata mērķu īstenošanā Latvijai būs jāpieņem daudzi lēmumi. Prognozējamie izaicinājumi Latvijā “Gatavi mērķrādītājam 55%” pakotnes īstenošanai ietver:

- negatīvas ietekmes samazināšanu uz tautsaimniecību, īpaši lauksaimniecības un transporta sektoriem, un uz sociāli vismazāk aizsargātajām iedzīvotāju grupām, ņemot vērā sagaidāmo cenu un rēķinu pieaugumu mājokļu un transporta sektoros, kā arī pārtikai;
- klimata likuma izstrādi.

Klimata likumprojektu ir plānots iesniegt izskatīšanai LR 13. Saeimai 2022. gada otrajā ceturksnī, un tas tiek izstrādāts ar mērķi pilnveidot klimata pārmaiņu politikas jomas juridisko ietvaru, izveidojot regulējumu, kas ietvertu visus būtiskākos klimata politikas nosacījumus vienuviet:

- apvienot tiesību normas, kas izriet no likuma “Par piesārņojumu” un likuma “Par Latvijas dalību Kioto protokola elastīgajos mehānismos”;
- iekļaut jaunas tiesību normas, ņemot vērā plānotos izaicinājumus virzībā uz klimatneitralitāti un klimatnoturības veicināšanu.

Klimata mērķu sasniegšanai visām dalībvalstīm tiek paredzēts ievrojams investīciju projektu finansējums no ES Atjaunošanas un noturības fonda, kā arī daudzgažu budžeta. Zaļās transformācijas jomā Latvijai būs jāturpina nopietnas investīcijas gan transportā un ēku siltināšanā, gan atjaunojamo energoresursu attīstībā. Latvijai būs jāturpina palielināt atjaunojamo energoresursu īpatsvaru, ko tā ir veiksmīgi darījusi siltumapgādes un elektroenerģijas ražošanas nozarēs, bet ko nav izdevies panākt transporta nozarē. Šajā sakarā būs nepieciešams turpināt investīcijas videi draudzīga sabiedriskā transporta un elektromobilitātes infrastruktūras attīstībā. No rezultāta būs atkarīgs sabiedrības viedoklis par “zaļā kursa” lietderību un Latvijas valdības lēmumu efektivitāti.

Veselība

Covid-19 pandēmijas krīze skaidri parādīja, ka Latvijas veselības sistēmas gatavība pandēmijas izaicinājumiem un tās reaģēšanas spējas ir nepietiekamas. Uz Latvijas veselības sistēmas trūkumiem vairāku gadu garumā

Eiropas semestra ietvaros norādīja Eiropas Komisija.⁷ Galvenais trūkums ir zems publiskais finansējums veselības aprūpē, kas ierobežo piekļuvi kvalitatīvai un savlaicīgai aprūpei, negatīvi ietekmējot rezultātus veselības jomā. Veselības aprūpes izdevumi Latvijā gan uz vienu iedzīvotāju, gan proporcionāli IKP joprojām ir krietni zemāki nekā vidēji Eiropas Savienībā.

Raksturojot Latvijas veselības sistēmas pirmskrīzes stāvokli, jāņem vērā, ka Latvijas publiskie izdevumi veselības aprūpei 2017. gadā bija 3,4% no IKP, kas ir ievērojami mazāk par ES vidējo rādītāju – 7,8 procentiem. Izdevumu daļa 2018. un 2019. gadā nedaudz palielinājās, bet 2020. gadā tā atkal noslīdēja tuvu 2017. gada līmenim. Vairākās jomās ir vajadzīgi ievērojami ieguldījumi, lai uzlabotu veselības aprūpes kvalitāti, pakalpojumu pieejamību, slimību profilaksi, primārās aprūpes stiprināšanu, e-veselību un veselības aprūpes personāla adekvātu darba apmaksu.

Ierobežota piekļuve valsts apmaksātiem veselības aprūpes pakalpojumiem rada ilgu gaidīšanas laiku, lielas neapmierinātas vajadzības pēc aprūpes, kas ievērojami atšķiras starp ienākumu grupām (12,8% visnabadzīgākajiem 20% iedzīvotāju un 1,7% bagātākajiem 20% iedzīvotāju), augstu personīgo maksājumu līmeni par veselības aprūpes pakalpojumiem (41,8% no kopējiem veselības aprūpes izdevumiem 2017. g.) un finansiālas grūtības neaizsargātām grupām, piemēram, pensionāriem un mājsaimniecībām ar zemiem ienākumiem. 2017. gadā Latvijā attālināmās mirstības līmenis bija trešais augstākais ES, un tas norāda uz nepieciešamību un iespējām ieguldīt veselības aprūpes pieejamības un kvalitātes uzlabošanā. Novēršamās mirstības rādītājs Latvijā bija otrais augstākais ES 2017. gadā.

Akūta problēma veselības sistēmā ir darbaspēka trūkums. Situācija ir izteiktāka teritorijās ārpus Rīgas, kur praktizējošo ārstu blīvums ir daudz mazāks, kā rezultātā rodas plaša starp pilsētām un laukiem par piekļuvi veselības aprūpei. Zems atalgojums ir atturējis jo īpaši jaunos veselības aprūpes darbiniekus un medmāsas. Iestādes veica pasākumus, lai uzlabotu veselības aprūpes darbinieku pieņemšanu un noturēšanu darbā, tostarp apņēmas laikposmā no 2019. līdz 2021. gadam katru gadu palielināt ārstu algas par 20 procentiem. Tomēr 2020. gada budžeta palielinājums radīja algu pieaugumu vidēji vien par aptuveni 10 procentiem.

⁷ 2020. gada Eiropas pusgads: novērtējums par progresu strukturālo reformu īstenošanā, makroekonomikas nelīdzsvarotības novēršanā un koriģēšanā, un saskaņā ar Regulu (ES) Nr. 1176/2011 veikto padziļināto pārskatu rezultāti.

Līdzās “hroniskajiem” veselības sistēmas trūkumiem Covid-19 pandēmija parādīja, ka Latvijas veselības sistēmas gatavība un reaģēšanas spējas ir nepietiekamas. Kā ilustrācija tam bija pandēmijas sākumposmā nepietiekamie medicīnas aprīkojuma, piemēram, aizsargmasku, krājumi, nepietiekama slimnīcu intensīvās aprūpes gultasvietu kapacitāte, testu trūkums, zema kontaktu izsekošanas spēja un daudzi citi.

Neraugoties uz veselības sistēmas trūkumiem, 2021. gada aptaujas rezultāts liecina, ka gandrīz puse respondentu (48%) uzskata, ka labāks rezultāts būtu sasniegts, ja lēmumi veselības jomā vairāk tiktu pieņemti Latvijas līmenī. Rezultāts ir likumsakarīgs, jo ES kompetence veselības aprūpes jomā ir ierobežota un galvenā atbildība par veselības aprūpes sistēmas organizāciju un finansēšanu gulstas uz dalībvalstīm.

Piemēram, viens no Jēkabpils fokusa grupas secinājumiem ir nepieciešamība veicināt veselības aprūpes pakalpojumu pieejamību, kas ir tieši atkarīga no Latvijas politikas veidotājiem.

Māsaiņniece, 45–64, Rīga: “Šī brīža situācijā sagaidu investīcijas medicīnas jomā. Investīcijas gaidu visā – sākot ar investīcijām jauno ārstu izglītībā, tajā skaitā apmaiņas programmās; ārstu darba algu palielināšanā; medicīnas aparatūras iepirkšanā.”

Strādājoša sieviete, 25–34, Rīga: “Veselības aizsardzība nav īsti tā joma, kur ES daudz var darīt. Iespējams, nākotnē būtu nepieciešams attīstīt vienus standartus veselības aprūpē.”

Tomēr trešdaļa respondentu (31%) augsti novērtē EK lēmumu efektivitāti. Jaunie cilvēki (18–24 gadi) ir lielāki Eiropas lēmumu piekritēji (39%) salīdzinājumā ar senioriem (22%). Būtu labāks rezultāts, ja lēmumi vairāk tiktu pieņemti ES līmenī, dalībvalstīm vienojoties, – tā uzskata 46% respondentu no Vidzemes un 42% respondentu no Latgales salīdzinājumā ar 22% no Kurzemes.

Analizējot fokusa grupu debates, iedzīvotāju cerības uz Eiropas lēmumiem var raksturot šādi:

Strādājošs vīrietis, 35–44, Jēkabpils: “Veselība ir svarīgākais. Ja nav veselības, neko neizdarīsi. Mums veselības nozarē ir ļoti daudz problēmu. ES vajadzētu atbalstīt šo nozari vairāk. Tiesa, daudz jau arī tiek darīts, tikai – vai nonāk līdz mūsu līmenim, tas ir cits jautājums.

Rīgas fokusa grupas rekomendācija: ES izstrādāt vienotus standartus veselības aprūpē un algoritmus krīzes situāciju risināšanā.

Daugavpils fokusa grupas rekomendācija: nodrošināt vienlīdzīgas tiesības uz veselības aprūpi visiem ES pilsoņiem.

Tiešām, neskatoties uz ierobežotajām pilnvarām, EK kopš pandēmijas sākuma ir veikusi daudzus pasākumus,⁸ lai palielinātu kritisko medicīnisko ierīču pieejamību, bet kopš 2020. gada sākuma ir veikusi kopīgas medicīniskas iepirkuma procedūras, kas ļauj dalībvalstīm centralizētā iepirkumā saņemt medikamentus, aizsarglīdzekļus un medicīnisko aprīkojumu.

Runājot par vakcināciju, EK saviem iedzīvotājiem un kaimiņvalstīm ir nodrošinājusi daudzsološāko vakcīnu iepirkumu, kas ļāva jau šī gada augustā pilnīgi vakcinēt 70% ES pieaugušo iedzīvotāju. ES dalībvalstīs, kur vakcinēšanas rādītāji ir augsti, tas ļāva pakāpeniski samazināt vīrusa izplatību. Diemžēl Latvija neizmantoja ES nodrošinātās iespējas, vakcinācijas rādītāji joprojām ir zemi, un jau oktobrī Latvijas sabiedrība ir saskārusies ar sekām. Ja Latvijas sabiedrības aptauja tiktu veikta oktobra beigās vai novembrī, kad Covid-19 pacientu mirstības rādītāji bija augstākie vai gandrīz augstākie ES, iespējams, aptaujas rezultāti būtu bijuši drūmāki.

ES veselības aprūpes nozari atbalstīja krīzes kulminācijā, kad Latvijas valdība pieprasīja palīdzību, lai nepieļautu veselības nozares kolapsu. Papildu līdzekļi tiks nodrošināti arī turpmāk Atjaunošanas un noturības mehānisma ietvaros. Šeit, piemēram, var minēt atbalstu slimnīcu infrastruktūras attīstībai, diagnostikas iekārtu un IT sistēmu iegādei, kā arī atbalstu medicīnas personāla izglītībai un apmācībai. Tas īpaši attiecas uz Latviju, kas Eiropas semestra ietvaros saņēma specifiskas rekomendācijas tieši veselības aprūpes jomā.

Pašreizējā situācija ir aktualizējusi jautājumu par ES un tās dalībvalstu gatavību līdzīgām krīzēm nākotnē. Pandēmija parādīja, ka, no sistēmiskā viedokļa raugoties, ir nepieciešams daudz spēcīgāks koordinācijas mehānisms ES līmenī, tādēļ 2020. gada novembrī EK nāca klajā ar Eiropas Veselības savienības iniciatīvu.⁹ Iniciatīva paredz, piemēram, jau esošo aģentūru –

⁸ Šteinbuka, I. (zin. red.) (2021). *Latvijas tautsaimniecība pandēmijas ēnā un pēckrīzes izrāviens iespējas = Latvian Economy in the Shadow of Pandemic and Opportunities of the Post-Crisis Recovery*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. Izgūts (22.10.2021.) no: <https://doi.org/10.22364/ltpjepii>

⁹ A European Health Union: A Pharmaceutical Strategy for Europe. European Commission, 2020. Izgūts (23.10.2021.) no: A European Health Union: A Pharmaceutical Strategy for Europe | Newsroom (europa.eu)

Eiropas Slimību profilakses centra vai Eiropas Zāļu aģentūras – stiprināšanu. Vienlaikus tā paredz stiprināt medicīnisko preparātu, aprīkojuma un iekārtu piegāžu koordināciju starp dalībvalstīm.

Spēcīga ekonomika, sociālais taisnīgums un nodarbinātība

Visas fokusa grupas secināja, ka spēcīga ekonomika, sociālais taisnīgums un nodarbinātība uzskatāmi par nozīmīgākajiem jautājumiem. Analizējot aptaujas rezultātus, jāņem vērā, ka aptauja tika veikta 2021. gada 10.–22. septembrī, kad pandēmijas situācija Latvijā izskatījās cerīga un sabiedrība bija visai optimistiski noskaņota. Lai objektīvi raksturotu ekonomisko situāciju, izmantosim šī gada augusta ekonomiskos rādītājus.¹⁰

Latvijas ekonomikas izaugsme ir ļāvusi tautsaimniecībai atgriezties pirmskrīzes līmenī. IKP otrajā ceturksnī pieauga par 10,8% (sezonāli koriģēti dati), reālajam IKP 2021. gada otrajā ceturksnī sasniedzot 6,976 mljrd. eiro. IKP otrā ceturkšņa struktūrā lielākā pozitīvā ietekme ir bijusi investīcijām (12,5%), eksportam (9,5%) un māsjsaimniecību patēriņam (8,2%). IKP izmaiņas pa darbības veidiem, salīdzinot ar 2020. gada otro ceturksni, liecina, ka gandrīz visu nozaru aktivitāte ir sekmīgi atjaunojusies.

Gada inflācija augustā saskaņā ar *Eurostat* datiem eirozonā ir sasniegusi 3%, bet ES vidēji – 3,2 procentus. Latvijas gada inflācija bija augstāka nekā ES un eirozonā, un augustā tā bija 3,6% augsta. Pašlaik redzam, ka gan ES, gan Latvijā par aizvien satraucošāku faktoru inflācijas struktūrā kļūst enerģijas cenas (degviela, gāze, elektroenerģija), kas, tuvojoties aukstuma sezonai, turpinās sadārdzināt gan pārtikas un ražošanas, gan mājokļu uzturēšanas izmaksas. Tomēr septembrī energoresursu un citu cenu pieauguma draudi vēl netika uztverti tik spēcīgi.

Saskaņā ar Nodarbinātības valsts aģentūras apkopotiem datiem augustā reģistrētais bezdarba līmenis ir krities līdz 6,5 procentiem. Darba tirgū, salīdzinot 2021. gada otro ceturksni ar 2019. gada otro ceturksni, iezīmējas strukturālas izmaiņas. Piemēram, analizējot aizņemto darbavietu skaitu pa darbības veidiem, redzams, ka krīzes laikā ir sarukusi nodarbinātība izmitināšanas un ēdināšanas pakalpojumu jomā (-20%), bet ir pieaugusi informācijas un komunikācijas pakalpojumos (+19,9%).

¹⁰ Fiskālās disciplīnas padome. Monitoringa ziņojums Nr. 15, 2021. Izgūts (23.10.2021.) no: <https://www.fdp.gov.lv/lv/media/3241/download>

Vienlaikus ar bezdarba kritumu Latvijā kopš 2020. gada pēdējā ceturkšņa aizvien pieaug brīvo darbavietu īpatsvars, kas šī gada otrajā ceturksnī sasniedza 2,6 procentus. Tas norāda uz darba tirgus nesabalansētību darbaspēka pieprasījuma un piedāvājuma pusē. Turklāt līdzīga situācija vērojama globāli.¹¹ Pirms pandēmijas attīstītajās valstīs bija ļoti augsta iesaiste darba tirgū, kas tagad drīzāk virzās pretējā virzienā – pašlaik darbaspēka piedāvājums ir par 3% zemāks nekā pirms krīzes.

Students, 35–44, Liepāja: “Labprāt redzētu citu ES dalībvalstu darbaspēku Latvijā.”

Šī gada otrajā ceturksnī ir fiksēts vidējās darba samaksas pieaugums (+10,2%), bruto darba samaksas apmēram vidēji sasniedzot 1237 eiro. Algu līmeņa kāpumu ietekmēja gan minimālās algas pieaugums līdz 500 eiro, gan arī pieaugusi nodarbinātība augstāk apmaksātās nozarēs.

Strādājošs vīrietis, 25–34, Rīga: “Jau esam ieguvēji algu jomā. Vajadzētu turpināt tālāku attīstību šajā virzienā.”

Strādājošs vīrietis, 55–63, Liepāja: “Nevienam jau nebūtu žēl, ka visi dzīvotu labklājībā un pārticībā. Tikai – kur ņemt līdzekļus, kur ņemt naudu. Esam ar to saskārušies arī savā darba vietā. Pasaka, kādai jābūt minimālai algai katrā pozīcijā, bet starpība starp algu vienkāršu darbu veicējiem, kuriem nav izglītības, un izglītotu ar diviem maģistra grādiem, ir minimāla. Sasaistīt šo algu trepi, lai arī pārējiem adekvāti pieaugtu darba alga!”

Ienākumu nevienlīdzība joprojām krietni pārsniedz ES vidējo rādītāju. Lai gan nevienlīdzības samazināšana ir viens no Latvijas valsts attīstības plāna galvenajiem mērķiem, maz ticams, ka tuvāko gadu laikā Latvijai izdosies samazināt nevienlīdzību līdz ES vidējam rādītājam. Ienākumu nevienlīdzība Covid-19 krīzes periodā ir palielinājusies un ir viena no augstākajām Eiropas Savienībā. Galvenais iemesls ir gados vecāku cilvēku mājāsaimniecību zemie ienākumi.

Strādājoša sieviete, 45–64, Ļaudona: “Agrāk biju pret ES, bet tagad esmu domas mainījusi. Svešās ES zemēs vairāk domā par cilvēkiem.”

¹¹ Pieejams: *The Economist* 2021. gada 14. augusta izdevums.

Pensionārs, 65–74, Jēkabpils: “Ir jārisina invaliditātes pabalstu jau-tājums. Tie ir niecīgi.”

Joprojām pastāv nevienlīdzīgas iespējas piekļūt izglītībai un veselības aprūpei. Piekļuve kvalitatīvai izglītībai joprojām ir atkarīga no dzīvesvietas, un pilsētu skolas pārspēj lauku skolas. Līdzīga plaisa starp pilsētām un lau-kiem pastāv saistībā ar piekļuvi veselības aprūpei. Turklāt grupām ar zemiem ienākumiem ir ievērojami vairāk neapmierinātu veselības aprūpes pakalpo-jumu vajadzību nekā grupām ar augstiem ienākumiem.

Strādājoša sieviete, 35–44, Liepāja: “Sociālais tainīgums. Latvijā uz vienu studentu tērē 49 eiro, Dānija 500, ES vidēji 200. Arī šeit esam 4. no beigām. Vai to ņem kāds pierē, un kur ņemt naudu?”

Kaut gan Latvijā ienākumu sadalījums ir viens no nevienlīdzīgākajiem ES, bet nabadzības riskam pakļauto iedzīvotāju īpatsvars ir viens no augstā-kajiem ES, tomēr ierobežojumu atcelšana vasaras sezonā, strauja ekonomi-kas izaugsme, zems bezdarbs un vidējais darba samaksas pieaugums pozitīvi ietekmēja situācijas uztveri Latvijas sabiedrībā un sekmēja uzticību Latvijas valdībai.

Aptaujas rezultāti rāda, ka iedzīvotāji pozitīvi vērtēja Latvijas valdības spēju pieņemt adekvātus lēmumus. Gandrīz puse visu respondentu (42%) norāda, ka Latvijai būtu labvēlīgāks rezultāts, ja lēmumi par spēcīgu ekono-miku, sociālo tainīgumu un nodarbinātību tiktu kopumā vairāk pieņemti Latvijas līmenī.

Strādājošs vīrietis, 45–64, Rīga: “Mēs tikai visu laiku gaidām atbal-stu no ES, bet pašiem vajadzētu vairāk strādāt pie ekonomiskās attīstības nacionālajā līmenī.”

Strādājoša sieviete, 45–64, Ļaudona: “Latvijas nepietiekamā eko-nomiskā attīstība ir nevis ES, bet gan valdības rezultāts.”

Strādājošs vīrietis, 35–44, Ļaudona: “Ir jomas, ko nacionālas valstis nekādā gadījumā nedrīkst nodot ES ziņā. Latvijas gadījumā tā noteikti ir zemkopība. Nedrīkst ES izdarīt spiedienu uz valstīm arī attiecībā uz ekonomisko partneru izvēli.”

Strādājošs vīrietis, 18–24, Ļaudona: “Monetārajai politikai ES teri-torijā jābūt vienotai, bet ekonomiskās attīstības jautājumi jāatstāj pašu valstu ziņā.”

Tomēr 32% uzskata, ka labāks rezultāts būtu sasniegts, ja lēmumi vairāk tiktu pieņemti ES līmenī, dalībvalstīm vienojoties. Salīdzinājumam – 2017. gadā 46,6% respondentu uzskatīja, ka lēmumi par līdzsvarotu ekonomisko izaugsmi un dzīves līmeņa izlīdzināšanu starp ES valstīm jāpieņem ES līmenī, un tikai 22,4% deva priekšroku lēmumu pieņemšanai Latvijas līmenī. Toties, vērtējot nodarbinātību, arī 2017. gadā respondenti augstāk vērtēja Latvijas valdības spēju pieņemt efektīvus lēmumus (43,3%) salīdzinājumā ar ES (28,9%).

2021. gada aptaujas rezultāti gandrīz nav atkarīgi no vecuma, izņemot seniorus virs 65 gadu vecuma, kas skeptiskāk vērtē ES lomu ekonomikas stiprināšanā (22%) salīdzinājumā ar Latvijas valdības lomu (52%). Attieksme būtiski atšķiras atkarībā no sarunvalodas ģimenē. ES ietekmi uz ekonomiku daudz pozitīvāk vērtē latviski runājošie (36%) salīdzinājumā ar krieviski runājošiem (28%). Attieksmi nedaudz ietekmē izglītība. Respondenti ar augstāko izglītību augstāk vērtē ES ieguldījumu Latvijas ekonomikā (34%) salīdzinājumā ar respondentiem ar pamatzglītību (30%), tomēr atšķirība nav būtiska. Reģionu griezumā visaugstāk ES lomu Latvijas labklājības celšanā vērtē Zemgale (42%), bet viszemāk – Kurzeme (20%).

ES pasaulē

Pēdējo desmit gadu laikā ES konsekvēnti un apņēmīgi ir stiprinājusi daudzpusīgas politiskās iniciatīvas, kas varētu veicināt tās klātbūtni un ietekmi starptautiskajā politikā. Tās saistās ar sankciju piemērošanu Krievijai par Krimas okupāciju un konfliktu Austrumukrainā, ar sankciju akceptēšanu saistībā ar cilvēktiesību pārkāpumiem Ķīnā (2021. g.) un ārvalstu tiešo investīciju ES skrīninga mehānisma izstrādi un pieņemšanu (2019. g.), lai mazinātu ārēju spēlētāju pieeju stratēģiskai infrastruktūrai, ar līdzdalību starptautiskajās misijās un operācijās pasaulē, ar svarīgu stratēģiju pieņemšanu, piemēram, ES Arktikas stratēģiju (2016. g.) un adaptēto politiku¹² (2021. g.), ar pasākumu kopumu izstrādi Eiropas aizsardzības spēju stiprināšanai un daudzām citām jomām. Arvien biežāk piesauktā Eiropas Stratēģiskā autonomija kā aicinājums ES pašai uzņemties lielāku atbildību pār globālajiem procesiem,

¹² A stronger EU engagement for a peaceful, sustainable and prosperous Arctic. EEAS, 2021. Izgūts (25.10.2021.) no: 2_en_act_part1_v7.pdf (europa.eu)

kas kalpotu pilsoņu drošībai un aizsardzībai, iegūst praktiskas aprises. Dalībvalstu darbs pie Eiropas Stratēģiskā kompasa ir tikai viens no šādiem apliecinājumiem. Šie ir tikai daži piemēri, kas raksturo ES virzību uz saliedētāku Kopējās ārējās un drošības politikas (KĀDP) īstenošanu un vienlaikus reakciju uz ES pilsoņu redzējumu par Eiropas Savienības globālo lomu. Nākotnē pieaugs ES izstrādāto un pieņemto iniciatīvu kopums KĀDP ietvaros, kas nozīmē arī nepieciešamību nacionālajā līmenī izvērtēt iespējamās priekšrocības, kas atbilstu Eiropas un Latvijas interesēm. Ilgstoši pastāvošais pieņēmums, ka iedzīvotājiem nerūp ārpolitiskie jautājumi, nav guvis pamatojumu SKDS veiktajā Latvijas iedzīvotāju aptaujā un fokusa grupu intervijās.

Saskaņā ar veiktajām sabiedriskās domas aptaujām Latvijas iedzīvotāji gan 2017. gadā, gan 2021. gadā augstu vērtē ES ieguldījumu miera un drošības nodrošināšanā Eiropā, un šādu viedokli ir pauduši 61% respondentu. Turklāt pozitīvu vērtējumu ir snieguši visu sociāli demogrāfisko grupu pārstāvji, izņemot nepilsoņus, starp kuriem tikai 36% atbildēja apstiprinoši. Procentuāli nemainīgs bija aptaujāto viedoklis par ES ieguldījumu miera, drošības un attīstības veicināšanā pasaulē, sasniedzot 55% abos pētījumos.

Šāda atbalstoša attieksme ir nozīmīga Latvijas tālākai attīstības sadarbības politikas īstenošanai, kas ir nozīmīga kopējā Eiropas ārpolitisko tradīciju ziņā un Latvijai svarīgu sabiedroto pārliecināšanā par savu interešu īstenošanu. Atbalstāmo valstu saraksts varētu tikt paplašināts ar valstīm ārpus ierastās Eiropas Austrumu partnerības loka, kas kalpotu kā Latvijas solidaritātes apliecinājums citām dalībvalstīm un attīstības sadarbības politikas saņēmējām. Fokusa grupu intervijās tika pasusts šāds viedoklis:

Strādājošs vīrietis, 55–63, Liepāja: “Latvija bija Eiropas labumu saņēmēja, tagad varam dot citiem. Sadarbība jāveicina ar partneriem, ar kuriem samērojamas vērtības – grupām, cilvēkiem valstīm, kas ir apkārt ES. Nav jāskatās, kur novilkta robeža starp valstīm ģeogrāfiski, bet kur ir kopīgas vērtības.”

Lai arī ārpolitiskās orientācijas ziņā vairākums aptaujāto (43%) uzskata, ka Latvijai jāturpina atbalstīt ES pilnveidošanu, kas ir raksturīgi arī laika griezumā, 27% ir pārliecināti, ka Latvijai ārpolitiski jāpārorientējas uz neitralitāti. 2017. gada pētījumā atbalstu neitralitātei pauda 33,7 procenti. Reģionālā griezumā neitralitāti atbalsta 30% Rīgas, 35% Kurzemes un 29% Latgales

iedzīvotāju. Nedaudz pieaudzis to respondentu skaits, kas uzskata, ka Latvijai ārpolitiski būtu jāpārorientējas uz citiem partneriem no 10,9% 2017. gadā līdz 14% šogad. Domnīcas GLOBSEC pētījums par tendencēm Centrālās Eiropas un Austrumeiropas valstīs, kur pētīta ģeopolitiskā orientācija, Latviju kopā ar Austriju, Bulgāriju, Čehiju, Ungāriju un Slovēniju ierindo pie valstīm, kurās priekšroku dod stāvoklim “starp” (*in-between countries*) rietumiem un austrumiem, kuru atbalsta vairāk nekā 50 % iedzīvotāju.¹³ Šajā pētījumā respondentiem bija jāizvēlas attiecīgās valsts vēlami stratēģiskie partneri. Priekšroka tika dota ASV (36%), Krievijai (27%) un Ķīnai (10%), lai gan izvēlēs bija iekļauta arī Vācija, Francija un Apvienotā Karaliste.¹⁴

Salīdzinoši lielais skaits respondentu, kuri ģeopolitiskajā orientācijā atrodas neizlēmīgās pozīcijās, var ietekmēt vairāku ārpolitikas izvēļu veikšanu nākotnē. Saistībā ar Krievijas ārpolitiskajām ambīcijām fokusa grupu intervijās bija vērojama vienprātība (ar nelielām atšķirībām Daugavpilī), akcentējot nepieciešamību Latvijai veidot pragmatiskas attiecības, bet attieksmē pret Ķīnu bija vērojama viedokļu dažādība. Daļa intervējamo atzīmēja pārāk kritisko Eiropas attieksmi, daļa piekrita nepieciešamībai ierobežot tās lielo ekonomisko un politisko ietekmi pasaulē, bet lielākā cilvēku grupa uzskatīja, ka tai trūkst informācijas par Ķīnas aktivitātēm Latvijā un Eiropā, kas traucē noformulēt savu pozīciju. Rēķinoties ar to, ka Ķīnas starptautiskā darbība kļūs arvien intensīvāka un daudzveidīgāka (no maigās līdz pat militārai varai), likumsakarīgi sekos atbilstoša tās savaldīšanas politika no ES un NATO puses, kas ir saistoša Latvijai. Tādēļ jāapsver sabiedrības informēšanas pasākumi, kas skaidrotu Ķīnas ģeopolitiskās un ģeoekonomiskās intereses un to ietekmi uz Eiropu un Latviju.

Latvijas drošība un valsts aizsardzības spējas Latvijas iedzīvotājiem jāprojām ir svarīgs jautājums. Lai arī lielāka uzmanība fokusa grupu intervijās tika pievērsta NATO un tās klātbūtnes pozitīvajam efektam, tomēr netrūka viedokļu, kas uzsvēra alianses un ES savstarpējās sadarbības nozīmi reģionā un transatlantiskajā telpā.

¹³ GLOBSEC Trends 2021. Central&Eastern Europe one year into the pandemic, June 2021. Izgūts (26.10.2021.) no: GLOBSEC Trends 2021: Central and Eastern Europe one year into the pandemic - GLOBSEC

¹⁴ *Ibid.*

Students, 35–47, Liepāja: “Latvijas gadījumā ir svarīgi līdzsvarot iesaistīšanos kopējās ES drošības un aizsardzības politikas iniciatīvās, nemazinot NATO lomu valsts drošības politikas stiprināšanā.”

Latvijas sabiedrības atbalsts ES drošības un aizsardzības politikas tālākai attīstībai ir svarīgs vidējā termiņā un ilgtermiņā, jo uzņemta virzība uz ES lomas pieaugumu pasaulē tiks papildināta ar investīcijām pētniecībā, inovācijās, tehnoloģiju attīstībā, sadarbības projektu veicināšanā un citās jomās. Lai arī sākotnēji tās var būt maznozīmīgas nacionālo aizsardzības spēju stiprināšanā, tās var padarīt efektīvāku Kopējo Drošības un aizsardzības politiku (KDĀP). Spēcīga Eiropa ir papildu garants Latvijas drošībai.

Vērtības un tiesības, tiesiskums, drošība

Latvijas iedzīvotāju attieksme pret vērtībām, tiesiskumu un drošību atspoguļo šī jautājuma sarežģītību un komplekso raksturu. No vienas puses, tiesiskums precīzi raksturots Līguma par Eiropas Savienību 2. pantā, atzīmējot, ka tā “ir dibināta, pamatojoties uz vērtībām, kas respektē cilvēka cieņu, brīvību, demokrātiju, vienlīdzību, tiesiskumu un cilvēktiesības, tostarp minoritāšu tiesības. Šīs vērtības dalībvalstīm ir kopīgas sabiedrībā, kur valda plurālisms, tolerance, taisnīgums, solidaritāte un kur nav diskriminācijas, kā arī valda sieviešu un vīriešu līdztiesība.”¹⁵ Taču tajā pašā laikā iedzīvotājiem nav skaidrs, kādā veidā notiek šo principu iedzīvināšana, un vēl svarīgāk, kādi ir mehānismi pārkāpumu ierobežošanai un sodu piemērošanai par šo pamatvērtību neievērošanu. Apzinoties, ka tiesiskums un citas ES vērtības ir kopējas Eiropas pilsoņiem, 39% Latvijas iedzīvotāju uzskata, ka lēmumi būtu pieņemami ES līmenī, valstīm vienojoties, 17% apmierina pašreizējais lēmumu pieņemšanas modelis un 30% dotu priekšroku lielākai Latvijas lomai. Lai arī sabiedriskās domas aptauja demonstrē līdzīgus viedokļus dažādās sociāli demogrāfiskajās grupās, vērojamas vairākas atšķirības. Pirmkārt, mazāks atbalsts lemšanai ES līmenī ir nepilsoņu vidū – 25%, un līdzīgs procentuāli ir atbalsts esošajai situācijai – 18 procenti. Otrkārt, Kurzemē dzīvojošie lielāku priekšroku dotu lēmumu pieņēmējiem Latvijā, spriežot par vērtībām un tiesībām, tiesiskumu un drošību – 33%, bet ES rokās šo

¹⁵ Līgums par Eiropas Savienību. Konsolidētā versija, 2008. Izgūts (26.10.2021.) no: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:12008M/TXT>

jautājumu risināšanu ir gatavi nodot 24% reģionā aptaujāto un 21% apmierina esošais stāvoklis.

Fokusa grupu intervijās tiesiskums vērtēts no dažādiem skatu punktiem. Ņemot vērā Latvijas iedzīvotāju zemo uzticēšanās līmeni valsts pārvaldei, tiesiskuma principa ievērošana ES līmenī ir vērtēta kā viens no līdzekļiem, kas var ietekmēt situāciju dalībvalstīs, to skaitā arī Latvijā.

Strādājošs vīrietis, 55–63, Liepāja: “Tiesiskums ir ļoti svarīgs, jo Latvijas sabiedrībā valda tiesiskais nihilisms. Latvijā ir vērojama vērtību krīze, sabremzēšanās [pēc iestāšanās ES], un tiesiskums kā vērtība ļaus to pārvarēt. Covid-19 krīze un vakcinēšanās process to pierāda – nav skaidrs, kādas šajā situācijā ir cilvēku tiesības.”

Diskusijās intervējamie norādīja, ka nav skaidrības, kā ES tiks galā ar tām valstīm, kuras neievēro tiesiskumu un citas ES pamatā liktas vērtības. Fokusa grupās Liepājā un Rīgā intervējamie bija informēti par EK paustajām bažām par tiesas procesu neatkarību, valsts varas atzaru savstarpējo konkurenci, augsta līmeņa politisko korupciju, vēlmi politiski kontrolēt tiesas un ietekmēt medijus. Lai arī jau pašlaik ir vairāki instrumenti, kas ļauj uzsākt pārkāpuma procedūras Līguma par Eiropas Savienību 7. panta ietvaros,¹⁶ tomēr ir šaubas par iznākuma efektivitāti.

Strādājošs vīrietis, 55–63, Liepāja: “Tiesiskums ir problēma arī tādās valstīs kā Polija un Ungārija. Eiropa cenšas tās ietekmēt, bet izskatās, ka nekas prātīgs neizdodas, jo tad jau notiek iejaukšanās demokrātiskas valsts iekšējās lietās.”

Latvijas iedzīvotāji pozitīvi vērtē iesaisti iekšējās drošības stiprināšanā. Nereti izskanēja kritiski vērtējumi par nacionālā līmeņa tiesību sargājošo institūciju darbību un aicinājumi ES aktīvāk iesaistīties pilsoņu aizstāvībā gan pašas Eiropas Savienības ietvaros, gan situācijās, kad ES pilsoņi atrodas trešajās valstīs. Tiesiskuma nacionālā, reģionālā (ES) un starptautiskā dimensija ir uzsvērtā visās piecās fokusa grupās.

Pensionārs, 64–75, Daugavpils: “Gribētos, lai ES ierēdņi pastrādā ar KNAB un redz, ka mums reāli tā iestāde nedarbojas.”

¹⁶ Līgums par Eiropas Savienību. Konsolidētā versija, 2008. Izgūts (26.10.2021.) no: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:12008M/TXT>

Strādājošs vīrietis, 25–34, Rīga: “Es sagaidu, ka ES varētu izdot Ušakovu kriminālvajāšanai. Šis piemērs parādītu, ka ES spēj būt izlēmīga un neminstinās lēmumu pieņemšanā, kas ir būtiski tiesiskuma nodrošināšanai. ES trūkst tieši šīs izlēmīgās rīcības.”

Students, 18–24, Rīga: “Zinu, ka ir ES atbalsts policijas spēju un infrastruktūras stiprināšanai. Tas veicina drošību.”

Strādājošs vīrietis, 25–34, Rīga: “Es sagaidu ES efektīvāku rīcību savu pilsoņu aizstāvībā, ja tiem rodas kādi sarežģījumi ārpus ES robežām. Piemēram, Kristīnes Misānes lietā ES atbalsta nebija. Tiesa, arī mūsu valsts, šķiet, kaut ko darīja ne tā.”

Atšķirīgs ir jaunatnes un vecāka gadagājuma iedzīvotāju skatījums uz vērtību spektru, kas raksturots Līgumā par Eiropas Savienību. Jaunatnei vērtības ir piederības Eiropai rādītājs, bet vecākā paaudze tās nesaista ar savu identitāti.

Mājsaimniece, 25–34, Ļaudona: “Kad iestājāties ES, es biju maza. Tas, kādā eiropēiskā vidē esmu izaugusi, pateicoties Latvijas dalībai ES, ir ietekmējis manas vērtības, piemēram, manu attieksmi pret viendzimuma pāriem.”

Students, 18–24, Daugavpils: “Jaunās paaudzes liberālās vērtības ES ļoti atbalsta. Konservatīvās vērtības, kas raksturīgas vecākajai paaudzei, gan ne. Vecākā paaudze nesaprot, ka jāveido iekļaujošāka sabiedrība.”

Skolniece, 18–24, Ļaudona: “ES noteikti jāaizstāv cilvēktiesības – kā iekšēji dalībvalstīs, tā arī uz āru.”

Strādājošs vīrietis, 35–44, Ļaudona: “Noteikti ES ietekmē pozitīvi vērtību veidošanos jauniešos. Kad biju jauns, studēju Rīgā, bija iespēja daudz ceļot pa Eiropu dažādu programmu ietvaros, tas ļoti ietekmējis manu pasaules uztveri.”

Studente, 18–24, Rīga: “Vārda brīvība ir nozīmīga vērtība. Es varu brīvi izteikt savu viedokli. Tas ir daudz.”

Viedokļu daudzveidība vērtību, tiesību, tiesiskuma un drošības jomā liecina gan par sabiedrības kritisko vērtējumu par notiekošo valstī un Eiropā, gan par vērtību un tiesiskuma lielo lomu dažādās dzīves jomās. Pētījuma rezultāti ļauj secināt, ka šī būs viena no prioritārajām jomām Latvijas iedzīvotājiem, tādēļ tālāko rīcībpolitiku veidošanas gaitā tiesiskums būtu ne tikai iekļaujams, bet arī īpaši akcentējams. Tiesiskums ir caurviju princips, kas

veicina iekļaujošas, atvērtas un drošas sabiedrības pastāvēšanu un attīstību, kā arī ļauj prognozēt valsts un sabiedrības attīstības virzienu, kas ir tik nozīmīgs Latvijas iedzīvotājiem.

Digitālā pārveide

Digitalizācijas iespēju pilnīga izmantošana ir būtiska, lai uzlabotu valsts konkurētspēju, paātrinātu izaugsmi un veicinātu dzīves līmeņa augšanu. Digitālajai pārveidei Latvijā būtu labāks rezultāts, ja lēmumi vairāk tiktu pieņemti ES līmenī, dalībvalstīm vienojoties, – tā uzskata 37% respondentu. Tikai 20% apgalvo, ka labāks rezultāts būtu sasniegts, ja lēmumi vairāk tiktu pieņemti Latvijas līmenī, un 24% uzskata, ka pašreizējais lēmšanas līmenis ir optimāls.

Strādājošs vīrietis, 25–34, Daugavpils: “Lai arī Latvijā kopumā digitālajā jomā ir veiksmīga attīstība, tomēr ES atbalsts ir nozīmīgs valsts pārvaldes tālākai digitalizācijai.”

Vērtējums korelē ar vecumu: gandrīz puse (48%) no jauniem cilvēkiem (18–24 gadi) augstāk vērtē ES sniegumu lēmumu pieņemšanā digitālās transformācijas jomā salīdzinājumā ar senioriem (64–75 gadi), no kuriem tikai 27% domā līdzīgi. Latviski runājošie respondenti augstāk vērtē ES lēmumu efektivitāti (41%), salīdzinot ar krieviski runājošajiem (31%).

Lai saprastu, kāpēc Latvijas sabiedrība vairāk uzticas ES lēmumu efektivitātei nekā Latvijas valdības lēmumiem, sniegsim īsu pārskatu par esošo situāciju digitālās transformācijas jomā.¹⁷

Latvijas digitālās attīstības līmenis kopumā atbilst ES vidējam līmenim. Pēc Digitālās ekonomikas un sabiedrības indeksa (DESI), kas atspoguļo dalībvalstu progresu digitālajā jomā, 2020. gadā Latvija ieņēma 18. vietu starp 28 valstīm.¹⁸ Savienojamības (4. vieta) un digitālo publisko pakalpojumu (5. vieta) ziņā Latvijas rādītāji pārsniedz ES vidējos rādītājus. Latvijas galvenās stiprās puses ir attīstītais ātrdarbīgās platjoslas pārklājums (nākamās

¹⁷ Šteinbuka, I. (zin. red.) (2021). *Latvijas tautsaimniecība pandēmijas ēnā un pēckrīzes izrāviena iespējas = Latvian Economy in the Shadow of Pandemic and Opportunities of the Post-Crisis Recovery*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. Izgūts (22.10.2021.) no: <https://doi.org/10.22364/ltpēpii>

¹⁸ Digital Economy and Society Index (DESI) 2020. European Commission, 2020. Izgūts (22.10.2021.) no: Digital Economy and Society Index (DESI) 2020 | Shaping Europe's digital future (europa.eu)

paaudzes piekļuve) un gandrīz pilnīgs vidējais 4G pārklājums (99%; ES vidējais rādītājs 96%). Arī ļoti augstas veiktspējas tīkliem pārklājuma rādītāji Latvijai ir divreiz lielāki nekā vidēji ES. Attiecībā uz digitālajiem publiskajiem pakalpojumiem jāatzīmē, ka Latvijai visi rādītāji digitālo publisko pakalpojumu jomā ir virs ES vidējiem rādītājiem. Nepārtraukti uzlabojas tiešsaistes publisko pakalpojumu nodrošināšana un pieaug e-pārvaldes lietotāju skaits. Kopumā interneta pakalpojumu izmantošana Latvijā ir nedaudz zem ES vidējā līmeņa – 84% iedzīvotāju lieto internetu vismaz reizi nedēļā, kas ir tikai nedaudz zem ES vidējā rādītāja – 85 procentiem.

Spriežot pēc šādiem rezultātiem, varētu likties, ka Latvijas valdības lēmumi bija pietiekami efektīvi. Tomēr daļa digitalizācijas rādītāju neapstiprina šo hipotēzi.

Viszemākais vērtējums ir cilvēkkapitāla un digitālo tehnoloģiju integrācijas jomās, kur Latvija DESI reitingā ieņem attiecīgi 24. un 23. vietu un būtiski atpaliek arī no Lietuvas un Igaunijas. Dati rāda, ka, lai gan palielinās interneta izmantotāju skaits, tomēr 52% iedzīvotāju nav digitālo pamatprasmju. IKT speciālistu skaits ir stabils, taču joprojām tas ir mazāks par ES vidējo. Latvijā ir mazs absolventu skaits zinātnes, tehnoloģijas, inženierzinātņu un matemātikas (STEM) jomā.

Zemo digitālo prasmju līmeni un intereses trūkumu par digitalizāciju ilustrē fokusa grupas debates. Piemēram, Jēkabpils fokusa grupas dalībnieki kā nenozīmīgu vērtēja digitālās pārveides aspektu. Atbildes liecināja par dziļākas izpratnes trūkumu šajā jautājumā. Liepājas un Ļaudonas fokusa grupu diskusijās vispār nebija komentāru par digitālās transformācijas jautājumiem. Daugavpils fokusa grupā komentāru bija maz. Arī Rīgā interese par digitālo jomu bija ļoti neliela, un tika uzsvērts, ka šis jautājums kopējā dienaskārtībā nav nozīmīgs. Rīgas fokusa grupas dalībnieku komentāri liecina par digitālo prasmju trūkumu.

Students, 18–24, Rīga: “Nepieciešams veicināt investīcijas IT jomas attīstībai, bet sīkāk gan neko nezinu.”

Strādājoša sieviete, 25–34, Rīga: “Trūkst padziļinātu zināšanu par šo jomu. Nezinu arī, cik ļoti vajadzīgs ES atbalsts šajā, šķiet, mums ar ātrāko internetu Eiropā te viss kārtībā.”

Pensionārs, 75–... gadi, Rīga: “Tas nav nozīmīgs jautājums. Ir virkne citu, būtiskāku jautājumu, kas jārisina.”

2020. gada DESI ziņojumā ir atzīmēts, ka Latvijas uzņēmumi pilnvērtīgi neizmanto lielo datu un mākoņdatošanas nodrošinātās iespējas. Tikai 8% uzņēmumu izmanto lielos datus (ES vidējais rādītājs 12%), bet 11% izmanto mākoņdatošanu (ES vidējais rādītājs 18%). Saistībā ar e-komerciju tikai 11% mazo un vidējo uzņēmumu veic tirdzniecību tiešsaistē (kas ir krietni zemāks rādītājs par ES vidējo – 18%).

Arī OECD pētījumos ir atzīmēts, ka Latvijas uzņēmumi būtiski atpaliek digitālo tehnoloģiju lietošanā, uzņēmējiem trūkst digitālo prasmju, transformācijai nepieciešamo zināšanu, iemaņu, kā arī atbilstošu rīku, piemēram, rīki digitālajai tirdzniecībai, pārrobežu tirdzniecības tiešsaistē u. c., salīdzinājumā ar OECD dalībvalstīm.

Kaut arī pēc ātrgaitas platjoslas tīkla ieviešanas Latvija pārsniedz OECD un ES vidējo līmeni, tikai daži Latvijas uzņēmumi izmanto jaunās digitālās tehnoloģijas, kā, piemēram, lielo datubāžu analīzi, radiofrekvenču identifikācijas tehnoloģijas u. c.

EK uzsver, ka uzlabojumus digitālo pakalpojumu integrācijā uzņēmumos ierobežo augsti kvalificētu speciālistu trūkums. Lai arī aizvien vairāk iedzīvotāju izmanto internetbankas un e-pārvaldes pakalpojumus, taču pusei iedzīvotāju nav digitālo prasmju vai to līmenis ir zems. Latvijā ir viens no augstākajiem iedzīvotāju īpatsvaram dažādās vecuma grupās, kuriem ir zems vispārējo digitālo prasmju līmenis. Tas rada ne tikai digitālo prasmju nepietiekamību darba tirgū, bet arī kopumā kavē plašāku digitālo tehnoloģiju ienākšanu uzņēmumos un vietējā digitālo produktu tirgus attīstību. Digitālo pakalpojumu lietošanas paradumus nereti ietekmē arī e-pārvaldes pakalpojumu nepietiekama kvalitāte un lietotāji orientētības trūkums, kas attur iedzīvotājus sākt e-pārvaldes pakalpojumu izmantošanu.

Nākamajos gados Latvijai būs pieejami digitālajai transformācijai domāti līdzekļi no Eiropas budžeta, pirmkārt no Atjaunošanas un noturības mehānisma. Atkarībā no progresa sabiedrība vērtēs, cik efektīvi ir ieguldīti Eiropas līdzekļi.

Nākotnē pāreja uz digitalizētu ekonomiku, kurā pieaugoša loma būs mākslīgajam intelektam un robotizācijai, vēl straujāk mainīs darba tirgū pieprasīto prasmju un specialitāšu struktūru. Tuvākajos gados nopietni resursi būs jāvelta tādiem atbalsta mehānismiem, kas nodrošinās savlaicīgu darbspēka pārkvalifikāciju atbilstoši jaunajām darba tirgus prasībām.

Latvijas valdība ir pieņēmusi “Digitālās transformācijas pamatnostādnes 2021.–2027. gadam”.¹⁹ Svarīgi norādīt, ka šis dokuments aptver vienu politikas plānošanas ciklu – laiku līdz 2027. gadam, kad Latvijai ir jāsasniedz augsta digitālā tīkla infrastruktūras tehnoloģiju izplatība. Pamatnostādņu īstenošanās varētu mainīt Latvijas sabiedrības viedokli par lēmumu pieņemšanas efektivitāti Latvijā salīdzinājumā ar Eiropas Savienību.

Eiropas demokrātija

Eiropas demokrātija ir viens no svarīgākajiem ES ilgtspējas nodrošināšanas nosacījumiem, jo veido gan Eiropas Savienības pamatus, gan darbojas kā tās organizācijas pamatprincips. Tādēļ iedzīvotāju pārliecība par demokrātijas rīcībspēju vienlaikus ir nosacījums pilsoņu pārliecībai par ES projekta pastāvēšanu ilgtermiņā. Sabiedriskās domas aptauja liecina, ka Latvijas iedzīvotāji uzskata, ka lēmumus par demokrātiju ir jāpieņem, ES dalībvalstīm vienojoties, nevis katrai atsevišķi. Šo viedokli pauž 50% aptaujāto, un attiecīgi 19% ir pārliecināti, ka pašreizējais lemšanas līmenis ir optimāls. Gandrīz 70% raugās uz Eiropas demokrātiju kā kopīgas sadarbības rezultātu. Tikai 14% ir pārliecināti, ka Eiropas demokrātijas jautājumi atstājami dalībvalstu un arī Latvijas ziņā, bet 17% grūti vērtēt šo jautājumu. Sociāli demogrāfiskajā ziņā nav vērojamas būtiskas viedokļu atšķirības, izņemot nepilsoņu grupu, kurā lemšanu par Eiropas demokrātiju Latvijas līmenī redzētu 20% aptaujāto. Kurzemes reģiona (28%) un Rīgas (21%) iedzīvotāju vidū ir lielāks neizlēmumu skaits, kuriem ir grūti pateikt, kāds būtu labākais lemšanas veids.

Jautājumu par Eiropas demokrātijas noturīgumu aktualizē pēdējos gados pieaugošā apdraudējuma intensitāte, kas izpaužas kā iejaukšanās vēlēšanās, dezinformācijas kampaņu izplatība un demokrātisko vērtību apšaubīšana. Lai ierobežotu centienus apšaubīt tās darbīgumu, ir izstrādāts Eiropas Demokrātijas rīcības plāns, kura mērķis ir izveidot tādu pasākumu kopumu, kas atbalstītu brīvas un godīgas vēlēšanas, stiprinātu plašsaziņas līdzekļu brīvību, apkarotu dezinformāciju un veicinātu konsultācijas ar

¹⁹ Digitālās transformācijas pamatnostādnes 2021.–2027. gadam. Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija, 2020. Izgūts (19.03.2021.) no: <https://www.varam.gov.lv/lv/digitalas-transformācijas-pamatnostadnes-2021-2027gadam>

sabiedrību.²⁰ Pēdējos gados ES ir veiktas daudzas darbības, kas ir būtiski samazinājušas hibrīddraudu un dezinformācijas ietekmi Eiropā. Piemēram, Eiropas Ekselences centrs hibrīddraudu novēršanai ir izglītojis un informējis dalībvalstu politiķus un pārvaldes darbiniekus par Krievijas un Ķīnas lietotajām metodēm demokrātijas vājināšanā. Eiropas Ārējās darbības dienesta paspārnē esošā Austrumu Stratēģiskās komunikācijas īpašā uzdevumu vienība ir radījusi interneta platformu *EUvsDisinfo*, kas atmasko dezinformācijas gadījumus. Pateicoties šādai mērķtiecīgai ES darbībai, ir izdevies veidot noturīgumu pret masveida kampaņu izplatību, kuru mērķis ir demokrātisku vērtību apšaubīšana. Atbalstu lielākai ES iesaistei dezinformācijas apkarošanā pauž arī Latvijas iedzīvotāji. Saskaņā ar SKDS pētījumu 51% aptaujāto uzskata, ka ES vajadzētu spert stingrākus soļus, lai ierobežotu ārvalstu ietekmi, tai skaitā dezinformāciju, uz demokrātijas procesiem Latvijā (drīzāk vajadzētu – 31%, noteikti vajadzētu – 20%).

Pētījuma laikā veiktajās fokusa grupu intervijās dezinformācijas un plašāki hibrīddraudu temati nekļuva par dominējošiem, lai gan ir atzīta to nozīme demokrātijas kontekstā. Pie līdzīga secinājuma nonākusi LU pētnieku komanda, analizējot Latvijas iedzīvotāju subjektīvo drošības uztveri: “Latvijas iedzīvotāji identificē atsevišķas hibrīddraudu grupas kā būtiskus izaicinājumus savai drošībai. Īpaši tas attiecas uz informatīvajiem draudiem un kiberdraudiem, kā arī uz iespējamu iejaukšanos valsts iekšējās lietās. Savukārt rīcībpolitikas analīze pašvaldību līmenī liecina par to, ka tās reti saredz savu lomu drošības stiprināšanā hibrīddraudu sektorā.”²¹

Minētajā pētījumā Latvijas iedzīvotāji fokusa grupu diskusijās akcentēja, ka cilvēki lieto dažādus medijus latviešu un krievu valodā. Skatoties ierastos raidījumus Krievijas televīzijā, kritiski tiek vērtēts piedāvātais saturs.

“*Vīrietis darbspējas vecumā, Rīga*: “Es nesen piecas dienas pavadīju Kijevā. [...] Ko mums tie krievu mediji, ko skatos, stāsta, ka visur tur staigā fašisti, nacisti visus apzog, bezpajumtnieki dzīvo taisni uz ielas. Tie mediji biedē, ka nedrīkst runāt uz ielas krieviski, sāks sist. Nu nekā

²⁰ European Democracy Action Plan. European Commission, 2020. Izgūts (25.10.2021.) no: European Democracy Action Plan | European Commission (europa.eu)

²¹ Struberga, S., Ceple, R. (2021). Hibrīddraudi. Ozoliņa, Ž., Reinholde, R., Struberga, S. (red.). *Latvijas iedzīvotāju subjektīvā drošības uztvere: ietekme uz drošības politiku*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 169. lpp.

tur tāda nebija. Tie krievu mediji šādi destabilizē tavu iekšējo drošības izjūtu, biedē tevi.”²²

Tādējādi Eiropas demokrātijas jautājums neiekļuva prioritāro tematu sarakstā, un to var skaidrot ar daudz svarīgākām aktualitātēm, kā pandēmijas radītās sekas, labklājība vai migrācija. Mēģinājumi virzīt domu apmaiņu Eiropas demokrātijai nozīmīgu jautājumu apspriešanā beidzās ar Latvijas politiskās situācijas apspriešanu un politiķu darba vērtējumu. Fokusa grupu intervijas atspoguļoja Eurobarometra rezultātus, kuros Latvija ierindojas pēdējās 3.–4. vietās sabiedrības uzticēšanās ziņā valdībai (23%), politiskajām partijām (7%), valsts pārvaldei (27%), parlamentam (21%), nacionālajai tieslietu sistēmai (39%),²³ t. i., institūcijām, kas veido demokrātiskas sabiedrības pārvaldes struktūru. Tādējādi veidojas demokrātijas uztveres šķēres – uzticība Eiropas demokrātijai ir ievērojami augstāka nekā demokrātijai nacionālajā līmenī. Šāda situācija ir uzskatāma par kritisku, jo var pieaugt cerības, ka krīžu risinājumi un svarīgi politiski lēmumi ir sagaidāmi Briselē, kas var neattaisnoties, bet nacionālajā līmenī uzticēšanās var sarukt vēl vairāk.

Attiecībā uz brīvām un godīgām vēlēšanām aptaujātajiem komentāri neradās, toties diskusiju dalībnieki uzmanību pievērsa no Latvijas ievēlēto deputātu Eiropas Parlamentā darbības efektivitātei un iedzīvotāju interešu pārstāvniecībai. Tomēr pēdējā SKDS aptauja liecina, ka interese par piedalīšanos tā vēlēšanās 2024. gadā ir salīdzinoši augsta – 51% aptaujāto pilsoņu norāda, ka piedalīsies vēlēšanās (drīzāk piedalīsies 33%, noteikti piedalīsies 18%).

Strādājošs vīrietis, 45–64, Ļaudona: “Problēma jau nav Eiropas [demokrātijā]. Problēma ir mūsu eiroparlamentāriešos. Kāda no viņiem atdeve? Kāds labums Latvijai? Vispār neredz, ko viņi izdarījuši Latvijas labā. Redzam vien dažus pašslavinātos rakstus no viņiem. Tas arī viss.”

Strādājoša sieviete, 25–34, Rīga: “Tas, ka Latviju neapmierina tie vai citi pieņemtie lēmumi, ir latviešu problēma. Mēs paši neejam vēlē,

²² Struberga, S., Ceple, R. (2021). Hibrīddraudi. Ozoliņa, Ž., Reinholde, R., Struberga, S. (red.). *Latvijas iedzīvotāju subjektīvā drošības uztvere: ietekme uz drošības politiku*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 179. lpp.

²³ Standart Eurobarometer 94, 2021. Izgūts (07.11.2021.) no: https://ct24.ceskatelevize.cz/sites/default/files/2555825-eb_94_fir_en.pdf

rezultātā Eiropas Parlamentā ilgstoši tiek deputāti, kas neko nedara mūsu kā mazas dalībvalsts labā vai pat kaitē.”

Strādājoša sieviete, 25–34, Jēkabpils: “Jā, līderības problēma ir liela. Covid laikā katrs vilka uz sevi, trūka vienotas koordinācijas. Nav arī vienotas izpratnes un stratēģijas ne Latvijas, ne Eiropas līmenī.”

Līdzdalība lēmumu pieņemšanā un iesaistīšanās valsts un kopienas attīstībā ir viens no attieksmes pret demokrātiju rādītājiem. Šajā ziņā fokusa grupu intervijās iezīmējās vairāki kritiski, bet no nākotnes perspektīvas svarīgi aspekti. Kopējā intervējamo attieksme pret ES devumu Latvijai visos reģionos ir pozitīva, atzinīgi ir vērtēta arī lielākā daļa īstenoto projektu. Tomēr intervējamie pauda bažas, vai pietiekami ir izvērtēta projektu lietderība, to ieviešanas efektivitāte. Nepietiekama ir sabiedrības informēšana par iespēju līdzdarboties projektos dažādos to ieviešanas posmos.

Mājsaimniece, 55–63, Liepāja: “Saņemam ziņas, ka ES piešķir naudu, bet nav skaidrs – kā ES lēmumus interpretē Latvijā. Vai Latvijas lēmumu pieņēmēji ļaunprātīgi neizmanto ES finansējumu? Kā projekti tiek izsludināti? Cik tie ir efektīvi? Par to informācija netiek sniegta vai arī tā ir nav saprotama nespeciālistam.”

Kā vienu no kritiskiem demokrātiju vērtējošiem argumentiem respondenti minēja komunikācijas trūkumu ar sabiedrību. Īpaši šis jautājums ir aktualizējies pandēmijas laikā, sabiedrībai paužot neapmierinātību ar pieņemtajiem lēmumiem un komunikācijas veidu, kas ir neskaidrs, novēlots un pat pretrunīgs. Arī citi pētījumi norāda uz ieilgušo nespēju uzturēt saziņu ar sabiedrību un veidot dialogu, kas ir ikvienas demokrātiskas sabiedrības nosacījums.

Migrācija

Kopš 2015. gada imigrācija ir bijusi viena no dominējošām politiskajām tēmām ES dalībvalstīs un ES institūciju darba kārtībā, kas likumsakarīgi izriet no strauji pieaugošās imigrācijas plūsmas no Eiropas tuvumā esošajiem vardarbības un konfliktu skartiem reģioniem. Straujais, nekontrolētais un liela skaita patvēruma meklētāju un nelikumīgu migrantu pieplūdums radīja krīzes situāciju Eiropā, kas nebija gatava šādas plūsmas pārvaldības procesam. Eiropas pilsoņi pauda bažas par šāda apjoma migrācijas ietekmi

uz drošību un stabilitāti viņu valstīs un kopienās. No 2015. gada migrācija vienmēr ir bijusi starp trim galvenajām ES pilsoņu bažām. 2021. gada Eurobarometrs uzrāda, ka pirmo reizi tā vairs nav vadošajā trijniekā un kā personīgo apdraudējumu to min 18% Eiropas pilsoņu.²⁴ ES reakcija uz šo krīzi galvenokārt bija reaģējoša un laika ziņā novēlota. Lai arī migrācijas politika tika veidota jau ilgstoši, taču izrādījās neefektīva. Līdz 2020. gadam ES pieņemtie lēmumi bija vērsti uz konkrētās situācijas risināšanu, taču pirms gada pieņemtais Jaunais Migrācijas un patvēruma pakts ir dokuments, kas piedāvā Eiropas Savienības visaptverošu politiku, iekļaujot tajā galvenos veicamos uzdevumus, sākot no robežu kontroles stiprināšanas, prevencijas pasākumiem, trešo valstu un pašu migrantu atbildību, stingrākiem un konkrētiem migrāciju kontrolējošiem mehānismiem līdz integrācijas politikas ieviešanai.²⁵ Vai Jaunajā Migrācijas un patvēruma paktā paredzētās iniciatīvas un rīcībpolitikas tiks konsekventi un kompleksi īstenotas, ir jautājums, kas pagaidām ir neatbildēts un var radīt neapmierinātību gan dalībvalstīs, gan sabiedrībā vispār.

Latvijā kopumā pret imigrāciju ir bijusi noraidoša attieksme. Pēdējos mēnešos Baltkrievijas režīma vadītais un prasmīgi organizētais hibrīdkarš, izmantojot bēgļus un patvēruma meklētājus, ir papildinājis jau esošo tradicionālo imigrācijas konceptu un tā interpretējumu ar vienas valsts mērķtiecīgi organizētu cilvēku plūsmu novirzīšanu citas valsts teritorijā. Latvijas prezidentūras ES Padomē laikā 2015. gadā diskusijas Latvijā koncentrējās uz 200 iespējamo imigrantu uzņemšanu, bet jaunajā realitātē aptuveni tāds pats cilvēku skaits var izrādīties pie Latvijas, Lietuvas un Polijas robežas vienā dienā. Tas nozīmē, ka ES dalībvalstīm konceptuāli jāpārskata imigrācijas jēdziens un jānodemonstrē noturība (*resilience*) praksē.

Sabiedriskās domas aptauja Latvijā liecina, ka 74% respondentu uzskata, ka lēmumi par migrāciju būtu jāpieņem ES līmenī, no tiem 36% uzskata, ka būtu labāks rezultāts, ja nedaudz vairāk tiktu pieņemti ES līmenī, valstīm vienojoties, 38% ir pārliecināti, ka daudz vairāk lēmumu jāpieņem ES līmenī. Atšķirības pastāv lingvistisko grupu attieksmēs, kur latviski runājošie ir

²⁴ Standart Eurobarometer 94, 2021. Izgūts (27.10.2021.) no: Trust in the European Union has increased since last summer (europa.eu)

²⁵ New Pact on Migration and Asylum. European Commission, 2020. Izgūts (27.10.2021.) no: resource.html (europa.eu)

pārliecinātāki par ES kopīgas rīcības priekšrocībām (40%), bet krieviski runājošie šādu pieeju atbalsta 28% gadījumā. Reģionālajā griezumā rezervētāki pret ES saliedētāku rīcību ir Rīgas (30 %) un Latgales (30%) reģioni.

Fokusa grupu intervijas liecina par viedokļu daudzveidību saistībā ar migrācijas jautājumiem, kā arī sagaidāmajām ES un Latvijas rīcībām. Dažās fokusa grupās tā bija dominējošā diskusijas tēma. Tā, piemēram, Liepājas fokusa grupas viedokļus var sadalīt divās daļās. Viena pievērta uzmanību netaisnības jautājumam, akcentējot, ka valdība imigrantiem piešķir lielākus sociālos pabalstus un atbalsta tos vairāk nekā vietējos iedzīvotājus.

Mājsaimniece, 55–63, Liepāja: “Migrācija ir lielākais drauds nākotnē. Viņi izmanto ES priekšrocības, var, neko nedarot, saņemt lielāku finansējumu nekā vietējie. Viņi zina savas tiesības, uzstāda savas prasības. Tas mani satrauc, jo ir nevienlīdzība, viņi neintegrējas mūsu sabiedrībā. Saprotu, ka mums jābūt atvērtiem un atbalstošiem, bet nezinām, kas ir šie cilvēki, varbūt tie ir teroristi.”

Students, 35–44, Liepāja: “Svarīga ir pamatnāciju aizsardzība. Skatoties uz starpkultūru attiecībām, lielākas tiesības tiek dotas imigrantiem, nevis ES pilsoņiem. Ne tikai Eiropas cilvēkiem jāciena citu tradīcijas, bet arī imigrantiem jāciena Eiropas tradīcijas.”

Līdzīga diskusija norisinājās arī Ļaudonā, kurā paustie viedokļi bija līdzīgi Liepājas vadošajiem naratīviem.

Strādājoša sieviete, 45–64, Ļaudona: “Skatoties uz ES politiku, kādā brīdī gribas būt migranta bērnam. Tam ir daudz vairāk atbalsta nekā ES pilsonim, kas Eiropā dzimis un Eiropā strādā.”

Šajā pašā fokusa grupā daži dalībnieki pauda pretēju viedokli.

Strādājoša sieviete, 35–44, Liepāja: “Migrācija ir stigmatizēta. Medijos rāda agresīvus jaunus cilvēkus trenūzenēs Muceniekos. Migrācijai ir arī pozitīvs efekts. Piemēram, ārvalstu studenti šeit atstāj naudu un veicina attīstību. Jāskaidro cilvēkiem, ka migrācija var virzīt uz valsts attīstību. Jāskatās plašāk. Bez migrantiem Latvijā nav nākotnes.”

Students, 18–25, Liepāja: “Bēgļi jāizglīto par iekļaušanās iespējām Eiropā. Bēgļi nometnēs ir noslēgti savā kultūras un reliģiskā vidē. Jāizglīto par tās valsts, kur atrodas, kultūru, jāveic valodas apmācības.”

Daugavpilī, kas atrodas Baltkrievijas tuvumā, diskusijai bija cits raksturs. Migrācijas krīzes kontekstā fokusa grupas dalībnieki pauda skepsi par ES atbalstu un klātesamību pierobežā, jo ES neuzskatot šo situāciju par nozīmīgu un nesniedzot nepieciešamo atbalstu. ES reakcija uz notiekošo tika raksturota kā tāda, kas demonstrē kopējās tendences Eiropā, kad, viņuprāt, prioritāros reģionos ar *Frontex* starpniecību problēmas tiek risinātas efektīvāk, bet tādos reģionos kā Baltkrievijas pierobeža Latvijā nepieciešamā mēroga atbalsts netiek sniegts. Reaģējot uz pēdējo mēnešu notikumiem Latvijas austrumu pierobežā, arī Rīgas fokusa grupa skāra šo jautājumu. Uzmanība pievērsta pašas ES spējai sargāt savu robežu.

Strādājošs vīrietis, 45–64, Rīga: “ES ir jāpastiprina *Frontex* darbība. Līdzīgi kā NATO jāveido savas spējas. Nepieciešams uzlabot *Frontex* kapacitāti un darbības ātrumu.”

Neraugoties uz viedokļu daudzveidību, pastāvēja vienprātība, ka migrācija nākotnē ir neizbēgama, jo pieaugs vardarbība un militāru konfliktu skaits pasaulē, nav prognozējamas klimata pārmaiņu radītās bēgļu plūsmas, kā arī pieaugs nabadzība pēc-Covid situācijā, kas var radīt motivāciju cilvēkiem pārvietoties. Vislatvijas Jauniešu konferencē par ES nākotni, kas notika 2021. gada 16. novembrī, izskanēja viedoklis, ka Eiropai nepieciešama visaptveroša un līdzsvarota ES migrācijas politika, kas būtu vienlīdz vērsta uz imigrantu un vietējo iedzīvotāju interesēm, veicinātu saliedēšanās procesu, savstarpēju izglītošanos un sadarbību.

Izglītība, kultūra, jaunatne un sports

Šī ir viena no tām jomām, par kuru dažādās respondentu grupās pastāvēja vislielākā vienprātība, atzīstot, ka ES sniegusi ievērojamu ieguldījumu šo sektoru attīstībā, īpaši akcentējot Latvijas izglītības sistēmas iekļaušanos Eiropas zināšanu telpā un jaunatnes plašās iespējas ceļot, mācīties, pilnveidoties un veidot nākotnes karjeru. Tajā pašā laikā aptaujātie atbalstīja pastāvošo lēmumu pieņemšanas praksi, kurā izglītība, kultūra un sports ir dalībvalstu ziņā un ES sniedz atbalstu. Šim viedoklim 2021. gada oktobrī piekrita 52% respondentu. Salīdzinājumam – 2017. gadā līdzīgu pozīciju atbalstīja 39,9% iedzīvotāju. Par lielāku ES lemšanu šajās jomās sprieda vien 22% aptaujāto. Zīmīgi, ka jaunieši vecumā no 18 līdz 24 un no 25 līdz 34 gadiem (katrā

vecuma grupā tie bija 27%) augstāk vērtēja ES lemtānā iespējas iepretī nacionālajai lēmumam pieņemšanai. Atšķirības pastāv arī pilsoņu un nepilsoņu viedokļos, kur pirmie ir atbalstošāki ES lēmumam (24%), bet otrie tos atbalsta ievērojami mazāk (11%). Atšķirības vērojamas arī Latvijas reģionos, vislielākais atbalsts ES lemtānā šajā jomā ir Latgalē – 29%, bet zemākais Kurzemē – 15 procenti.

Daudz detalizētāks skaidrojums par izglītības, kultūras, jaunatnes un sporta jomām tika sniegts fokusa grupu intervijās.

Izglītība un jaunatne

Visos reģionos aptaujātie augstu novērtēja ES ieguldījumu jauniešu izglītošanā un pieredzes uzkrāšanā tādās programmās kā ERASMUS+ un citās. Vairāki dalībnieki atzina, ka tieši izglītība ir tā joma, kur vislabāk redzama brīva zināšanu un cilvēku kustība, kas ļauj novērtēt atvērtas izglītības telpas iespējas.

Saistībā ar ERASMUS+ programmu tika izteikts ierosinājums padarīt programmu mērķtiecīgāku un saturā bagātāku.

Students, 18–25, Liepāja: “Palielināt jēgpilnus projektus jaunatnei. Ne tikai pieredzes apmaiņas mērķis, bet gatavošanās iekļūšanai darba tirgū un konkurētspējas veidošanai jābūt programmas centrā.”

Studente, 18–24, Jēkabpils: “Ir nepieciešams veidot vairāk iespēju braukt apmaiņas programmās. Īpaši tas attiecas uz jaunām iespējām profesionālās izglītības ieguvējiem. ERASMUS ir, bet šāds atbalsts tieši jaunajiem profesionāļiem – aizbraukt, paskatīties, kā Eiropā sāk strādāt citi jaunie profesionāļi, – nav pietiekams.”

Pieredzes apmaiņa, kas ir pastāvējusi augstskolu starpā, studiju programmu pielīdzināšanas prakse un studiju virzienu akreditācija, kas notiek saskaņā ar ES izstrādātajiem kritērijiem, ir ievērojami cēlusi studiju kvalitāti, par ko liecināja diskusija fokusa grupā Liepājā.

Kultūra

Viena no izskanējušajām atziņām, kas attiecas ne tikai uz kultūras jomu, bet uz gandrīz ikvienu sfēru, ko ir atbalstījuši ES fondi, ir pašvaldību izvēlēta vieglākā ceļa ieašana. Tā par ES finansējumu, kuru var ieguldīt kultūras un

sporta sektorā, pašvaldība izvēlas vienkāršāko un ātrāko atdevi nesošo variantu – uzbūvēt kārtējo sporta zāli vai kādu no sporta infrastruktūras objektiem. Attiecīgi kultūras joma atstāta otrajā plāksnē.

Students, 18–25, Liepāja: “Kad pašvaldībai iedod ES finansējumu kultūrai, tad tās tiek izmantots sporta infrastruktūrai. Pašvaldība nav ieinteresēta kultūras projektu attīstībā, jo rezultātu uzreiz neredz.”

Fokusa grupu dalībnieki pauda atbalstu pastāvošai lēmumu pieņemšanas kārtībai, kas nosaka dalībvalstu atbildību pār kultūras jomas attīstību.

Strādājošs vīrietis, 45–64, Ļaudona: “Kultūras joma ir jāatstāj stingri dalībvalstu ziņā, tur nedrīkst ļaut jaukties ES. Mēs varam baudīt tādas labumus kā izglītības iespējas Eiropā un ceļošana, bet kultūru aiztikt nedrīkst.”

Strādājoša sieviete, 45–64, Ļaudona: “Kultūras jomu vispār nedrīkst politizēt. Nedrīkst ļaut ES iejaukties kultūras jomā. Turklāt mums ir jāsadarbojas kultūras jomā ar visiem, arī Krieviju. Nedrīkst šo jautājumu politizēt.”

Sports

Fokusa grupās sporta tēma neraisīja interesi, jo prioritāra ir ekonomiskā attīstība un pandēmijas seku risināšana. Aptaujātie skaidri norādīja, ka tā ir dalībvalstu kompetence un ES ir ierobežota vara šo jomu ietekmēt. Tomēr daži dalībnieki norādīja, ka bez ES finansējuma nebūtu izveidota tik laba un pieejama sporta infrastruktūra, ko izmanto gan profesionālā sporta vajadzībām, gan sabiedrības veselības mērķiem kopumā.

Mājsaimniece, 45–64, Liepāja: “Paskatieties, cik Liepājā laba sporta infrastruktūra! To izmanto bērni, jaunieši un pensionāri.”

Students, 18–24, Rīga: “Par sportu neko daudz nezinu, bet būtu labi atbalstīt sporta skolu izveidi visā Eiropas teritorijā.”

Riski ceļā uz Eiropas nākotni

1. Pieaugs riski, kas saistīti ar reģionālo lielvaru sāncensību globālajā mērogā par resursiem, ietekmes sfērām, tehnoloģisko pārakumu,

militāro spēju klātbūtni dažādos stratēģiskos punktos un politisko pārākumu bilaterālā un multilaterālā attiecību formātā. Šādas starptautiskas ietekmes konkurences apstākļos ES nav citu izvēlu kā konsolidēt KĀDP un KDAP. Taču dalībvalstu nacionālās priekšrocības var kavēt koordinētas un operatīvas ārējās un drošības politikas īstenošanu.

2. Pastāv riski, kas saistīti ar ES līdzekļu, to skaitā ANM, efektīvu un ātru ieviešanu. ES naudas piešķirumi tiks izdarīti pret solījumu sasniegt noteiktus sociāli ekonomiskus mērķus. To nesasniegšanas gadījumā sagaidāma sabiedrības vilšanās par ES resursu izniekošanu. Ja ekonomiskie ieguvumi, kas tika solīti un gaidīti pēc iestāšanās ES, netiks sasniegti, varētu kristies ES atbalsts.
3. ANM tiek ieviests visās ES valstīs, tādēļ Latvijai kā atvērtai mazai ekonomikai efekti var būt divējādi. No vienas puses, Latvijas ekonomikas perspektīvu pozitīvi ietekmēs mūsu tirdzniecības partnervalstu ekonomiku stabilizācija un izaugsme. To veicinātu arī integrēta un savstarpēji papildinoša ANM projektu arhitektūra visā ES mērogā, kas labvēlīgi ietekmētu jaunu sadarbības un piegādes ķēžu izveidi un stiprinātu esošās sadarbības. No otras puses, pastāv risks, ka ANM ietekmē pieprasījums pēc darbaspēka pieaugs vienlaikus gan Latvijā, gan kaimiņu valstīs, tādēļ Latvijai nāksies konkurēt ar citu valstu atšķirīgām darba samaksas likmēm. Latvijas darba samaksas atšķirības ar citām ES valstīm varētu palielināties. Attiecīgi mazināsies Latvijas sabiedrības cerības uz dzīves līmeņa izlīdzināšanos ES.
4. Covid-19 ekonomiskās sekas ir straujš cenu pieaugums. Neanalizējot iemeslus, konstatējam, ka dabas resursi, nafta, dabasgāze, pārtika, metāli, kokmateriāli, Eiropā pēdējo mēnešu laikā arī elektroenerģija – tas viss sadārdzinās un liek kļūt dārgākām gan precēm, gan pakalpojumiem. Latvijā patēriņa cenu inflācija ir straujākā, kādu esam piedzīvojuši kopš 2008. gada, 2021. gada novembrī sasniedzot 6% robežu. Ražošanas izmaksu kāpums ir vēl apjomīgāks un jau pārsniedz 20 procentus. Cenu pieaugumam būs ne tikai smagas ekonomiskas un sociālas sekas, bet arī negatīva psiholoģiska ietekme, kas varētu atspoguļoties uzticības mazināšanā Latvijai un ES institūcijām.

5. ES “zaļais kurss” var pastiprināt cenu celšanos un dzīves līmeņa pasliktināšanos. Apkopojot “Gatavi mērķrādītājam 55%” ietekmi, var secināt, ka palielināsies Latvijas iedzīvotāju izdevumi par transportu, degviela kļūs dārgāka, bet elektroauto daudzi nevarēs iegādāties augstās cenas dēļ. Varētu pieaugt arī energoresursu un elektroenerģijas cenas. Ja netiks savlaicīgi radīts sociālā atbalsta mehānisms trūcīgākajiem iedzīvotājiem vai atbalsts būs nepietiekams, tas neizbēgami noskaņos cilvēkus gan pret ES, gan pret Latvijas valdību.
6. Digitālās transformācijas rezultātā pastāv bezdarba pieauguma risks. Ja atbilstoši darba tirgus un digitālās vides prasībām savlaicīgi netiks pārveidota izglītības sistēma, daudzu tradicionālo profesiju pārstāvji nevarēs atrast darbu.
7. Sociāli ekonomiskās situācijas pasliktināšanās Covid-19 seku rezultātā var radīt vēl lielāku sabiedrības neuzticēšanos valdībai un valsts pārvaldei kopumā. Tas savukārt varētu mazināt iedzīvotāju savstarpējo solidaritāti, līdzdalību, atbildīgumu, kas vājinātu demokrātiju visas valsts līmenī.

Secinājumi

Latvijas sabiedrības viedoklis par desmit tematiskajiem blokiem, kas veido Konferences par Eiropas nākotni kodolu, tika noskaidrots Latvijas sabiedriskās domas izpētes procesā, izmantojot SKDS veikto 2017. gada un 2021. gada aptauju salīdzinošo analīzi un piecu fokusa grupu debašu padziļināto izpēti.

SKDS aptaujā respondentiem bija jāatbild, vai viņi uzskata, ka lēmumi par attiecīgo jautājumu vairāk būtu jāpieņem Latvijas vai ES līmenī, vai arī viņus apmierina pašreizējais stāvoklis. Apkopojot 2021. gada septembra aptaujas rezultātus, jāsecina, ka lemšanu vairāk Latvijas līmenī aptaujātie vēlas tādās jomās kā izglītība, kultūra, jaunatne un sports (52%), veselība (48%) un spēcīga ekonomika, sociālais taisnīgums un nodarbinātība (42%). Lielāku ES lomu lemšanā Latvijas iedzīvotāji redz par ES vietu pasaulē (51%), Eiropas demokrātiju (50%) un klimata pārmaiņām un vidi (46%).

Analizējot fokusa grupu intervijās gūtos rezultātus, jāsecina, ka iedzīvotāju attieksme pret ES ir pozitīva, novērtējot plašo atbalsta pasākumu

kopumu un iespējas, kas sniegtas kopš Latvijas iestāšanās ES 2004. gadā. Šādas attieksmes pastāvēšanu apstiprina arī vairāki sabiedriskās domas aptaujas rezultāti. Piemēram, 2021. gadā GLOBSEC veiktajā pētījumā uz jautājumu, kā jūs balsotu par savas valsts palikšanu vai izstāšanos no ES, ja referendums notiktu nākamajā nedēļas nogalē, Latvijas iedzīvotāji pārliecinoši (84%) izvēlētos palikšanu un tikai 12% dotu priekšroku ES pamešanai.²⁶ Latvijas iedzīvotāju labvēlīgā attieksme pret ES ir svarīgs un nepieciešams nosacījums, lai valsts politika par tālāku integrāciju dažādās rīcībpolitikas jomās turpinātos un tiktu nostiprinātas.

Pētījuma gaitā secināts, ka pieaug krieviski runājošo – pilsoņu un nepilsoņu – atbalsta samazināšanās ES, kas iepriekšējos gados bija stabila vai pat pieauga. Šai tendencei būtu pievēršama uzmanība, jo daļēji to var skaidrot ar Krievijas dezinformācijas kampaņām, jo īpaši pandēmijas apstākļos, tomēr cēloņi var būt arī citi nosacījumi, piemēram, komunikācijas trūkums dažādu kopienu starpā un dialogs ar valdību.

Iegūtie rezultāti ļauj secināt, ka Latvijas sabiedrībai ir svarīgs Eiropas demokrātijas liktenis, kas vienlaikus ir garants demokrātijas ilgtspējai valstī. Tādēļ jāturpina tās iniciatīvas, kas gan Eiropas, gan nacionālajā līmenī nostiprina demokrātisko vērtību potenciālu atvērtas ekonomikas, labas pārvaldības, saliedētas un iekļaujošas sabiedrības, kā arī noturības attīstībā. Tās zināšanas, kas uzkrātas Latvijā dezinformācijas identificēšanā un atmaskošanā, hibrīdapdraudējuma analizē, medijpratībā un kibersdrošībā, ir resurss, kas jādara zināms un izmantojams Eiropas līmenī.

Latvijas iedzīvotāji pārliecinoši ir izteikuši atbalstu ES darbībai starptautiskajā politikā, tās lomai miera un drošības stiprināšanā pasaulē. Tādēļ tikai likumsakarīga ir Latvijas intensīvāka iesaistīšanās KĀDP un KDAP. Tuvākajos gados ES dienas kārtībā varētu aktualizēties vairāki būtiski temati nacionālajai ārpolitikai. Dalībvalstu vidū sāk rasties “pagurums” attiecībā uz ES un Krievijas savstarpējo dialogu, kurā kopš 2014. gada dominē ar sankcijām saistīti jautājumi. Tas nozīmē, ka Latvijas skaidri argumentēta pozīcija un sabiedroto identificēšana būs nozīmīga tālākā attiecību veidošanā ar ES kaimiņvalsti. Šo attiecību raksturs iespaidos ES dalībvalstu nostāju pret

²⁶ GLOBSEC Trends 2021. Central&Eastern Europe one year into the pandemic, June 2021. Izgūts (26.10.2021.) no: GLOBSEC Trends 2021: Central and Eastern Europe one year into the pandemic - GLOBSEC

Austrumu partnerības valstīm, jo īpaši Gruziju, Moldovu un Ukrainu, kuras savukārt ir Latvijas attīstības sadarbības politikas prioritārās valstis.

Pandēmijas ietekme uz sabiedrību Eiropā un Latvijā ir ievērojama. Faktiski nav tādu dzīves jomu, kurās nebūtu konstatējami dažādas intensitātes satricinājumi personiskā, kopienas, valsts un Eiropas Savienības līmenī. Neraugoties uz sociālo spriedzi Covid-19 krīzes apstākļos, sabiedrības priekšstats par ES ietekmi uz labklājības veicināšanu ir pozitīvs. Lielākā sabiedrības daļa uzskata, ka Latvijas ekonomikas attīstība un labklājības pieaugums būtu vēl lēnāks bez ievērojama Eiropas fondu atbalsta. SKDS 2021. gada aptauja rāda, ka 53% respondentu uzskata, ka ES pozitīvi ietekmē Latvijas labklājību, salīdzinot ar 2017. gadu, kad šis rādītājs bija par 2,5% zemāks (50,5%). Tomēr pandēmijas dēļ tikai aptuveni ceturtdaļa respondentu uzskata, ka Eiropas Savienība pozitīvi ietekmē viņu ģimenes labklājību, un šis rādītājs ir būtiski pasliktinājies kopš 2017. gada (33,2%).

Latvijas iedzīvotāju viedokli par klimata pārmaiņām ietekmēja pēdējo gadu Eiropas Savienības aktīvi īstenotā “zaļā kursa” politika. No aptaujas rezultātiem izriet, ka salīdzinājumā ar 2017. gadu nostiprinās Latvijas sabiedrības pārliecība, ka svarīgākie lēmumi, kas veicinātu klimata un vides labvēlīgas pārmaiņas, jāpieņem ES līmenī. Tomēr fokusa grupu diskusiju analīze liecina par zemu interesi un izpratnes trūkumu par klimata pārmaiņu politiku un vides jautājumiem. “Fit for 55” īstenošana neizbēgami izraisīs cenu pieaugumu vairākās jomās (enerģētika, transports utt.), kas negatīvi ietekmēs mājsaimniecību budžetu un, ja netiks radīti aizsardzības mehānismi, varētu negatīvi ietekmēt sabiedrības uzticību Eiropas Savienībai.

Pētījumā tika identificēti vairāki riski ES, kas var apgrūtināt Latvijas sociāli ekonomisko mērķu sasniegšanu. Ir nepieciešama rīcībpolitika risku savlaicīgai apzināšanai un to mazināšanai, lai nepieļautu sabiedrības vilšanos un uzticības mazināšanos valsts institūcijām. Ja ekonomiskie ieguvumi, kas tika solīti un gaidīti pēc iestāšanās ES, netiks sasniegti, varētu kristies ES un arī Latvijas valdības atbalsts.

Konferences par Eiropas nākotni viens no mērķiem ir risinājumu meklējumi kopīgu grūtību pārvarēšanai. Ar konferenci ir saistītas gaidas, ka tās noslēgumā tiks pieņemti lēmumi un rasti praktiski rīcībpolitikas instrumenti, kas mazinās pandēmijas radītās sekas un stiprinās Eiropas un dalībvalstu noturīgumu pret citām krīzēm. Ja konference noslēgsies ar

normatīviem apgalvojumiem (kas arī ir nepieciešami), nevis rīcības plānu, tad var samazināties uzticēšanās Eiropas un nacionāla līmeņa politiskajai elitei un Eiropas projektam kopumā. Latvijā starta kapitāls diskusijai un sava Eiropas nākotnes rīcības plāna izstrādei ir pārlicinošs, tomēr tas jānostiprina sadarbībā ar partneriem pašu mājās un Eiropā.

The Potential Impact of Energy Policies on Energy Costs

Kārlis Piģēns,

Expert in the University of Latvia, PhD / Dr.iur. candidate in Riga Stradiņš University

Apkopojot informāciju par pasaules ilgtspējīgas enerģētikas sasniegšanas scenārijiem un to ietekmējošajām enerģētikas politikām saistībā ar faktoriem, kuri ietekmē enerģijas izmaksas, ir sagatavots būtiskāko faktoru kopsavilkums. Enerģijas izmaksas ietekmējošo faktoru kopums sastāv no trim pamata grupām: enerģijas pieprasījumu ietekmējošajiem faktoriem, enerģijas piedāvājumu ietekmējošajiem faktoriem un enerģijas sistēmas un tīkla izmaksām. Viens no galvenajiem pētījuma secinājumiem ir tāds, ka turpmākajos noturības novērtējumos pret kiberriskiem enerģētikas sistēmās jāizturas piesardzīgi, jo viltus drošības sajūta pati par sevi ir liela ievainojamība. Enerģijas sistēmu digitalizācijai ir liels potenciāls, lai efektīvi paātrinātu centienus panākt oglekļa neitralitāti, ko sekmētu datu, analītikas un sistēmu savienojamības sasniegumi, un tas var ievērojami palielināt kopējo enerģētikas infrastruktūras efektivitāti un enerģijas izmantošanu ar ievērojami samazinātām izmaksām. Tāpat sistēmu mēroga izmaiņas var izraisīt izmaiņas draudu būtībā. Sistēmu pieaugošā savstarpējā savienojamība īpaši slēpj drošības nepilnības, un sliktākajā gadījumā pieaug izmaksas, kas varētu nekavējoties likvidēt visus potenciālos ietaupījumus no enerģētikas sistēmu savienošanas.

Atslēgvārdi: enerģijas izmaksas, enerģētikas politika.

Summarizing information on the global sustainable energy scenarios and influencing energy policies in conjunction with the factors affecting energy costs, a framework has been prepared, which reflects a summary of the marked factors. A set of energy cost affecting factors is composed of three basic groups: influencing energy demand factors, influencing energy supply and energy systems and network costs. One of the main research conclusions is that future persistence assessments against cyber threats

in energy systems should be treated with caution, as the false sense of security is a major vulnerability. Similarly, system scale changes can lead to an essential change in the threat. The growing interconnection of systems in particular hides safety gaps, and in the worst-case costs will rise which could immediately eliminate all potential savings from the connection of the systems. The digitization of energy systems has great potential to effectively speed up efforts to achieve carbon neutrality and to promote the achievements of data, analytics, and systems, and this can significantly increase the overall energy infrastructure efficiency and energy use with significantly reduced costs.

Keywords: energy costs, energy policy.

Introduction

The cost of energy systems and network infrastructure adapts according to demand and supply factors. They are necessary to ensure the safety of energy supply at an appropriate level, responding to policy instruments affecting the direction of demand and supply. At the same time, the identification of parties involved in the implementation and the application of targeted policies in specific sectors is also important. Development of a climate neutral plan has particularly great potential at the municipal level, considering local features, opportunities, and potential.

To achieve set sustainability objectives, countries must define a set of measures, considering their current situation, weaknesses, strengths and threats, as well as opportunities that so far have not been fully exploited. While moving towards sustainability goals, it is also necessary to ensure an optimal balance in the energy trilemma without compromising energy security, ensuring access to energy and relatively low energy costs, and promoting the country's competitiveness.

The scope of supply, demand and system is largely influenced by the objectives of the Renewable Energy Directive that promotes a larger proportion of renewable energy sources (RES) in the electricity generation portfolio. The Renewable Energy Directive¹ stipulates that, in particular, the reduction of energy consumption, increasing technological improvements,

¹ European Parliament, Council of the EU. Directive (EU) 2018/2001 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2018 on the promotion of the use of energy from renewable sources (recast) (OJ L 328, 21.12.2018, pp. 82-209).

incentives for the use of public transport and the expansion of the public transport network, the use of energy efficiency technologies and the use of renewable energy in the electricity sector, heating and cooling sector, as well as the transport sector, together with Energy efficiency measures are effective techniques to reduce greenhouse gas (GHG) emissions in the European Union (EU) and reduce EU energy dependency.

The revised Energy Efficiency Directive² highlights the principle of “energy efficiency in the first place”. This principle contributes to the fact that energy efficiency and demand response can compete with production capacity on equal terms. When decisions affecting the planning or financing of power systems are taken, energy efficiency should also be considered. Energy efficiency improvements must be carried out if they are more cost-effective than equivalent supply side measures. National policy measures must be able to encourage multiplied benefits of energy efficiency in the EU, especially for citizens and businesses. In turn, the Management regulation³ states that the Energy Union should cover five dimensions: 1) energy security; 2) internal energy market; 3) energy efficiency; 4) decarbonisation, and 5) research, innovation, and competitiveness.

Demand factors

Electricity supply in the market is affected by local generation and imported electricity, transactions on the Nordpool exchange stock, while considering the specific time of technical capabilities and commercial interest.

The World Energy Transition Review, concluded that over the last seven years more renewable energy was added to the network than fossil energy fuel and nuclear energy. RES technologies currently dominate the new global power generation capacity in the market, as in many markets, RES

² European Parliament, Council of the EU. Directive (EU) 2018/2002 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2018 amending Directive 2012/27/EU on energy efficiency (OJ L 328, 21.12.2018, pp. 210-230).

³ European Parliament, Council of the EU. Regulation (EU) 2018/1999 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2018 on the Governance of the Energy Union and Climate Action, amending Regulations (EC) No 663/2009 and (EC) No 715/2009 of the European Parliament and of the Council, Directives 94/22/EC, 98/70/EC, 2009/31/EC, 2009/73/EC, 2010/31/EU, 2012/27/EU and 2013/30/EU of the European Parliament and of the Council, Council Directives 2009/119/EC and (EU) 2015/652 and repealing Regulation (EU) No 525/2013 of the European Parliament and of the Council (OJ L 328, 21.12.2018, pp. 1-77).

have become the cheapest sources of electricity. Record level of 260 GW of RES-based power was added in 2020 worldwide, which is more than four times the power added from other sources.⁴

The growing need for electricity generation capacity in the world is currently successfully satisfied thanks to the use of RES and their technologies. At the same time, it would be possible to provide transformation to a green economy with lower costs, while maintaining existing energy production capacity over the long period. Maintaining as much functioning power plants as possible would allow a more efficient use of resources in the long term and would allow to adjust the functioning of the common system more smoothly, including required balancing services.

It is assumed that the technical life of power plants ranges from 45 to 60 years for existing fossil fuels and nuclear power plants (unless otherwise provided by government policies). Whereas, the life of wind and solar PV equipment is about 25 years, from 20 to 30 years. Hydropower projects are intended for 50 years, and the service time of bioenergy power plants is 25 years.⁵

The technological costs of generating equipment also affects national policies. For example, the International Energy Agency predicts different possible technological costs for different energy sources depending on the energy policy scenario. For example, in the case of a sustainable scenario of the International Energy Agency, the technological costs of energy generation using RES are lower for solar batteries by 14%, for coastal wind generators by 4%, but for offshore wind generators lower by 12% lower than the relevant baseline scenario.⁶

A more active use of hydrogen for energy is increasingly discussed. Analysts in the area of hydrogen in Hydrogen TCP program⁷ in their 2021 November review⁸ indicate that the three main challenges related to

⁴ The International Renewable Energy Agency (IRENA) (2021). World Energy Transitions Outlook: 1.5°C Pathway, International Renewable Energy Agency, Abu Dhabi, p. 312. Retrieved (27.11.2021.) from: <https://www.irena.org/publications/2021/Jun/World-Energy-Transitions-Outlook>

⁵ International Energy Agency (2021). World Energy Outlook 2021. France, p. 386. Retrieved (27.11.2021.) from: <https://www.iea.org/reports/world-energy-outlook-2021>

⁶ International Energy Agency (2021). Techno-economic inputs. Retrieved (27.11.2021.) from: <https://www.iea.org/reports/world-energy-model/techno-economic-inputs>

⁷ International Energy Agency (2021). About the hydrogen TCP. Retrieved (27.11.2021.) from: <https://www.ieahydrogen.org/history-of-the-tcp/>

⁸ Lucchese P. (2021). Road to hydrogen future. Retrieved (27.11.2021.) from: https://erranet.org/wp-content/uploads/2021/10/Lucchese_Road_to_Hydrogen_Future_Hydrogen_webinar2021.pdf

hydrogen would be: 1) hydrogen system total costs and business models total costs; 2) legal framework: green, decarbonised hydrogen; 3) geopolitical issues of hydrogen use. On the other hand, restrictive factors in the use of green, decarbonised hydrogen are: 1) availability and circulation of resources; 2) security and geopolitics of supply; 3) land use and public support; 4) technological advances; 5) safety.

Latvia, given its challenges due to high energy costs and high levels of poverty in the country, is generally recommended to use technologies with higher maturity level (technologically more developed), as they are associated with lower costs and risks. At the same time, some projects can also choose emerging technologies, carefully evaluating the opportunity to earn a leading position thanks to them. Three factors are important for a successful implementation of the innovative technology project: legal and institutional framework, personnel capacity, IT systems.^{9,10}

Despite relatively equal gas prices across Europe, electricity prices in Member States differ significantly. These price variations are formed, mainly due to two factors: first, the level of dependence on gas to cover the country's electricity demand and, secondly, to some extent the country's level of electricity interconnections with neighbouring countries compared to national electricity demand. In general, it can be concluded that the greater the dependence on gas and lower interconnection capacity compared to state electricity demand, the higher the electricity wholesale price in the Member State. In addition, the geographical factor is also important, namely, closely interconnected Member States and a location that is closer to countries with the cheapest sources of energy generation (primarily, hydro-power) benefit from cross-border electricity exchanges, which also provide lower electricity prices.¹¹

⁹ World Bank (2020). *InfraTech Value Drivers*. June 9, 2020 (draft). Retrieved (27.11.2021.) from: <https://cdn.github.org/umbraco/media/3062/world-bank-group-s-reference-note-on-infratech-value-case.pdf>

¹⁰ International Monetary Fund (2019). *Technical assistance report— public investment management assessment. Republic of Estonia*. IMF Country Report No. 19/152. Washington, DC: International Monetary Fund, p. 63. ISBN: 9781498318235/1934-7685. Retrieved (27.11.2021.) from: <https://www.imf.org/-/media/Files/Publications/CR/2019/1ESTE2019001.ashx>

¹¹ EU Agency for the Cooperation of Energy Regulator (ACER) (2021). *ACER's Preliminary Assessment of Europe's high energy prices and the current wholesale electricity market design*, p. 5. Retrieved (27.11.2021.) from: https://extranet.acer.europa.eu/Official_documents/Acts_of_the_Agency/Publication/ACER's%20Preliminary%20Assessment%20of%20Europe's%20high%20energy%20prices%20and%20the%20current%20wholesale%20electricity%20market%20design.pdf

Recently, market integration between EU Member States has increased, allowing the alignment of electricity price differences in interconnected price zones. Given that the production of electricity from fossil energy resources is more expensive than, for example, electricity produced from hydro resources in the Scandinavian countries, higher interconnection capacity also contributes to the reduction of GHG emissions in the Baltic States. At the same time, when building the integrated market for the next interconnection, its economic justification should be assessed. The electricity price level may also affect interconnections of other countries. For example, in November 2021, electricity interconnections were launched between Scandinavia that is rich with hydro resources and the highest price countries – Germany and the United Kingdom, which significantly influenced the price level of electricity in Latvia.

The level of electricity prices in the region is also influenced by market relationships with third countries. Latvian transmission system operator – joint stock company “Augstsprieguma tīkls” reports that in 2020 they reduced electricity imports from third countries by 50% in the Baltics, while increased imports from EU countries by 45%. In 2020, 74% of the electricity imported into the Baltics was supplied from EU countries, but 26% from third countries.¹²

Even though the amount of trade of Baltic States with other EU Member States three times exceeds the amount of trade with countries outside the EU, withdrawing this electricity import position from the market, will have a negative impact on the price of electricity in Latvia. The higher electricity price, in turn, leaves a positive impact on investors’ expectation to develop the generation of a domestic market.

Correlation between electricity and gas prices reflects investment decisions (and related electricity generated technologies) adopted over the past decades. In a situation where electricity production costs are “high” in the production of gas, and when cheaper alternatives are not enough to cover the demand for electricity, the price of electricity is often determined to produce electricity with the value of gas generation prices. Given that gas still determines the border price in some countries and, when gas

¹² AS “Augstsprieguma tīkls” (2021). Elektroenerģijas imports. Retrieved (27.11.2021.) from: <https://ast.lv/lv/events/pern-baltija-butiski-mazinajies-elektroenerģijas-imports-no-tresajam-valstim-audzis-no>

prices are extremely high, they determine electricity prices in the relevant Member States. Gas-operated electricity production in the European electricity structure over the years has given significant benefits while reliance on gas has enabled electricity wholesale prices to be relatively low for several years. At the same time, in autumn 2021, with global record prices of natural gas, gas-based generation in Latvia accounted for only 10% of the total electricity portfolio.¹³

In Latvia, electricity is produced with modern cogeneration technologies using natural gas, which is fossil energy with low-emissions.¹⁴ According to the *Det Norske Veritas* Expert Assessment (Energy Transition Outlook 2020)¹⁵ natural gas in Europe as a primary energy in 2050 will be at 25% level. The natural gas sector is actively working in Europe to stimulate the use of RES in cooperation with other energy sectors and reducing CO₂ emissions.

Even though the world's natural gas consumption is growing significantly, and its maximum is expected in 2040, the Latvian natural gas consumption forecasts reduction by 2025, further conditionally stabilizing consumption. Natural gas transmission system operators – joint stock company “Conexus Baltic Grid” in its annual assessment report on 2020 indicates that global ambitions and EU decentralized energy scenarios by 2030 for total gas consumption are greater than in the National trends scenario (Latvian National Energy and Climate Plan by 2030). This is because the European energy system reaches a higher level of decarbonisation with a higher amount of gas in the system due to a faster transition from high carbon products (oil and coal) to gas. It must be noted that the gas mixture has a higher proportion of renewable and decarbonised gas.

Although natural gas consumption in Latvia is decreasing, considering the objectives of renewable energy use, natural gas plays an important role in the electricity portfolio, ensuring energy security and the balancing of the

¹³ EU Agency for the Cooperation of Energy Regulator (ACER) (2021). ACER's Preliminary Assessment of Europe's high energy prices and the current wholesale electricity market design, p. 5. Retrieved (27.11.2021.) from: https://extranet.acer.europa.eu/Official_documents/Acts_of_the_Agency/Publication/ACERs%20Preliminary%20Assessment%20of%20Europe's%20high%20energy%20prices%20and%20the%20current%20wholesale%20electricity%20market%20design.pdf

¹⁴ The Ministry of Environmental Protection and Regional Development of the Republic of Latvia (2020). Emisijas kvotu noteikšanas procedūra esošām iekārtām. Retrieved (27.11.2021.) from: <https://www.varam.gov.lv/lv/print/pdf/node/381>

¹⁵ Det Norske Veritas (2020). Expert Assessment (Energy Transition Outlook 2020). Retrieved (27.11.2021.) from: <https://download.dnvgl.com/eto-2020-download#about>

electricity system, as the renewable energy generation is volatile and unpredictable in the generation of renewable energy. A significant drop in gas consumption in the country can significantly increase system service costs.

In 2021, the natural gas market price in Europe rose several times. *Direct Energy* analysts explain that demand for natural gas usually grows in summer (maximum electricity generation season for cooling) and further increases in winter (maximum heating season). While demand decreases in spring and autumn (in the smaller season), natural gas is often pumped into accumulated reserves to be used during larger demand.

The previous natural gas price peak was in 2018, but the maximum price did not exceed 75 EUR/MWh. In 2021, the prices up to now have not been that significant. This price peak was influenced by several factors, such as high demand for gas in the Asian market, the return of European demand before Covid-19, Russia's natural gas supply constraints, low stock levels, reducing natural gas production in the EU.

Long-term solutions for the prevention of maximum peaks of global factors would be the effective use of storage, as well as the creation of a centralized European platforms for the purchase of natural gas. In addition, it should promote the use of renewable energy in the replacement of fossil fuels.¹⁶

A certain correlation between natural gas prices and other resource prices, such as coal, should also be mentioned. The high prices of natural gas have contributed to the increase in coal prices and the active use of these technologies for energy generation. CO₂ price levels are influenced by the Fit for 55 package initiative and a high demand for gas.¹⁷

The natural gas price peak could also leave a longer impact on this market and the investment environment. First, the coal power plants resumed their operations and it gave them the basis for debating new opportunities to operate over a longer period, than recently had been discussed, while limiting emissions. There are also questions about the benefits of

¹⁶ Parliament of the Republic of Latvia (Saeima) (2021). Vita Anda Tērauda: atjaunojamo energoresursu izmantošana ir ilgtermiņa risinājums enerģētiskās neatkarības nodrošināšanai. Retrieved (27.11.2021.) from: <https://www.saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/30308-vita-anda-terauda-atjaunojamo-energoresursu-izmantosana-ir-ilgtermina-risinajums-energetiskas-neatkaribas-nodrosinasana>

¹⁷ European Commission (2021). Fit for 55. Retrieved (27.11.2021.) from: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/green-deal/eu-plan-for-a-green-transition/>

market principles against long-term fixed contracts, as well as the relevant problem of energy poverty.

In the long term, the widely possible diversification of energy resources in the common energy portfolio provide flexibility for energy users, moving to alternative energy resources, when the price of individual resources is increasing, reduces the risk of disproportionate growth of energy costs due to individual resource price fluctuations (e.g. natural gas prices in autumn 2021, timber prices in autumn 2018, increasing the security of energy supply).

Supply factors

Latvian companies, as well as other country export performances are affected by resources, especially energy resources and prices. As already mentioned, in 2021 Latvia has a strong tendency of increase in energy costs. The electricity price in Nordpool Stock Exchange in June 2021 has been almost 50% higher than in the relevant month of 2020. A similar trend was also observed for the price of natural gas. In turn, the price of CO₂ emission in recent months reached historical records. Maintained for the long run and thus this trend creates a challenge for any energy user. However, the state must move towards the ambitious climate neutrality objectives in line with the EU Green Course.

Energy costs have a significant impact on global processes, but individual competitiveness of each energy consumer and country is directly dependent on its ability to successfully adapt to changes and decide on the optimal energy costs for the components that influence energy costs.

Energy efficiency measures are important throughout the energy supply chain, starting from energy extraction, processing, energy acquisition, transport transmission and distribution system, storage and ending with the energy efficiency class of the electrical equipment.

The World Energy Council in the process of sustainable transformation emphasizes the potential for involvement of the energy users. The European Commission also recognizes that the choice of consumers and active involvement in identifying energy consumption is a strong driving force for energy efficiency, but the initiative Fit For 55 Impact Assessment Scenarios was not reviewed and reflected in the impact assessment scenarios in detail.

The highest reduction in GHG emissions between 2015 and 2030, according to the European Commission's assessment of the baseline scenario, was set out for the direct house sector (-12%). In the new ambitious goals of the scenarios this percentage is increased up to between 21% and 25%, depending on the chosen scenario.¹⁸ Similarly, the European Commission's initiative Fit for 55 impact assessment shows that the EU should take the highest cost (15.4 mln. EUR to 61.4 mln. EUR by 2030, depending on the scenario). Consequently, the search for solutions, reducing the increase in energy costs in this sector is particularly relevant.

Various EU foundational instruments also operate in Latvia to provide energy efficiency, such as EU foundational support for industrial production buildings and warehousing energy efficiency of reconstruction or modernization, as well as energy efficient production and providing equipment to replace existing ones that are less energy-efficient.¹⁹ In addition, the Latvian Recovery and Sustainability Mechanism plan will contribute to the faster introduction of energy efficiency measures.

Buildings with an energy efficiency A class usually have higher profitability and a lower risk of a failing to repay their loan compared to other the energy efficient building classes. At the same time, energy efficiency projects are not always commercially beneficial and, in some cases, can even create additional risk of mortgage obligations raising their initial costs and do not provide saving energy consumption during the reporting period.²⁰ When choosing and implementing an energy efficient project, it is essential to assess the profitability of the project.

¹⁸ European Commission (2020). Commission staff working document impact assessment accompanying the document communication from the commission to the European parliament, the council, the European economic and social committee, and the committee of the regions. Stepping up Europe's 2030 climate ambition Investing in a climate-neutral future for the benefit of our people SWD/2020/176 final. Retrieved (27.11.2021.) from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/DOC/?uri=CELEX:52020SC0176&from=EN>

¹⁹ The Ministry of Economics of the Republic of Latvia (2020). Uzņēmējiem pieejams ES fondu atbalsts energoefektivitātes palielināšanai apstrādes rūpniecībā. Retrieved (27.11.2021.) from: <https://www.em.gov.lv/lv/uznemejiem-pieejams-es-fondu-atbalsts-energoefektivitates-palinelinasanai-apstrades-rupnieciba>

²⁰ Billio M., Costola M., Fumarola S., etc. (2020). Final report on correlation analysis between energy efficiency and risk, p. 39. Project funded from European Union's Horizon 2020 research and innovation programme under grant agreement No 784979. Retrieved (27.11.2021.) from: <https://energyefficientmortgages.eu/wp-content/uploads/2021/07/Italian-Correlation-Analysis.pdf>

It can be concluded that there is an obvious need for government support to the local authorities, reducing differences in policy implementation measures and action plans at national and local level. Currently there is a significant difference, including policy settings between regional, national, and local action plans for climate effect mitigation strategies. Clear and coherent guidelines for different regions, as well as an exchange of experience and knowledge between different regions can improve policy-making and implementation efficiency.²¹ A local approach, while actively involving municipalities, allows to identify the potential of geographical sites more precisely in achieving climate neutrality objectives, reducing the country's total costs.

The aggregation service has great potential to reduce electricity costs without even changing the amount of electricity consumed, only by postponing consumption. The use of this aggregation tool in the energy sector provides a number of advantages to individual electricity consumers and the economy as a whole: 1) reduces the cost of electricity for the consumer by participating in demand response management; 2) promotes the reduction in the total electricity price in the market, because optimal distribution of electricity demand activates generation of less expensive electricity; 3) reduces the network load, reducing the transmission network overload, eliminating cross-border congestion risk for cheaper price flows, as well as reducing network losses; 4) the compilation tool reduces the cost of energy consumption across the economy, making the economy more cost-effective and competitive and promotes the transition to a sustainable economy and achievement of climate goals.²²

Similarly, the aggregation service can be combined with the RES self-consumption solutions, creating a micro network. For example, energy consumption could be redirected not only for hours when the electricity price on the stock exchange is relatively low, but also for the period when temporary potential of solar generation in the micro network is the highest.

²¹ Karhinen, S., Peltomaa, J., Riekkinen, V., Saikku, L. (2021). Impact of a climate network: the role of intermediaries in local level climate action. *Global Environ. Change* 67. Retrieved (27.11.2021.) from: <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2021.102225>.

²² Zvirgzdiņa M., Bogdanova O., Spiridonovs J. (2018). Aggregator as cost optimization tool for energy demand. 17th International Scientific Conference ENGINEERING FOR RURAL DEVELOPMENT Proceedings, Volume 17. Riga: May 23-25, 2018. – p. 1781.-1786. ISSN 1691-5976. Retrieved (27.11.2021.) from: <http://tf.llu.lv/conference/proceedings2018/>

Such practices have already been introduced in many global municipalities.²³ This way, the energy user could reduce not only the energy costs associated with the purchase of electricity, but also the cost of using the network, and other related payments.

The reduction in energy costs depends on the specific model of the energy user profile and the initial behaviour model. Adapting self-generation of energy consumption from RES faster recovery of initial investment is promoted by increasing the attractiveness of the RES technology and reduced GHG emissions from polluting energy sources.

The analysts of the Bank of Latvia believe that the potential of aggregation in the Baltic States is also noted by the fact that electricity prices in the Baltic States are higher than in many other Nordpool countries, such as Sweden, Norway, and Finland. Possible reasons for adjusting electricity consumption during the day, experts mention the more successful organization of industrial processes – automation, work shifts, and the transfer of individual household activities in the morning and evening hours to night hours.²⁴

In Latvia, most often solar microgenerators (solar PV) are installed with a capacity of up to 11.1 kW – at the end of 2020 the total capacity of all solar microgenerators was about 6860 kW. Latvian citizens choose to install other types of generators, such as wind, microgenerators, less frequently. In Latvia, almost 90% of the microgenerators are installed by individuals (households), while in about 10% of cases they are installed by legal entities.²⁵

When providing self-consumption, using solar batteries or wind generators, technological parameters of batteries and economic profitability play an important role. The battery storage function can be used both separately and connected to power plants such as wind and sun. The 2021 World Energy Report projected that capital costs of self-consumption batteries

²³ Arias C.M.A. (2017). Evaluating household and community renewable micro grids in Chile: Energy management and optimal sizing for different business models. Pontificia Universidad Católica de Chile (Chile). ProQuest Dissertations Publishing, 2017, p. 227. Retrieved (27.11.2021.) from: <https://www.proquest.com/openview/7c7693fbcff5f3361569f10e9c43aa75/1?pq-origsite=gsc-holar&cbl=2026366&diss=y>

²⁴ Paula D. (2021). Sniedzoties pēc energoefektivitātes: vai ābele stādāma vien zemi noliekušos ābolu dēļ? Retrieved (27.11.2021.) from: <https://www.makroekonomika.lv/sniedzoties-pec-energoefektivitates-vai-abele-stadama-vien-zemi-noliekusos-zaru-del>

²⁵ Helmane I. (2021). Kā kļūt par saules enerģijas “mājražotāju”. Retrieved (27.11.2021.) from: <https://lvportals.lv/skaidrojumi/327178-ka-klut-par-saules-energijas-majrazotaju-2021>

will decrease from 310 USD/kWh in 2020 to a global average level of 155 USD/kWh in 2030 and up to 110 USD/kWh for the systems that provide maximum power during a period of four hours.²⁶

Energy production communities, that were created by the population, have also significantly contributed to the decentralization of energy production. Energy communities are a relatively new approach to energy production and distribution, fragmenting power systems in small energy user groups or communities and providing them with the use of local RES. Such a community model has not been established in Latvia, but has been introduced in several countries, such as Sweden, Germany, Austria, UK and in the United States.

Initial dialogue between all parties involved plays a big role in the creation of these energy communities. Two of the most popular ways to support local population are to buy company's stocks or shares (in Denmark, Germany) and using local funds to develop local initiatives (in Spain, France). A certain part of the revenue of these foundations is invested in the development of the local region. Since 2009, the Danish Renewable Energy Act stipulates that at least 20% of each new wind project must belong to the local population.²⁷ In Germany, such an approach is also relatively popular, and in 2014, about 50% of the renewable energy produced belonged to the communities.²⁸

The aggregation service, promotion of self-consumption, energy communities, as well as the participation of energy users in providing local generation, has great potential for reducing energy costs towards a sustainable economy.

Electrification of energy end use improves network load, reducing network maintenance costs and increases the efficiency of the energy system. Providing electricity generation from RES, electrification allows you to reduce

²⁶ International Energy Agency (2021). World Energy Outlook 2021. International Energy Agency, France – p. 386. Retrieved (27.11.2021.) from: <https://www.iea.org/reports/world-energy-outlook-2021>

²⁷ Danish Energy Agency (2018). Wind turbines in Denmark. Retrieved (27.11.2021.) from: <https://puc.sd.gov/commission/dockets/electric/2018/EL18-026/rebuttal/prevalingwinds/mrexhibit3.pdf>

²⁸ Hicks, J., and N. Ison. (2018). An exploration of the boundaries of 'community' in community renewable energy projects: Navigating between motivations and context, *Energy Policy*, 113, p. 523-534.

GHG emissions. Electrification of energy end user reduces the need for parallel infrastructure networks (grid, gas supply and heating network), thus reducing the overall cost of optimization of these infrastructures.

According to the European Commission's assessment, after 2030 and by 2050, the highest GHG reduction of all sectors will be exactly in transport sector (-20%). It is also a sector with the largest contribution over all the 2015-2050 period (28% reduction). Although Norway, China and the United States are leading in electric vehicle policy worldwide, some countries are at the starting point or there aren't any electric vehicles on their roads. There are still several concerns that reduce user interest in electric vehicles, such as limited battery capacity and lack of charging points on the way to the destination. At the same time, increase in the numbers of electric vehicles, as well as an intensified transition from fossil fuel operated cars to electric increases pressure on the electricity network, which may lack capacity at some periods of the day. In addition, the electric vehicle is usually the largest electricity user in the household. Countries face the challenge to meet the growing need for electric vehicle charging stations, as well as the resulting network capacity. If in 2030 15% of cars in EU would be electric, the demand for electricity would increase by about 95 TWh per year – more than total electricity consumption in Finland.

Since the electric vehicle market in Latvia is at an early stage of development, charging services do not have sufficient incentive for intensive investments and therefore are developing slowly. Charging points (slow charging) in residential areas are relatively inexpensive, but fast chargers are much more expensive. The distribution system operators should provide electric vehicle charging service providers with sufficient network capacity, but their use time is relatively short (number of charging services per day) to pay off quickly.

End-user energy consumption is affected by the solvency of the population. The World Energy Report considers households to be exposed to poverty if they account for more than 5% of household expenditures.²⁹ An essential part of society in Latvia is a subject to energy poverty³⁰ and, when

²⁹ International Energy Agency (2021). World Energy Outlook 2021. International Energy Agency, France, p. 386. Retrieved (27.11.2021.) from: <https://www.iea.org/reports/world-energy-outlook-2021>

³⁰ Vidzemes plānošanas reģions (2019). Sabiedrības iebildumi un priekšlikumi par Latvijas Nacionālo attīstības plānu 2021. - 2027. gadam. Retrieved (27.11.2021.) from: https://www.pkc.gov.lv/sites/default/files/20191223_NAP2027_viedokli_kopsavilkums_FINAL_2_.pdf

introducing any new policies, we need detailed analysis of their impact, which will address and prevent situations, which would further worsen the energy poverty situation in Latvia, as well as to prevent the risk to expose new households to energy poverty.

System functioning factors

The rapid movement to the RES objectives will affect the cost of electricity systems, as systems will need to be able to adapt to the new and dynamic market structure. It is planned that the capacity installed in the next 10 years will increase four times, reaching 4000 MW in 2030. Also, for the safe work of Latvian electricity systems, moving towards synchronization of the Baltic national network with continental Europe in 2025 requires sustainable development of production and balancing of power capacity.³¹

In normal Latvian electricity system operating modes, cross-sectional capacity with neighbouring electricity systems is sufficient for projected electricity import/export. At the same time, generating capacity in the Latvian and regional electricity systems is insufficient to cover the maximum load of the electricity system, regardless of external circumstances, considering the synchronization project.

Lack of generating capacity is a major challenge for cost-and-technological efficient balancing systems. By 2024, the Baltic transmission system operators should set up a balancing market. The efficiency of this market will also depend on the price of the electricity system balancing service and, accordingly, energy costs for end users.

Despite the fast sustainable transformation rates, energy experts believe that the main resources involved in the Baltic States will be primarily natural gas and batteries in second place. So far, experts are cautious about the use of RES in the provision of frequency maintenance services due to their volatility.³²

³¹ AS "Augstsprieguma tīkls" (2020). Pārvades sistēmas operatora novērtējuma ziņojums par 2020. gadu. Retrieved (27.11.2021.) from: <https://www.ast.lv/sites/default/files/editor/PSO-Zinojums-2020.pdf>

³² AS "Augstsprieguma tīkls" (2021). Baltijas balansēšanas rezervju jaudas tirgus izpētes sabiedriskās apspriešanas rezultāti. Retrieved (27.11.2021.) from: <https://www.ast.lv/lv/events/baltijas-balansesanas-rezervju-jaudas-tirgus-izpetes-sabiedriskas-apspriesanas-rezultati>

Technological process provision and loss costs of electricity or natural gas affect the price of electricity or natural gas, the technical condition of the distribution system, technological operating arrangements, accounting procedures, as well as the temperature of the surrounding environment. The costs of energy system operators may vary due to external autonomous reasons, that operators could not affect. For example, electricity transmission losses and capacity maintenance costs currently account for about 18% of the transmission tariff and this tariff closely correlates with the electricity price Nordpool. As mentioned above, the price of electricity in 2021 has increased by 149% relative to the 2020 price (84.59 EUR/MWh vs 34.03 EUR/MWh). In practice, this means that the higher price of electricity in the country will not inevitably result in the tariff increase of the transmission system operator. In 2020, transmission losses and technological consumption accounted for 200 GWh (~5.75 mln. EUR, 2020).³³ It's related even more to the electricity system operator because distribution system losses in 2020 accounted for 3.99%, and electricity consumption for the distribution system in 2020 was 277 GWh.³⁴

A large and resource-intensive project development, including, when it can attract EU co-financing or other financial instruments, can have an impact on the transmission systems in the future. Wind generation park ELWIND in the Baltic Sea can be mentioned as one of this time's largest projects in the research stage. Connecting Europe Facility funding will cover just part of the costs, so this project at first sight will have the impact on the costs of transmission tariffs and energy end users. In the development plan of JSC "Sadales tikls" estimated impact capital investment projects on the distribution service tariff are 2%.

Taking into the account infrastructure maintenance and development projects of the natural gas transmission system operator forecast, significant natural gas transmission service costs increase is not expected soon, but we must take into account the impact of inflation on positions that are essential for the provision of the management service and its impact on the possible increase in service costs. At the same time, the impact on the tariff in the

³³ AS "Augstsprieguma tikls" (2020). 2020. gada pārskats, p. 16 and 56. Retrieved (27.11.2021.) from: https://www.ast.lv/sites/default/files/editor/AST_gada_parskats_2020.pdf

³⁴ AS "Sadales tikls" (2020). 2020. gada pārskats, p. 3. Retrieved (27.11.2021.) from: https://sadalestikls.lv/storage/app/media/uploads/2021/04/ST_-2020_gada-p-rskats_LV_.pdf

long run may show a reduction in natural gas consumption in the country, increasing the amount of fixed minimum costs at the price of the service. The increase in the cost of natural gas distribution service can also contribute to the impact of inflation.

Considering the future challenges of natural gas as fossil energy, moving towards climate neutrality is essential to assess the economic justification for future projects. For example, to evaluate economically justified solutions for the installation of biogas to the transmission or distribution network.

Compressed natural gas technologies have become more popular only in some of the EU countries, but none of them have become an important source of natural gas consumption. At a European level (especially in the circle of car manufacturers), e-mobility is preferred because it does not create CO₂ emissions. Liquefied natural gas still has great potential in long transportation and ship traffic. The use of biomethane is not widespread due to its high costs (purification and recycling) to achieve appropriate parameters. Pilot projects for electricity conversion to gas are regular, but current technologies do not offer profitable solutions yet. Although there has been work on new, renewable gas technologies, it is not expected that these innovations will have a significant impact on natural gas consumption forecasts.³⁵

It is important to perform careful evaluation when planning wider use of hydrogen in the energy system. Due to its chemical features, it has an impact on the transmission, distribution, and storage system, as well as the end-user that uses natural gas-operated equipment. The Inčukalns underground gas storage should be assessed separately, considering its geological properties and strategic importance in ensuring the security of region's energy supply.

For digitization – merging of data, analytics, and connectivity – there is a huge potential to make power systems more efficient, flexible, and more sustainable. One of the projected scenarios is that in 2050 globally more than 70,000 TWh of electricity will be produced, which is almost three times the current produced level, and the share of electricity in total final consumption reaches 50%. Digitized and user-oriented technologies, electricity networks and business models contribute to an interconnected and distributed electricity system, integrating 240 million roof solar systems and 1.6 billion electric

³⁵ AS “Conexus Baltic Grid” (2020). Vidēja termiņa stratēģija, p. 12. Retrieved (27.11.2021.) from: https://www.conexus.lv/uploads/filedir/Media/conexus_vidēja_termiņa_stratēģija.pdf

cars by 2050, and these digitized electricity systems will include multi-directional data and electricity flows.³⁶

Digitalization of energy systems can accelerate carbon neutrality to promote the achievements of data, analytics, and systems, and this can significantly increase the overall efficiency of energy infrastructure and the use of energy with significantly reduced costs. Government policy, guidelines and regulatory environmental digitalisation can play an important role in the creation of a safe, sustainable, and smarter energy sector.

Structural changes that are expected in the energy sector in the transition period, can reduce many of the current vulnerabilities of energy systems, but can also exacerbate other vulnerabilities. Some of the most appropriate threats to the future systems can be completely insignificant. This indicates the need for development scenarios to reschedule threats to the expected future energy system. Subsequent persistence assessments against cyber threats should be treated with caution, as the false sense of security is a major vulnerability. Similarly, system scale changes can lead to a change in the essence of a threat. The growing interconnection of systems in particular increases the complexity that hides safety gaps, and in the worst case, costs will rise, that can immediately eliminate all potential savings from the system connecting.³⁷

2020 EU cyber security strategy includes proposals for the deployment of regulatory, investment and policy instruments aimed at strengthening Europe's resistance to cyber threats and ensure that all citizens and businesses can take full advantage of reliable services and digital tools that can be relied upon. Ministers of the EU Member States emphasize that, with a view on strengthening the EU's digital leadership and strategic capacity we must strengthen the ability to commit autonomous choice in cyber security.³⁸

³⁶ International Energy Agency (2021). World Energy Outlook 2021, p. 256. Retrieved (27.11.2021.) from: <https://iea.blob.core.windows.net/assets/888004cf-1a38-4716-9e0c-3b0e3fd-bf609/WorldEnergyOutlook2021.pdf>

³⁷ J. Jasiūnas, Peter D. Lund, J.Mikkola (2021). Energy system resilience – A review, Renewable and Sustainable Energy Reviews, Volume 150, 111476, ISSN 1364-0321. Retrieved (27.11.2021.) from: <https://doi.org/10.1016/j.rser.2021.111476>

³⁸ Eiropadome (2021). Kiberdrošība: kā ES novērs kiberdraudus. Retrieved (27.11.2021.) from: <https://www.consilium.europa.eu/lv/policies/cybersecurity/>

Conclusions

As a result of this research work, the following main conclusions, proposals, and recommendations were formulated.

1. A local approach, actively involving municipalities, allows for a more correct identification of the potential of geographical sites in achieving climate neutrality objectives, reducing the total costs of the country.
2. The aggregation service, promoting self-consumption, energy communities, as well as the participation of energy users in providing local generation, has great potential for reducing energy costs towards a sustainable economy. Energy efficiency measures can significantly reduce energy costs, however, it is important to evaluate the profitability of each individual project.
3. Energy end use electrification improves network load, reduces network maintenance costs and increases the efficiency of the energy system. According to the European Commission's assessment, after 2030 and by 2050, the greatest greenhouse gas reduction of all sectors will be exactly in the transport sector (-20%).
4. As the electric vehicle market in Latvia is at an early stage of development, charging services do not have sufficient incentive for intensive investments, so they develop slowly. The distribution system operators should provide charging distributors with sufficient network capacity, but their use time is relatively short to quickly repay. Electromobility infrastructure cost reduction has the potential to use the interaction of different sectors, for example, real-time charging price applications, moving the user to less busy charging stations, the installation of solar charging stations in car parks and offices, transfer of excess electricity of electric cars to the network, restricting charging roaming, etc.
5. The increase in electricity transmission tariff is influenced by the implementation of a project of synchronization with EU networks, high electricity prices in the region (increasing the network natural loss and power reserve costs for system safety), implementation of new large capital investment projects (e.g. development of wind parks in the sea), adjusting the operation of the system to a high proportion of RES, providing the security and stability of the power

- system, the creation and development of the balancing market in the Baltic States.
6. The impact of the sales of the electricity distribution system development plan on the distribution service tariff is 2%. The distribution system tariff is also influenced by high electricity prices in the region and adjusting the operation of the system to a high proportion of RES, ensuring the security and stability of the power system.
 7. Considering the natural gas transmission and distribution system operator forecast infrastructure maintenance and development projects, significant increase of natural gas transmission service costs is not projected in the near future, but the impact of inflation must be considered. At the same time, the impact on the tariff in the long term may show a reduction in natural gas consumption in the country, increasing the amount of fixed minimum costs in the price of the service.
 8. As the future challenges of natural gas as fossil energy, moving towards climate neutrality objectives, it is significant to assess the economic justification for future projects. For example, to evaluate economically justified solutions for the installation of connections for biogas for the transmission or distribution network.
 9. Compressed natural gas technologies have become more popular only in some of the EU countries, but none of them have become an important source of natural gas consumption. Although, there has been work on new, renewable gas technologies, it is not expected that these innovations will have significant impact on natural gas consumption forecasts.
 10. It is important to carry out a careful evaluation by planning a wider use of hydrogen in the energy system. Due to its chemical features, hydrogen has an impact on the transmission, distribution, and storage system, as well as the end-user operated natural gas-operated equipment. Inčukalns underground gas storage should be assessed separately, considering its geological properties and strategic importance in ensuring the security of energy supply in the region.
 11. Future persistence assessments against cyber threats should be treated with caution, as a false sense of security in itself is a major

vulnerability. Similarly, system scale changes can lead to an essential change in the threat. The growing interconnection of systems, in particular, hides safety gaps, and in the worst-case costs will rise, that could immediately eliminate all potential savings from the connection of the systems.

12. The digitization of energy systems has great potential to effectively speed up efforts to achieve carbon neutrality to promote the achievements of data, analytics, and systems, and this can significantly increase the overall efficiency of energy infrastructure and the use of energy at a reduced cost.

Acknowledgement

The research was conducted in the programme “Modeling and analysis of the economic impact of climate goals” in accordance with the agreement No.5.2-17.2/2021/4 of 27 August 2021 on the financing of public administration ensuring fulfilment of their task.

Distance Learning – Modern Education for Active Students and Students with Invisible Disabilities

Elīna Feofanova,

Philosophy Master's program student, University of Latvia

In post pandemic Europe we should look for positive effects of COVID-19 and to focus on integrating them into our new, more effective and comfortable social lives. This article concentrates on distance learning and its benefits. Distance learning, especially in higher education and in the sciences, where no practical courses are planned, is a must in our digital century with a total lack of time. Distance learning can help students save a lot of time, which they can invest in their education, work, or recreation. Further, distance learning can help students combine studies with work or their health problems, it can improve their mental health, sense of comfort in life, and help with stress relief. At the same time, distance learning is an opportunity for people with invisible disabilities to get the education they want and might even be the only way for them to get that education at all.

Keywords: active students, distance learning, invisible disabilities, long COVID, modern education.

Pēc pandēmijas Eiropā mums ir jāskatās arī uz pozitīviem ieguvumiem no COVID-19 pandēmijas un jāfokusējas uz to integrāciju mūsu jaunajā, efektīvākajā un komfortablākajā sociālajā dzīvē. Šis raksts koncentrējas uz attālinātajām studijām un to priekšrocībām. Attālinātās studijas, īpaši augstākajā izglītībā un tādās zinātnēs, kurās nav iekļauti praktiskie kursi, ir nepieciešamība mūsu digitālajā un milzīga laika trūkuma laikmetā. Attālinātās studijas var palīdzēt studentiem ietaupīt daudz laika, kuru viņi tādējādi var ieguldīt izglītībā, darbā vai atpūtā. Attālinātās studijas var arī palīdzēt studentiem savienot studijas ar darbu vai ļaut tās nepārtraukt veselības problēmu gadījumā, turklāt attālinātās studijas var uzlabot studentu emocionālo veselību un komforta sajūtu, kā arī palīdzēt stresa

mazināšanā. Vienlaikus attālinātās studijas ir iespēja personām ar neredzamu invaliditāti saņemt vēlamo izglītību pilnā apjomā vai pat vienīgais veids, kā vispār saņemt izglītību.

Atslēgvārdi: aktīvie studenti, attālinātās xstudijas, gais COVID, mūsdienų izglītība neredzamā invaliditāte.

Introduction

One of the ways how to reduce negative effects of the COVID-19 is also to look at the positive effects of the COVID-19 pandemic and to make them stay. Instead of focusing on a return to the normal at any cost, it is better to look at what improvements we can make in our social life by investigating changes which that the pandemic has offered to us.

Every crisis is a huge opportunity for growth. This is how the COVID-19 crisis should be seen in the field of education and the educational system. It can be argued that the COVID-19 crisis showed us the path for growth and for changes in education, which we should have done at least a decade ago. It is surprising that we, as a society, still remain not only conservative towards these changes, but also quite resistant, despite the fact that these changes are very natural and adequate for the information age that we live in. Also, we can name that age- the age of a total lack of time. These changes, which we have the possibility to make right know, can improve our existence and wellbeing.

This refers to distance learning and its opportunities. We were happy to explore distance learning during the last years throughout lockdowns and the spread of COVID-19. However, the tendency that we see in Europe right now is to return to full time in-person learning, although for the moment we are still ongoing a hybrid version, which involves both: in-person and distance learning formats. Even now, it still includes in-person learning, while the pandemic is not over yet, as vaccinated people are still getting infected, and it is not safe enough to meet in the auditoriums. In contradiction to this unsafe and conservative tendency, the article suggest, that we should integrate distance learning in our educational system permanently. This article will analyse the benefits of distance learning for active students and the necessity for it in our information age. The second part of the article will show how distance learning can solve the educational problems for

persons with invisible disabilities and with those increase the justice in our society. The research is conducted through an empirical method of self-monitoring (during the period of distance learning on lockdowns and other episodes of distance learning, which the author has experienced). The author fits both criteria of an active student (working and studying) and a student with an invisible disability (with my chronic digestive disease. A method of observation and analysis is also used.

The benefits of distance learning for active students

At first, the author suggests that distance learning opportunities as a new normal should be introduced at the level of higher education, but especially for second higher education and master's programs. At this level students are adults with no need of urgent socialization, as it would be for pupils in school, where they come not only to study, but also to learn how to communicate with each other. At the same time, we should not exclude the opportunity of distance learning also for pupils in schools, in some cases. We should remember that even pupils can face invisible disabilities, which can make them miss significant parts of their lessons and to face different struggles with education and make it impossible to embrace the offered education to the fullest. Therefore, distance learning can be this opportunity for these pupils.

Secondly, the author suggests distance learning as common practice for those types of courses and sciences where there is no need for internship such as medicine, physics, chemistry and others. This mostly refers to humanitarian and social sciences, where there are no practical courses and workshops, which need the presence of the students in the audience and which are more theoretical, such as for example philosophy, cultural studies and religious studies. One should always remember, that we can combine distance learning courses with practical workshops in the auditoriums in sciences and programs where it is necessary.

While discussing the benefits of distance learning for active students, it is important to realize how we experience time in our life nowadays and what meaning it has to us. In our information age, time flows rapidly and time has gained in value despite the fact that it was always of value, just because time is our life's non-renewable resource. The situation with regards to time is even more crucial because nobody knows how much of it they have left,

while in other cases, for example in case of terminal illnesses, people know that they have very little.

Therefore, when defining the benefits of distance learning for active students the first thing to mention is that distance learning can save time. Further, the article will look at all the benefits in more detail and will demonstrate how they practically work.

The benefits of distance learning for active students are as follows:

1. Distance learning can save student's time.

Student can save time that she or he spend on their commute to the university.

Since students mostly use public transport, they can save up to three hours per day, which they spend in commute (it depends, of course, on how near to the university a student lives). This can be expanded to five hours, if the time that students spend getting ready is added (the time which she or he spends on getting ready also differ from student to student, but the goal here is to show the tendency and to stress, that for some students it could be time consuming, an therefore despite that every time generating opportunity is important). The preparation and commute time could instead be invested in their studies or in their work.

2. Most students combine studies with work, and it is much easier to combine work with distance learning.

For example, students can plug into lectures on educational platforms immediately after work and will not miss the lecture, which they might have if there is a commute from work to the university. If some of the lectures would be recorded, students could watch lectures at any time, when it is comfortable for them and for their work schedule (even at night). In that case, students also do not miss their lectures.

3. Attendance of lectures.

Through, distance learning attendance of lectures is possible for students in different health conditions. For example, a student may not feel good enough to leave their home but it would still be possible for them to listen to their lecture. There may be the situation where a couple of hours prior to the lecture, the student may not be well, but by the time that the lecture starts, she or he can feel better and

plug into the lecture. But in case of offline learning, she or he would miss those lectures, because of the missed commute time.

With seasonal colds and virus cases and a student feeling well enough, she or he can listen to a lecture from home. That student will protect others from infection, which they could get from her or him if she or he would have come to the university. The COVID-19 pandemic showed us, that some people are committed to going to work, studies or entertainment events even while ill. This is something that we should also limit in the future, when, hopefully, the pandemic will be over. With that we will protect the health of each other, remembering, that even “light” infections or seasonal colds have different effects on people because we are all different and we have different health conditions.

Furthermore, students with fractures or other injuries will not miss their lecture in the case of distance learning. (This “attendance of lectures” benefit, together with number 4 and 7 which refer to health conditions, are the most crucial benefits of distance learning for persons with invisible disabilities, which case will be considered in the second part of this article).

4. Concentration on lecture materials and information.

As we know, sometimes the presence in an auditorium does not mean that the student is absorbing the material of the lecture. Imagine the case when a student has not had enough sleep and she or he is napping or fighting sleep during the lecture, or if the student has a strong headache. In these cases, their concentration ability is low and sometimes even equivalent to missing the lecture, and can also lead to the student experiencing the lecture as a torture due to their condition.

In the case of distance learning, students have more time which they can devote to sleep, which gives them the chance to be more rested and concentrate on lectures. If lectures are recorded, students can watch them when she or he feels better, without a headache and fully concentrating on the study process.

5. Presence at different places at the same time, which increases student productivity.

Sometimes, thanks to distance learning, students can realize their dream of being present in two different places at once.

For example, 20 min participation in a conference, or work meeting, and then a return to a lecture or seminar for a whole hour (which is better than missing the entire lecture). This is a truly amazing opportunity for our fast world, which performs limitless possibilities in limited time. That kind of presence thus can somehow expand the limits of time and with that increase student productivity.

6. Education with no borders.

The distance learning, as normal practice all over the world and in leading universities, will give students the opportunity to take courses and lectures in other universities and countries without changing their location.

Imagine: at 18:00 P.M. your seminar at University of Latvia in Riga ends and at 18:15 P.M. you listen to a lecture at the University of Burgundy in Dijon.

Also, it is easier for universities to organize guest lectures, without the lecturer to have to change her or his location.

This opportunity offers to the students a more education possibilities. With regards to location, distance learning would be an opportunity for education for students from small towns, which could possibly minimize the cost of education as well.

At the same time, distance learning gives the student the opportunity to study from abroad (which can be travel associated with work, or a conference). In such cases, the student still has the opportunity to not miss many lectures.

7. Mental health and stress relief.

Some students can experience distance learning as social isolation and as struggle, while others see social communication, especially in big amounts, stressful enough.

A side-effect of this information age is increased anxiety in society and increased mental illnesses, which are associated with stress and huge amounts of information.

Distance learning can create a calm, safe, and comfortable space for students, during their study process, which will improve their mental health and will be helpful in stress relief.

These are the main distance learning benefits, but we can find many more, and every active student will find their own distance learning advantages.

Distance learning as an opportunity for students with invisible disabilities

The second part of the article will focus on people for whom the educational process in-person in auditoriums is not only much more stressful than for regular students, but for some of them, unfortunately, it could even be impossible. I am speaking about students with invisible disabilities.

Invisible disabilities are physical, mental, or neurological conditions, which can limit or challenge a person's movements, senses, or activities, and can impact that person's ability to learn or work.¹

Many people with invisible disabilities go unnoticed because others aren't aware of their conditions.²

Not all disabilities are visible from the outside. Invisible disabilities are conditions such as migraines, chronic fatigue syndrome, fibromyalgia, irritable bowel syndrome, Crohn's disease, diabetes, epilepsy, anxiety, depression, obsessive compulsive disorder, chronic pain, and many more. All these conditions strongly impact a student's ability to study, to be present and to concentrate on lectures faithfully.

Distance learning can be the only way for that student to get the education they want in full, and sometimes distance learning is the only way for them to get that education at all. Or the way to study with comfort, which is much needed for persons with invisible disabilities. For example, a student with chronic digestive disease needs a special diet and have special eating hours, can have periods when she or he cannot come to university. It is known that usually teachers take the students which are not coming to lectures as lazy and not appreciative of the lecturers whilst never thinking that the reason for their absence is a student's disability. An illness sometimes

¹ Álvarez, B. (2021). What to Know About Invisible Disabilities. *National Education Association*, August 2021, 18. Retrieved (27.11.2021.) from: <https://www.nea.org/advocating-for-change/new-from-nea/what-know-about-invisible-disabilities>

² Says Martha Patterson, a special education and math intervention teacher for Central Kitsap Schools, in Washington state. (Álvarez, B. (2021). What to Know About Invisible Disabilities. *National Education Association*, August 2021, 18. Retrieved (27.11.2021.) from: <https://www.nea.org/advocating-for-change/new-from-nea/what-know-about-invisible-disabilities>)

is taken as an excuse not to study. That kind of students will miss a lot of lectures because of their disability flare ups, or will experience a big stress, overcoming their illness during the study process. Adding to that the regular stress from educational process, it seems obvious why plenty of students with invisible disabilities can't handle the educational process at all, and we, as a society, are possibly losing potentially talented specialists in different science fields because of this.

For separate disabilities, various distance learning benefits would work (some of them I have described earlier, when speaking about distance learning benefits for active students in general), but at large, distance learning is a great opportunity for the people with different invisible disabilities. For example, students with chronic fatigue syndrome, fibromyalgia, IBS, Chron's disease, migraines, and other chronic pains, will appreciate the possibility to be present at lectures from their home, to be possible to combine their health condition with the time when they plug into lectures, and to watch recordings, when they feel better and have the best concentration on their study process. Students with anxiety, OCD, or depression possibly will appreciate the opportunity to participate in lectures from their home, at their safe, calm and comfortable place, with that decreasing their level of stress and anxiety.

While speaking about invisible disabilities and the COVID-19 pandemic, we should consider one new and very relevant illness, which a lot of people, who had COVID-19 are facing right now, and which seems to be a new invisible disability. This is "long COVID" or "post-COVID syndrome".

Common symptoms in people with "Long COVID" are profound fatigue, breathlessness, cough, chest pain, palpitations, headache, joint pain, myalgia and weakness, insomnia, pins and needles, diarrhoea, rash or hair loss, impaired balance and gait, neuro-cognitive issues including memory and concentration problems and worsened quality of life. In people with "Long COVID" one or more symptoms may be present.³

The continuing symptoms of "long COVID" which we can associate with invisible disability are extreme tiredness, shortness of breath, headache, heart palpitations, myalgia and weakness, problems with memory and concentration, changes to taste and smell, joint pain, depression, anxiety

³ Raveendran, A. V., Jayadevan, R., & Sashidharan, S. (2021). Long COVID: An overview. *Diabetes & Metabolic Syndrome: Clinical Research & Reviews*, 15(3), 869–875, May–June 2021. Retrieved (30.11.2021) from: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1871402121001193?via%3Dihub>

and more. “Long COVID”, as every invisible disability, impacts a person’s ability to learn and work, so education for persons with invisible disabilities become an even more relevant problem to solve. Distance learning is a very good opportunity for equal education possibilities for different people (including students with invisible disabilities) and for an increase in justice in our society.

Conclusion

In this article the author showed concrete benefits which distance learning offers for active students (of course, these benefits can be relevant to all students, but for active students they are much more crucial) and stressed the meaning of time in our information age, with that showing that saving time is not just a time- management tool for us, but has an essential value. In the second part of the article, the author introduced the reader to the notion of invisible disabilities and showed in what way distance learning can be a solution for the educational problems for persons with invisible disabilities. The reasons why distance learning can be much more comfortable physically and mentally for the persons with invisible disabilities was emphasized and the benefits of various distance learning methods for different invisible disabilities were described. It was stressed, that the number of persons with invisible disabilities is growing strongly, because of such COVID-19 implication as “long-COVID” or “post-COVID syndrome”, which, according to it symptoms, seems to be a new invisible disability.

In conclusion and in answer to the question “what lessons are to be learned after pandemics?” the author states that we should realize all the benefits of distance learning for active students, for students with invisible disabilities and improve the technical aspects of education (if and where it is needed) to build it in our educational system.

In a post pandemic Europe we should look not only to negative effects of COVID-19, but also to the positive, and we should not let them go, but instead of this, we should focus on integrating them in our new and more effective and comfortable social life.

China-EU Trade and Economic Relations in the Post-Pandemic Era: Challenges, Prospects and Priorities.

From the perspective of Chinese experts and scholars

Yinglu Xu,

alumnae of University of Latvia

The COVID-19 pandemic has severe negative economic consequences in the EU and aggravated its intrinsic problems. In this context, EU-China trade has increased and China has become the largest trading partner of the EU. The bilateral relations between the EU and China are of great importance not only to themselves but also to the global market. This article is an attempt to analyze the challenges, prospects and priorities of EU-China economic cooperation in the post-pandemic era, mainly from the perspective of Chinese experts and scholars. We can find out that the Chinese side considers the EU more cooperator than competitor. They see great potential of cooperation in the development of “digital economy” and “green economy”. On the other hand, they admit the existence of competition and conflict and appeal for setting aside disputes and focusing on cooperation.

Keywords: COVID-19, EU-China economic cooperation, EU-China trade.

COVID-19 pandēmija rada nopietnas negatīvas ekonomiskās sekas Eiropas Savienībā un saasina jau pastāvošās problēmas. Šajā kontekstā ES un Ķīnas tirdzniecības apjoms ir palielinājies, un Ķīna ir kļuvusi par lielāko ES tirdzniecības partneri. ES un Ķīnas divpusējās attiecības ir ļoti svarīgas ne vien abām pusēm, bet arī pasaules tirgum. Šis raksts ir mēģinājums analizēt ES un Ķīnas ekonomiskās sadarbības izaicinājumus, perspektīvas un prioritātes pēc pandēmijas laikmetā, galvenokārt no Ķīnas ekspertu

un zinātnieku viedokļa. Ķīnas puse uzskata ES vairāk par partneri, nekā konkurentu, jo saskata lielu sadarbības potenciālu “digitālās ekonomikas” un “zaļās ekonomikas” attīstībā. No otras puses, abas puses atzīst, ka pastāv konkurence un konflikti, un aicina novērst strīdus un pievērst uzmanību sadarbībai.

Atslēgvārdi: COVID-19, ES-Ķīnas ekonomiskā sadarbība, ES-Ķīnas tirdzniecība.

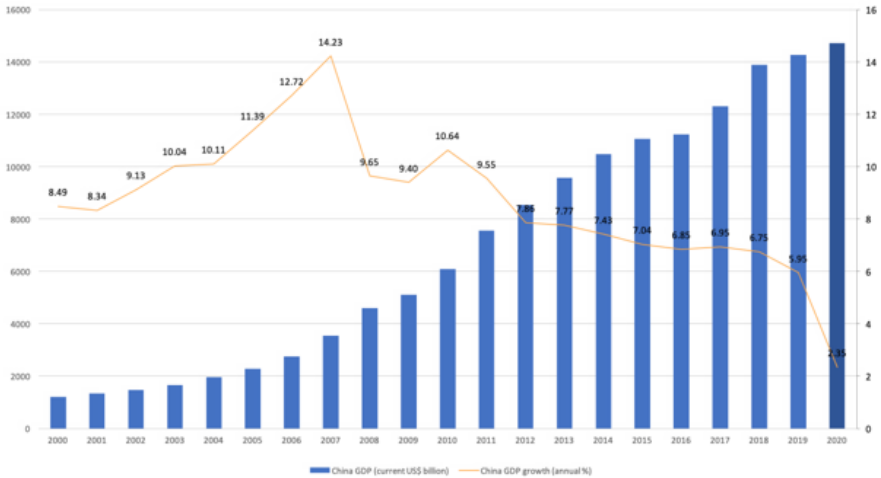
Introduction

The Chief Economist of the International Monetary Fund, Gita Gopinath, stated that the COVID-19 pandemic and the widespread lockdowns imposed in 2020 led to the worst peacetime global contraction since the Great Depression.

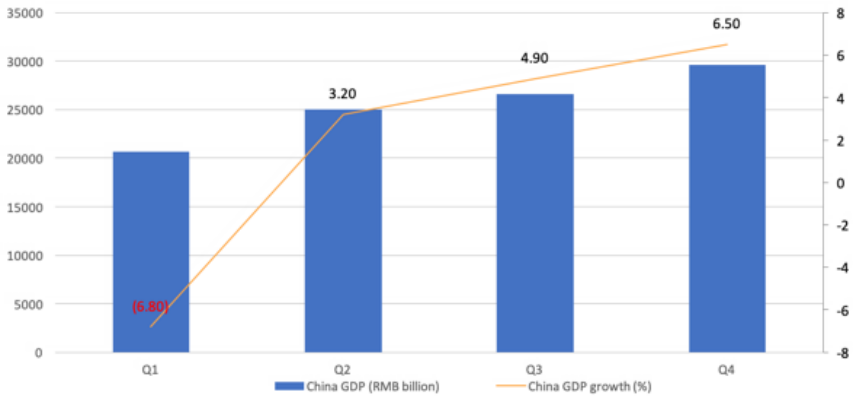
We did see the worst economic contraction in EU history, - 6.3%, as the pandemic took lives of more than 450 million in the bloc. Thankfully, after speeding up the process of vaccination and adopting strong recovery measures, the economy of the EU is starting to bounce back.¹ According to the prediction of European Commission, in 2021 and 2022 the average growth rates of GDP in the EU are expected to grow by 4.2% and 4.4%, which is much higher than the pre-pandemic level.

China's economy has also been hit heavily in the first quarter of 2020, the GDP has fallen by 6.8% (as shown in graph 2). However, it didn't take a long time for the economy to recover, as the GDP growth rate has reached 3.2% in the following quarter and mounted up in the third and fourth quarter, reaching 4.9% and 6.5% respectively (as shown in graph 2).

¹ Casert, R. (2021). EU economy to expand, bouncing back from pandemic crisis. AP News, May 2021, 12. Retrieved (25.09.2021) from: <https://apnews.com/article/europe-economy-health-coronavirus-pandemic-business-92cd5c307f3d24e38e71ce1aa279a439>

graph 1 GDP (current \$ billion) and GDP annual growth rate (%) of China, 2000-2020²

graph 2 Quarterly GDP of China (RMB billion) and growth rate (%), 2020³

As a result, China became the first major economy to recover from the Covid-19 pandemic and also the only major economy to grow in 2020, whose growth rate has reached 2.3% (as shown in graph 1). This has dramatically strengthened the confidence of investors in the Chinese market.

² Source: UN Data

³ Source: National Bureau of Statistics of China

According to data from the statistical bureau of China, in 2020, inflows of FDI have reached more than 520 billion dollars, which increased more than 81% compared to 2019.⁴

Current state of trade and economic ties between EU and China

The EU had been the largest trading partner of China for many years and China also ranks high in the external trade of the EU. According to the data of Eurostat, the EU's service trade exports to China far exceed its imports and in 2018, the EU's service trade surplus with China reached 21.2 billion Euros, 31.2% greater than 2017. In 2017, the EU's export of computer services to China was more than four times higher than the import; the export of financial services was almost four times that of its import; and the intellectual property fees paid by China was 14.48 times that of the EU counterpart. In addition, the EU also maintains a relatively high surplus with China in terms of tourism services and education services.⁵

Besides, the vast majority of EU companies performed well and gained high profits in China, which also provided them with quite optimistic prospects of the Chinese market. According to a report from the European Chamber of Commerce in China, in 2018 and 2019, 77% and 75% of EU companies in China have made profits, reaching the highest level in the past 10 years. In 2018, 66% of EU companies in China realized positive growth in their profits, among which the pharmaceutical, medical devices and automotive industries had the best performance; 39% of EU companies said that their profit ratio in the Chinese market was higher than the average level in the global market and thus 55% of EU companies were considering expanding their business in China.⁶

The outbreak of the pandemic has had limited impact on EU-China trade. As a result of successive and non-synchronous outbreaks of the pandemic in China and EU as well as the consequent quarantines and border controls, we saw a sharp decline in bilateral trade at the very early stage.

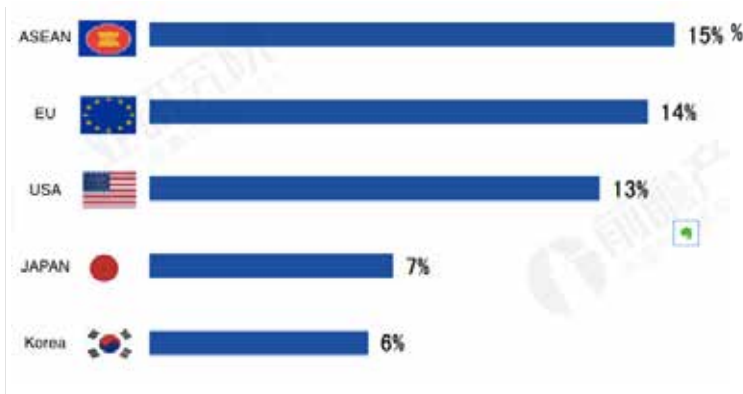
⁴ The State Council, PRC. (2021). In 2020, Foreign Investment in China Increased by 81% year-on-year and here is why, Mar 31. Retrieved (25.09.2021) from: http://www.gov.cn/shuju/2021-03/31/content_5597097.htm

⁵ Liu Shuguang. (2020). 'China-EU economic and trade cooperation: Effectiveness, challenges and opportunities', *Contemporary World*, (6), pp. 39-47.

⁶ *Ibid.*

According to Chinese statistics, the total import and export volume of goods between China and Europe fell by 10.4% in the first quarter of 2020.⁷

For the whole year, although the EU's global trade volume has fallen sharply, its trade exports to China have bucked the trend and increased by 2.2%, and its imports from China have increased by 5.6%; by contrast, its exports to the United States have fallen by 8.2%, and its imports from the United States have fallen by 13.2%. However, taking Brexit into account, the EU became second largest trading partner of China, surpassed by the ASEAN, whose trade with China has increased by 6.1% (as shown in graph 3). The EU therefore ended its long-lasting history as China's largest trading partner, which had lasted for 16 years.

graph 3 Trade in goods by top 5 partners, China, 2020⁸

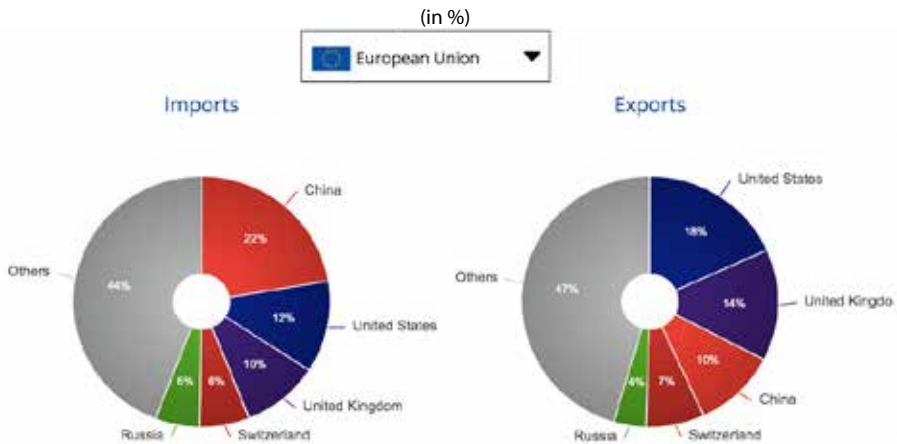
But China, by contrast, has surpassed the US and became the EU's main trading partner for the very first time. In 2020, the EU and Chinese traded goods represented 16% of all EU trade in goods, worth € 586 billion (imports and exports), the share of the United States amounted to approximately 15%. Analyzing the import and export flows separately, the two largest trading partners show differences (see graph 4): In 2020, China was the largest supplier of

⁷ The State Council, PRC. (2020). The State Council Information Office held a briefing on Import and Export in the first quarter of 2020, Apr 14. Retrieved (25.09.2021) from: http://www.gov.cn/xinwen/2020-04/14/content_5502183.htm

⁸ Foresight Industry Research Institute. (2020). China Foreign Trade Panorama Analysis Report 2020. Retrieved (25.10.2021) from: https://pdf.dfcfw.com/pdf/H3_AP202102261465749115_1.pdf?1614362668000.pdf

goods into the EU (22%), followed by the United States (12%). Meanwhile, the United States was the most common destination for goods exported from the EU (18%) and China ranked second (10%).⁹ Compared with the data of 2000, the proportion of EU trade with the US has decreased significantly, whereas China's share of EU trade has nearly tripled from 5.5% to 16.1%. As we can deduct from these figures, the Chinese market has become even more important for the EU after the pandemic.¹⁰ However, the economic cooperation between the two sides still faces some challenges.

Trade in goods by top 5 partners, European Union, 2020

graph 4 Trade in goods by top 5 partners of EU, 2020¹¹

Main challenges of EU-China trade and economic cooperation

First of all, a fundamental lack of political mutual trust. The EU has repeatedly accused China of human rights violations and the issues of Xinjiang, Hong Kong and Taiwan. It is the first time that the EU has imposed sanctions on China in 30 years and has undoubtedly had a seriously negative impact on China-EU relations. Consequently, China denounced such

⁹ Destatis, Trade with China increasingly important, Retrieved (25.09.2021) from: https://www.destatis.de/Europa/EN/Topic/Foreign-trade/EU_tradingPartner.html;sessionId=5A-A22992B77D899A875774A3965F5DCA.live731

¹⁰ Zhang Jian. (2021) 'Strategic autonomy of the EU and Sino-European relations in the post-epidemic era', *Contemporary World*, (4), pp. 18-23.

¹¹ Source: Eurostat

accusations, accused the EU of ‘hypocrisy’ and took retaliatory measures, urging the EU not to interfere in Chinese internal affairs.

After the Chinese economy quickly recovered from the shutdown caused by the pandemic, China has sent abroad a large number of medical supplies. However, this move has been taken as an instrument to divide the EU by some European politicians. The High representative of the Union for foreign affairs and security policy said, the EU must be aware that “there is a geo-political component including a struggle for influence through spinning and the ‘politics of generosity’” and the EU has to defend against its detractors.¹² Furthermore, he called on the EU member states to stand ready for a “struggle for influence” in a “global battle of narratives”.¹³ Moreover, the draft report, titled “EU-Taiwan Relations and Cooperation and the EU strategy for cooperation in the Indo-Pacific”, similarly, are perceived unfriendly from the Chinese side.

Second, increasing competition between the EU and China. The *EU-China – A strategic outlook* has set a tone for how European politicians think of China today – “China is, simultaneously, in different policy areas, a cooperation partner with whom the EU has closely aligned objectives, a negotiating partner with whom the EU needs to find a balance of interests, an economic competitor in the pursuit of technological leadership, and a systemic rival promoting alternative models of governance”.

The competition between the EU and China mainly focuses on three aspects. First, as China is playing an increasingly important role in the global economy, it has taken some market share in third-party countries, such as those in Latin America, which were traditionally dominated by the West. Second, in the field of science and technology, the Chinese government has exerted a lot of efforts to keep up with the West while the EU works hard to maintain its competitiveness. Finally, in the geopolitical field, as denoted in the EU strategy for cooperation in the Indo-Pacific, the EU stressed the importance of diversifying trade and economic relations beyond China and

¹² Delegation of EU to China (2020). EU HRVP Josep Borrell: The Coronavirus pandemic and the new world it is creating, Retrieved (25.09.2021) from: https://eeas.europa.eu/delegations/china/76401/eu-hrvp-josep-borrell-coronavirus-pandemic-and-new-world-it-creating_en

¹³ Lau, S. (2020). EU fires warning shot at China in coronavirus battle of the narratives. SCMP, Mar 2020, 4. Retrieved (25.09.2021) from: <https://www.scmp.com/news/china/diplomacy/article/3076728/eu-fires-warning-shot-china-coronavirus-battle-narratives>

“making sure the EU’s existing engagements in the region serve Europe’s interests”.¹⁴

Third, despite the large scale of bilateral trade, both sides have something to complain about. The EU is worried about the large trade deficit with China, the “unequal” degree of market openness enjoyed by European companies in China and Chinese companies in Europe, China’s subsidies to state-owned companies, intellectual property theft and forced technology transfers from European companies, etc. China, on its own, is dissatisfied about the fact that the EU continues to deny China’s full market economy status after the 15-year-long transition period since China’s accession to the WTO in 2016. China requires the EU to end its unreasonable anti-dumping and countervailing measures against Chinese products exported to the EU.¹⁵ Jin Ling points out that the EU’s economic and trade policies towards China is turning more protectionist and trade remedies and investment restrictions have become the main policy tools. Research shows that 82% of China’s current investment in Europe is within the scope of the EU’s FDI screening mechanism. Since the EU launched this mechanism, many Chinese investment and acquisitions have been vetoed by member states and investment in Europe has continued to decline. And some people hold a view that “the European Union has restricted China’s access to EU’s government procurement market at an unprecedented speed.”¹⁶

Last but not the least, the influence of the US. The EU, a traditional ally of the US, is urged to take a side in the US-China frictions. Although the EU hopes to maintain close trade relations with China, the EU continues to turn closer to the United States regarding many issues, including establishing an alliance with the US in areas such as artificial intelligence and industrial supply chains.¹⁷

In the future, the United States will take more efforts to woo the European Union and try its best to prevent closer EU-China relations. However,

¹⁴ Song Fang. (2021) ‘The EU’s Difficult Choice between China and the US: An Analysis Based on the Perspective of Cake Doctrine’. *Global Review*, 13(3), pp. 76-95+155,156.

¹⁵ Feng Zhongping. (2019) ‘China-Europe relations in the 40 years of reform and opening up’. *International Forum*, 21(2), pp. 10-13+155.

¹⁶ Jin Ling. (2020). ‘Sovereign Europe, the New Crown Epidemic and China-Europe Relations’. *Foreign Affairs Review: Journal of China Foreign Affairs University*, 37(4), pp. 71-94.

¹⁷ Song Fang. (2021) ‘The EU’s Difficult Choice between China and the US: An Analysis Based on the Perspective of Cake Doctrine’. *Global Review*, 13(3), pp. 76-95+155,156.

as Sven Biscop claims that to simply join in the rivalry and ally with the US against China, thus creating a new bipolar confrontation, is certainly not in the EU's interest.¹⁸ For the past 16 years, Angela Merkel has been assertive to develop trade with China and pushed the accomplishment of CAI at the end of 2020. With a new chancellor taking office in Germany, it becomes more difficult to figure out the scenario of the EU-China trading partnership.¹⁹

Prospects of EU-China trade and economic cooperation

As Xi Jinping stressed on many important occasions, "Europe is an important force in the world today and China values the status and role of Europe ... a prosperous and stable Europe is in China's interests". He also promised that the Chinese market stays open to Europe, China will continue to tap the potential of domestic demand to achieve better connectivity and greater efficiency and promote the joint sustainable development of itself and the EU.²⁰

The EU and China have different strengths. The EU is a global superpower of cutting-edge technologies, a pioneer in R&D, world-class management and environmental sustainability. The unified society provides the EU with a strong backup of highly qualified labor force and a large single market, notwithstanding the current recession resulted from the economic crisis and pandemic.

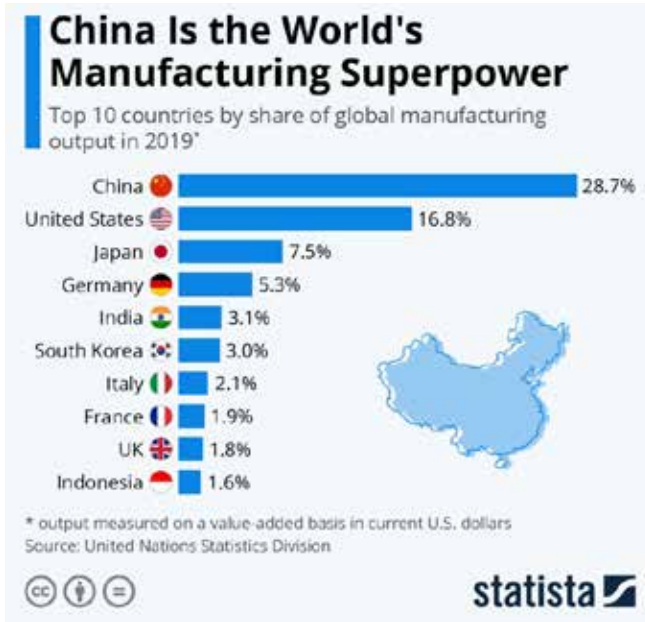
China, as a developing country, has spent a great deal of money in R&D, trying to fill in the gap between itself and the West. Thanks to the independent and comprehensive industrial system, relatively cheap labor force and massive internal consumption market, China has made great progress and has even taken world-leading positions in some areas, such as high voltage transmission, High-Speed Rail, Advanced Coal Technologies, Renewable Energy, Supercomputing.²¹ But in the short run, China still has a long way to go to narrow the scientific and technological gap between itself and the advanced West.

¹⁸ Biscop, S. (2020). 'No peace from corona: defining EU strategy for the 2020s'. *Journal of European Integration*, 42(8), 1009-1023.

¹⁹ Zhang Jian. (2021) 'Strategic autonomy of the EU and Sino-European relations in the post-epidemic era', *Contemporary World*, (4), pp. 18-23.

²⁰ Chinanews. (2020). Why Xi Jinping attaches such importance to China-Europe relations, Sep 16. Retrieved (25.09.2021) from: <http://www.chinanews.com/gn/2020/09-16/9292251.shtml>

²¹ Aston, A. (2010). 7 Technologies Where China Has the U.S. Beat, Dec 7. Retrieved (25.09.2021) from: <https://www.greenbiz.com/article/7-technologies-where-china-has-us-beat>

graph 5 China is the world's manufacturing superpower²²

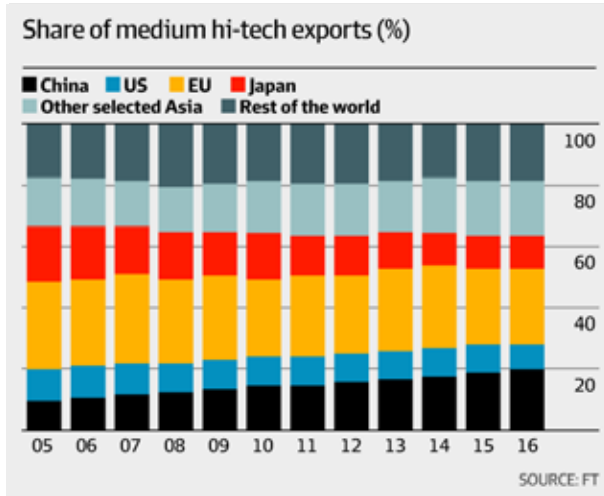
As labor costs have risen in recent years and under the pressure of the US government, many foreign firms consider moving their production lines out of China. In some experts' opinion, the impact of the U.S.-China conflicts on the global supply chain relocations would be very limited in the short term since China still enjoys many advantages such as agglomeration efficiency and superb infrastructure.²³ According to data provided by Statista, this is true. China remains the world's factory. In 2019, its share of global manufacturing output has expanded to 28.7% (as shown in graph 5).

However, it is worthwhile to point out that the products, which helped China win market share, are mainly medium-high-tech products, such as vehicles and their subparts, electrical machinery and the sort of construction machinery.²⁴

²² Source: Statista

²³ Fang, H., Yeung, B., (2020). Post-COVID-19 Reconfiguration of the Global Value Chains and China, Jun 10. Retrieved (25.09.2021) from: <http://vochina.org/show-52-182.html>

²⁴ Hancock, T. (2018). 'China's relentless rise up the value-added export chain'. Financial Review, Sep 24. Retrieved (25.09.2021) from: <https://www.afr.com/world/chinas-relentless-rise-up-the-valueadded-export-chain-20180924-h15rhx>

graph 6 Share of medium hi-tech exports (%)²⁵

China remains far from the forefront in high-tech manufacturing. As a Chinese scholar said, “Chinese companies are upgrading into mid-range goods (as shown in graph 6) but still rely on a price advantage to provide products which are welcomed in developing economies. It’s a lower-end version of German and Japanese goods.”²⁶

The EU has been one of the largest suppliers of technology and equipment for China. European companies have actively participated in massive projects such as the Daya Bay Nuclear Power Plant and the Shanghai Maglev Train.²⁷ Technological cooperation has been a great part of EU-China reciprocal bilateral cooperation – China can take in the relatively low-end technology or equipment of the EU while European companies can get high returns and massive market for their products.

Likewise, China and the EU have obvious different advantages in bilateral trade. China’s growing market continues to offer European companies

²⁵ Source: FT

²⁶ Hancock, T. (2018). ‘China’s relentless rise up the value-added export chain’. *Financial Review*, Sep 24. Retrieved (25.09.2021) from: <https://www.afr.com/world/chinas-relentless-rise-up-the-valueadded-export-chain-20180924-h15rhx>

²⁷ Liu Shuguang. (2020). ‘China-EU economic and trade cooperation: Effectiveness, challenges and opportunities’, *Contemporary World*, (6), pp. 39-47.

new opportunities. Accordingly, the European market and technology fit well with China's current needs. For now, China's FDI to EU is still hovering at a low level, compared with the volume of bilateral trade. And more than half of Chinese investment flowed into Germany, France, Italy and Spain. Although we can see a significant rise of investment in some small countries, like Greece, Portugal and Cyprus, there is still notable space for increase.²⁸

As being inextricably linked with each other and both in favor of globalization, the EU and China will have to work together. In the near future, their cooperation will concentrate mainly on the following aspects.

Priorities of EU-China bilateral cooperation in the near future

In March 2020, the European Commission presented a new industrial strategy to help Europe's industry lead the twin transitions towards climate neutrality and digital leadership. In May 2021, the strategy was updated to take full account of the new circumstances in the post-pandemic phase. The new strategy responded to the call of EU leaders to "pursue an ambitious European industrial policy to make its industry more sustainable, more green, more competitive globally and more resilient."²⁹ It offered new measures to accelerate the green and digital transitions, making EU industries more competitive globally, and enhance Europe's open strategic autonomy.

In *EU-China a strategic outlook*, the cooperation with China in dealing with climate change has been repeatedly emphasized.

The EU has a long history of attaching importance to environmental protection and green development and it has been at the forefront of the world in energy-saving and environmental protection technologies and industries. At present, the EU is trying to make full use of its obvious advantages in the field of green development, insisting on promoting green energy, green industry, and green growth in Europe, and then forming a system of environmental protection and green standards and rules with EU as a center

²⁸ Manoj Joshi. (2019) 'China and Europe: Trade, Technology and Competition', ORF Occasional Paper No. 194, Observer Research Foundation. May 2019. Retrieved (25.09.2021) from: <https://www.orfonline.org/research/china-europe-trade-technology-competition-51115/>

²⁹ European Commission. (2021). Updating the 2020 Industrial Strategy: towards a stronger Single Market for Europe's recovery, May 5. Retrieved (25.09.2021) from: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_21_1884

leading the world and seizing the commanding heights of future development. The EU Green Deal has set an ambitious goal to reduce carbon dioxide emissions by at least 55% by 2030 and make Europe the first climate neutral player in the world by 2050. EU is preparing to impose a so-called “carbon border tax” to increase the environmental protection costs for carbon emission-intensive importers and encourage domestic development of renewable energy.

China firmly supports the “Paris Agreement” and actively participates in international cooperation on climate change. In September 2020, Beijing pledged to achieve CO₂ emissions peak by 2030 and become carbon neutral by 2060. As the world’s factory and the most populous country, China has become the biggest emitter of carbon dioxide. To realize the ambitious goal, China has to find replacement for fossil fuels and invest in clean energy. According to the “China’s Energy Development in the New Era” white paper, which was released at the end of 2020, China is the world’s largest energy producer. The scale and exploitation of renewable energy is rapidly expanding. Its cumulative installed capacity of hydropower, wind power, and photovoltaic power generation is larger than any other country in the world.³⁰

China’s carbon neutral target is quite challenging – even if China can successfully achieve the CO₂ emissions peak before 2030, it only has 30 years to achieve carbon neutrality by 2060; by contrast, it would take about 65 to 75 years for the EU to achieve carbon neutrality after reaching the peak. However, the EU is expected to realize carbon neutrality about 10 years ahead of China and it has already begun a substantial reduction in carbon dioxide emissions. In this way, China can learn from the EU experience to formulate feasible, pragmatic and efficient carbon-neutral technical routes, action plans, and policy measures.³¹

China has carried out fruitful environmental cooperation with the EU and its member states. The ambassador of the EU to China, Nicolas Chapuis, emphasized on the China-EU green economic cooperation and development

³⁰ National Energy Administration of PRC. (2021). Towards Clean and Low Carbon - An Overview of China’s Energy Development Achievements, Jun 11. Retrieved (25.09.2021) from: http://www.nea.gov.cn/2021-06/11/c_1310002410.htm

³¹ National Academy of Development and Strategy of RUC, China. (2020). China-Europe Green Development Forum 2020 held successfully, Retrieved (25.09.2021) from: <http://nads.ruc.edu.cn/yjdt/93ab2ee597345969558e379a752b2df.htm>

summit that the EU and China have numerous opportunities for cooperation, which will be of great significance to global food security, human well-being, economic growth and social stability. He believes that the EU and China will enhance their cooperation in response to climate change. The target of a more sustainable future should be achieved through joint action.³²

The cooperation between China and Europe over green economy is not a zero-sum game, but a mutually beneficial competition. China and Europe can complement each other's strengths in this regard. The "Belt and Road" initiative has created opportunities for China and Europe to conduct global climate governance. As important forces on the world stage, China and the European Union both have the responsibility to lead global green development and work together to create a better home on earth.

Digitalization is the key driver of growth and innovation, one of the vital factors in the competition of giant economies. For now, the US has been at the forefront of the digital economy, with EU and China falling behind. The European Union and many of its member states have formulated innovative strategies to support the development of a digital industry. The EU has launched the "Digital Single Market Strategy", hoping to integrate the digital resources of member states to strengthen the competitiveness of the EU as a player in the global market. On the one hand, the EU is a pioneer in legislation of digital economy, ahead of the US and China. The EU's General Data Protection Regulation, which took effect in 2018, is currently the most stringent data management regulation in the world. In December of 2020, the European Commission issued proposal for a regulation on "Digital Markets Act" and "Digital Services Act", which would have far-reaching implications of the EU digital market and beyond. On the other hand, the EU is trying to develop its digital industry with constant investment. The Digital Europe Programme, supporting projects in five key capacity areas – in supercomputing, artificial intelligence, cybersecurity, advanced digital skills, and ensuring a wide use of digital technologies across the economy and society³³ – has been embedded in the Multiannual Financial Framework 2021-2027 and

³² National Academy of Development and Strategy of RUC, China. (2020). China-EU Green Development Forum 2020 Held in Renmin University of China, Dec 10. Retrieved (25.09.2021) from: <http://en.nads.ruc.edu.cn/ResearchUpdate/bc0fd610983e4ebe96270130b2cec220.htm>

³³ European Commission. The Digital Europe Programme. Retrieved (25.09.2021) from: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/activities/digital-programme>

NextGenerationEU. With a planned overall budget of €7.5 billion, this programme aims to accelerate the economic recovery and shape the digital transformation of Europe's society and economy, bringing benefits to everyone, but in particular to small and medium-sized enterprises.³⁴

China also has launched similar strategies, such as "Internet+" plans, "network power strategy", artificial intelligence development plans, etc. According to China's Digital Economy Development (2020) White Paper, the value-added scale of China's digital economy reached 35.8 trillion yuan (over 5 trillion US dollars) in 2019, accounting for 36.2% of GDP. The digital economy provides new momentum for high-quality development of China's economy.

In September 2020, the European Commission held its first High-level Digital Dialogue with China, emphasizing that "the EU and China will both play a role in defining how global technological developments will go forward"³⁵.

However, as Chinese expert Sun Yan points out, China and the EU are faced with a lack of substantive dialogue and cooperation and they should try to build mutual trust in digital economy. For example, in the EU-China strategic outlook, the commission mentioned the necessity of "a common EU approach to the security of 5G networks", EU regulations on screening of FDI and EU rules on export control of dual use goods to safeguard against potential security, from the Chinese side which are obviously meant to be against China.

Despite of unavoidable divergences, both sides agreed on the necessity to foster cooperation. China has a huge market of digital application and mastered some advanced digital technologies. The European Union has rich experience in negotiations over international rules and a solid base for manufacturing, especially in the high-tech equipment manufacturing. The enlarging cooperation of EU and China in the digital economy will surely enhance both sides' advantages and strengthen their places in the global market.

As Sun suggests, the EU and China should establish more channels for communication and coordination, such as "China-EU Digital Economy

³⁴ European Commission. The Digital Europe Programme. Retrieved (25.09.2021) from: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/activities/digital-programme>

³⁵ European Commission. (2020). EU-China: Commission and China hold first High-level Digital Dialogue, Sep 10. Retrieved (25.09.2021) from: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_1600

Dialogue and Cooperation Conference”. Sun also points out that the EU has risks of tying its own hands by the fragmented digital market and strict protection of personal information privacy regulations. In order to protect European digital companies in the competition with global giants such as Google, Microsoft, and Amazon, the EU tries to impose a “digital tax”. China, in this regard, should communicate and even negotiate with the EU as soon as possible to ensure that the development of Chinese-funded digital industries in Europe won’t be obstructed.

China actively advocates building digital economic rules based on multi-lateralism, based on the principle of openness and tolerance, which, to some extent, can be aligned with the EU’s position. EU and China should strengthen communication and dialogue on the basis of international norms and standards and strive to reach a consensus in the field of digital economy regulations so as to promote reciprocal and balanced development of the digital economy.³⁶

Finally, China expects more cooperation in terms of investment with the EU in the post-pandemic era and have high expectations for the CAI. Through the RCEP and CAI, China can be more closely connected to both western and eastern economic zones, which can have profound influence on the world trade.

As Cui Hongjian noted, the CAI agreement is meant to resolve two problems. The first one is the asymmetric level of trade and investment between the EU and China. After more than 40 years of development in Sino-European economic and trade cooperation, bilateral trade in goods has reached the zenith – homogeneous competition, market saturation and other factors make it difficult to continue rapid growth in the future. But there is still a lot of room for expansion of service trade, which would need investment facilitation. At the same time, taking lead in industrialization is the priority of both China and the EU. However, to achieve industrial cooperation, it is also necessary to promote investment. Therefore, it is imperative for these two sides to enhance cooperation along the path from trade to investment and industrial cooperation.

The second one is the huge gap in two sides’ institutions and legislations. Lack of a stable legal basis and institutional guarantees is an obstacle

³⁶ Sun Yan. (2020). ‘Intrinsic Needs, Disruptions and Priority Agendas for Enhanced Sino-European Cooperation in the Post-Epidemic Era’. *Contemporary World*, (10), pp. 50-57.

in EU-China cooperation in terms of investment. The China-EU Investment Agreement should not only focus on solving issues such as market access and fair competition, but also set up a balanced regulatory power and dispute settlement mechanism, which can therefore lay a legal foundation and provide institutional guarantees for the sustainable development of China-EU economic and trade cooperation.³⁷

Conclusions

The reciprocal trade and economic ties has forged an inextricable bond between the EU and China, which has been proven to be resilient and mutually beneficial even during the pandemic period. Notwithstanding the fact that a lack of political trust, increasing competition and frictions, as well as the fallout of US-China conflicts, have cast a shadow on their relationship, most Chinese experts find that it is necessary for both the EU and China to settle down the disputes and enhanced cooperation, especially in green and digital economy.

As prime-minister of China Li Keqiang once mentioned, “Europe is an important pole for world peace and prosperity. If this pole is stable, the world will be more stable and balanced, which will further promote the democratization of international politics and development of economic liberalization³⁸”

China believes that a united and prosperous EU is conducive to the multi-polarization and stability of the world. It has always been supporting European integration and the unity and self-reliance of the EU and also actively in favor of the EU’s strategic independent construction. If the EU can abandon its ideological prejudice and treat China’s development with an open mind, China will be a major boost to the EU’s strategic independent construction.³⁹

³⁷ Cui Hongjian. (2021). How to Understand EU-China Comprehensive Agreement on Investment, Jan 6. Retrieved (25.09.2021) from: https://www.sohu.com/a/442723063_162522

³⁸ The State Council, PRC. (2018). Li Keqiang: With Europe this “pole” stable, the world will be more stable and balanced, Jul 7. Retrieved (25.09.2021) from: http://www.gov.cn/guowuyuan/2018-07/07/content_5304502.htm

³⁹ Zhang Jian. (2021) ‘Strategic autonomy of the EU and Sino-European relations in the post-epidemic era’, *Contemporary World*, (4), pp. 18-23.

Covid-19 Crisis Management: Challenges and Responses for Strengthening of Liberal Democracy in Latvia

Prof. Reinholde Iveta,

University of Latvia

Struberga Sigita,

Secretary General, Latvian Transatlantic Organisation

Developments in the Arctic region have been given increased attention in recent years. The effect of climate change, which presents both challenges and new opportunities, the development of technologies suited for harsh climate conditions, and the increased competition of superpowers in the region, increase the importance of the Arctic internationally. The impact of this region on global climate and geopolitical change is becoming progressively urgent. The Arctic has become an important issue not only for the countries of the region, but for the whole European Union as well as for Latvia. What are the interests of EU Member States in the region? Are these interests in conflict with each other? What is Latvia doing with regards to the Arctic region?

Keywords: Arctic region, European Union, interests of Member States, Latvia.

Norisēm Arktikas reģionā pēdējo gadu laikā tiek pievērsta pastiprināta uzmanība. Klimata pārmaiņu izraisītās sekas, kas rada gan izaicinājumus, gan jaunas iespējas, skarbiem klimatiskiem apstākļiem piemērotu tehnoloģiju attīstība un lielveļu pieaugošā konkurence reģionā palielina Arktikas starptautisko nozīmīgumu. Aizvien aktuālāks kļūst jautājums par šī reģiona ietekmi uz globālajām klimata un ģeopolitiskajām pārmaiņām. Arktika kļūst par svarīgu jautājumu ne vien reģiona valstīm, bet arī visai Eiropas Savienībai, tajā skaitā Latvijai. Kādas ir ES dalībvalstu intereses reģionā? Vai šīs intereses savā starpā konfliktē? Ko šobrīd Arktikas reģiona kontekstā dara Latvija?

Atslēgvārdi: Arktikas reģions, dalībvalstu intereses, Eiropas Savienība, Latvija.

Introduction

The COVID-19 pandemic has facilitated not only a significant economic crisis but also a crisis for democracy. The liberal approach towards certain policies has been postponed “for better times”. Latvia is no exception in this sense. The government and its agencies enjoyed increasing popularity in Latvia during first stages of Pandemic crisis and were followed by ever increasing distrust and public frustration right after the first wave of COVID 19. Meanwhile, economic conditions exacerbate marginalization and social inequality. Different information campaigns were spreading and incited conflicts, stigmatizations, and intolerance. The government actions to fight a spread of COVID 19 has been recognized by WHO labelling Latvia as the almost best performer during the first wave, while later Latvia and Baltic States in general became those of the worst affected countries in Europe. Moreover, as in other democracies, response to COVID created space for unliberal, undemocratic and impenetrable actions of the government actions to monitor the situation potentially influencing the stability of the democratic system.

The article aims to explore government reactions and communication, and societal responses starting from the beginning of crisis up till the start of vaccination process. Authors intend to apply such methods as analysis of governmental communication and governance performance along with opinion pools, focus group discussions and in-depth interviews¹. Data on crisis decisions, crisis communication, and introduction of good governance measures during the crisis were obtained from 115 websites of ministries, their subordinate and other institutions. Those websites were examined during the two months – March and April 2020 intending to identify, whether these websites are user friendly and whether they provide necessary

¹ For this survey carried out in May to early June 2020, 1012 respondents were interviewed in the internet space. Citizens from different social and demographic groups and belonging to different regions replied to a set of questions focusing on issues ranging from their perception of and support for government and EU communication and actions during the crisis caused by Covid-19 Pandemics in their country, to how well citizens felt informed about the Pandemics and its impact on their life, political and economic situation in the country and Europe in general. Questions included how safe citizens felt, how they saw the consequences for themselves, their country, and Europe in general. Other questions looked at how and where citizens wished to be informed and what type of information, they considered most important, as well as about their readiness to follow the regulations introduced by the government. The opinion poll was carried out by the students of political science at The University of Latvia under supervision of the authors of the article.

information during the crisis. The most popular media outlets in Latvia were analyzed during the same period to get more detailed picture of the crisis communication.

Discussion and findings

Latvia follows a classical division between legislative, judicial, and executive powers, where executive power is represented by the prime ministers. As Latvia has an only two-layer government – central and local levels, where the policy design and implementation are divided between both. Thus, policy design is mainly located at the central level, while municipalities are expected to be implementor of the policies in the various fields. The Latvian policy making system is characterised by incremental approach where policies are developed based on the previous experience, following path-dependence with mix of policy transfer. As Dutil (2014) points out, if the public administration is rewarded for good policy implementation, they would stick more to the previous policy instead of investing energy for any innovations. This explains why Latvia in any reforms is tended stick to recommendations and positive evaluation of the international donors and external evaluators.

The Minister of Health of the Republic of Latvia, who was the main actor in introducing restrictions, is represented by only liberal party in the current Latvia coalition in the government – the political party *Attīstībai/Par (Development/Yes)*. While other political parties promote mostly conservative values, like, *Latvian Conservative party* and populists *KPV.LV*. The moderates standing in between liberal and conservative orientations – is the political party *Vienotība (Unity)* currently heading the government (Kažoka, 2019). However, despite ideological representation of the ministers, the administrative staff of the ministries as bureaucrats follow their policy making logic where incrementalism and policy transfer are significant.

The Latvian emergency management system is characterized by a mix of one level and/or institution-centered coordination and multi-level preparedness and response. The “Civil Protection and Disaster Management Act” entered into force in Latvia in 2016 following the western patterns and modes in emergency management. To be clear, the distinguish 2 main types of disasters: natural and human. Regarding the scale of the disaster, the law defines – local, regional, and national disasters. It promotes a

knowledge-based approach to emergency management requesting to have a criteria-based risk assessment and analysis, as input for drafting the emergency management plans for the policy fields, municipality, or organisation. However, the law has inherited weakness as well. Namely, the law still has the unclear definition of responsibilities among levels of governance and blurred hierarchies, plans are expected to be developed by civil servants not professional of disaster management.

The analysis demonstrates that the main institutions provided basic information regarding Covid-19 pandemics and how pandemic affects institutional operations according to the jurisdiction of the institution. The main attention has been paid to explain how the on the work regime of the institution has changed, while less information was provided in consequences for residents that might arise because of closed tax administration or migration office. Around 20% of the institutions provided information regarding support like, for example, tax rebates or social benefits, for groups or companies particularly affected by the crisis. At the same time, it is necessary to point out that less than a third of the websites (34 out of 115) provided contact details in a case of emergency.

Governmental designed support policies towards industries, which have been hit by the crisis hardest, like tourism and hospitality, culture, and public catering. There was the main action introduced- allowance for idle time for business affected. The main idea behind the allowance for the idle time was to compensate for a loss of income because of COVID related restriction. However, the allowance was calculated on the data declared to the tax administration by the employee in the previous six months. This also highlighted the blind spot in the tax system, as many applications for the idle allowance were rejected as the companies were showing low tax payment discipline and avoid tax payments in their business.

These measures are not very effective, as they were not very well targeted and included too much technical issues were considered for calculating allowance – like decrease of cash flow, decrease income. A person who applied for allowance could not be in several positions at once – as an employee in the company, self-employed at once. Also, the newly established companies were excluded from allowance as they did not have tax record, as well as those young people, who entered the job market lately. This variable, vague and complicated approach has given an impact on the perceptions

of society regarding crisis management. According to in-depth interviews, implemented in July 2020, people have not a feeling that they have been protected. Rather the main narratives, which describes their position and feelings are as follows: “We are strong, we have gone through different very turbulent times, this will not be an exception”; “we can rely on ourselves and our families”; “anyway us and our neighbourhood will not get any of declared support”.

Society mainly supported government actions and restrictions during the first wave of the COVID-19 crisis. As SKDS data demonstrates, 70% of Latvian society supported governmental restrictions and 80% followed the rules introduced (Bērtule, 2020). On another hand – due to the lack of trust towards governmental institutions as social institutes as such, people were pessimistic about the further steps of the government. This finding correlates with a cultural dimension discovered by Hofstede. In the other poll by Kantar, 60% of respondents recognized that they lack a clear picture on expected the length of the emergency, a transparent exit plan and a way to stabilize economy (NRA, 2020).

To reveal good governance, operation of 31 central level agency and 13 national hospitals was explored. The focus was public procurements during the crisis. The results demonstrate that around 1/3 of institutions included in the analysis implemented public procurements in a non-standard manner under the Covid-19 response framework. Although not all the procurements were directly indented for preventing or combating the consequences of the crisis², the authorities, in general, have implemented justified procurements and took necessary steps in a response of crisis. These institutions follow the rule of law, transparency requirements and other required requirements of good governance. However, the crises reveal that intra-institutional cooperation was rather weak. This was a problem before COVID pointed out in many government strategies related to public administration reform. Now it appears in more sharp form as institutions tried to secure their institutional autonomy and information.

The government of Latvia has applied certain discursive strategies to legitimize adopted anti-crisis measures. The crises communication was searching for equilibrium between calming down society and preventive

² For example, the procurements of one of the national hospitals included a gynaecological chair and patient lockers.

action to limit a spread of the virus. First, the government justified its approach by emphasizing that the introduction of quarantine is scientifically approved preventive action, which could save society from the fast spread of disease. In parallel with this, far more active direct communication with society by the Ministers was conducted to inform about contemporary restrictions, numbers of casualties, as well as eventual support programs for the most vulnerable groups of the society. The message, which was sent, was that the government is actively working on the best solutions. To have a central place for all COVID related information from the government, there was a webpage – <https://covid19.gov.lv/> designed. In March 2020, when the pandemic hit Latvia, all government issues information was posted in the separate chapter on the website of the government. Later, the separate webpage was designed to ensure a unified access point for getting trusted information and thus limiting a spread of conspiracy theories and fake news. At the same time, this was an attempt to immediately create detailed instructions and standard operating procedures for behaviour. In a way, as there were behavioural patterns available, the government filled the gap and created ones.

However, crisis communication highlighted some issues as well. The active communication was marked not only with success stories, but it faced a lack of comprehensive strategy towards stabilization of the national economy, including the widespread view and understanding about business diversity and Covid-19 impact on different dimensions of it. In a way, the government assumed that lockdown measures will affect all business branches similarly. The active communication of the government illuminated low professionalism of certain ministers, which led to ridicule. Ministers quickly learned from their mistakes and the routine press conferences became more and more technocratic. As a result, the government lost popular interest in these communicative activities.

Crisis communication involves media communication in media space as well. Latvian government used media space for communication to reach residents actively during the crisis. Society, in turn, heavily relied on information gathered in media space regarding the crisis. The most popular was the internet media. According to an opinion poll, 70% of respondents gathered information about the status quo during the crisis from social media and internet news portals, mainly Delfi and LSM. Less than 20% of respondents used such Western media as CNN, BBC or Euronews.

At the end of March, Latvian mass media started to report about Chinese disinformation campaigns in Europe. No less attention was paid to Russian malign information campaigns. These activities are being seen as more harmful for Latvian information space than the Chinese ones because the Russian are those particularly targeted to Latvian society with the aim to seed mistrust to government, EU and NATO and thus to create a gap between the government and society, to destabilize the situation in the country. To react to the disinformation, the Ministry of Foreign Affairs of Latvia invited experts to facilitate discussion on his issue. Minister of Interior, in turn, initiated professional overview of opportunities for changes in legislation. The research demonstrates that there are several actors involved in the fight against disinformation campaigns in Latvia during the Covid-19 crisis: governmental agents, media, as well as civic society.

According to an opinion poll, society, in general, recognizes the disinformation as a problem as well. Around 55% of respondents noted that they have met disinformation in a media they use, including such high trusted media outlets as, for example, Delfi. There is a tendency of mistrust in society. According to the opinion poll, 59% of Latvian society think that the Latvian government or the World Health Organization could hide important information regarding Covid-19³. The most negative about this were young people in the age of 26-35, unemployed and self-employed people. These groups are those, which were the most vulnerable during the peak of the crisis and has suffered from it the most. According to the opinion poll implemented in May 2020, more than half of the Latvian society (66%) was satisfied with the government's crisis communication. The group having less satisfaction with the government's communication was elderly. This dissatisfaction was largely determined by the communication and everyday interaction habits based on in-person contacts elderlies have had with local and national authorities before. Thus, the loss of these in-person contacts have been painful for them.

According to Kantar, during the peak of the crisis around 60% of Latvian society was worried about Covid-19 and its threats. 75% of Latvian society thought that it will take a long time to recover from the economic recession. Around 65 % believed that Covid-19 circumstances have influenced them

³ 27% of respondents expressed the confidence that Latvian government does not hide anything from the society.

significantly, and 42% of them thought that things will become better. About 1/3 of respondents stated that the emergency has influenced their family's situation. However, the crisis has not influenced life satisfaction significantly. According to the SKDS, inhabitants of Latvia have evaluated their life satisfaction with 6.9 points out of 10 in July 2020, while in July 2019 the evaluation was 6.93 (SKDS, 07.2020).

As the opinion poll and in-depth interviews have demonstrated, Latvians were ready to follow the strict regulations issued by the government during the first wave of the Pandemic. At the same time, the trust in governmental work as such was not improving largely. Furthermore, Latvian society had very low confidence in the ability to influence the work of those who govern the country. According to the SKDS opinion poll, 80% of respondents think that they do not influence the work of government and parliament (SKDS, 07.2020). This means that crisis of trust did not disappear, but rather a one could observe certain consolidation in the name of survival. Besides, in-depth interviews demonstrated that people still relied on their social capital and recourses more than on governmental crisis responses when it comes to their own life. There was rather stronger support to national isolationism when it comes to the protection of the national market and small enterprises instead of supporting subnational Pro-EU orientations towards the operation of the free market. People did not share a sense of common European community when it comes to the mobility of people within the borders of the EU. Finally, the mobile application "Stop the Covid" designed by the Latvia IT sector, is not enjoying expected popularity. Now, less than 1/10 of the Latvian society has downloaded this application. This amount was not sufficient to give a reasonable impact on the regulation of the epidemiological situation in a country.

The period between the Pandemic first and second waves can be described as a relaxation and insufficient work on follow-ups. The distraction from the further development of the pandemic was determined by several circumstances, including, for example, overestimation of the success during the first wave and miscalculation of further morbidity rates. Epidemiologists and doctors warned about the lack of preparedness for the pandemic wave, pointing out that the rapid number of patients and hospitalizations could cause problems, as the situation in the health care system can be described as a crisis itself. Health care expenditure in Latvia, both per capita and in

proportion to GDP, is still significantly lower than the EU average. Latvia's public expenditure on health care in 2017 was 3.4% of GDP (EU average – 7.8%) (Šteinbuka, 2021). Significant investments are needed to improve the quality of healthcare in areas such as access to services, disease prevention, strengthening primary care, e-health, and adequate salaries for healthcare workers.

The incidence curve showed an upward trend as early as September and the incidence rose sharply at the end of September, with a 14-day cumulative Covid-19 incidence of more than 25 per 100,000. Thus, the government was forced to start more active communication and to call for a change in the behaviour of people in working places teams. However, the lack of messages on subsequent strategies in the event of an escalation of the crisis did not follow. As a result, the media, NGOs and the general public increasingly questioned the government's actions in the coming months. In fact, there was a lack of proactive communication that would strengthen partnerships with different social groups and provide feedback.

From the first weeks of October, the number of cases rose sharply, reaching 584 in the first week and 1,458 in the last week (Ministry of Health 2020). It urged the government to adopt the second law on the declaration of a state of emergency on 6 November 2020 (Cabinet Order No. 655 2020) with subsequent significant restrictions in all areas of public life, which significantly affected economic sectors such as trade, catering, tourism, culture, and entertainment. Although the public had experience with restrictions during the first wave, in the second wave the situation was complicated by unclear conditions for the introduction of restrictions. If in the first wave the public understood and accepted the messages communicated by the government and their explanations, then in the second wave more and more critical evaluations began to be heard from entrepreneurs, small business representatives, professional organizations, the media, and the public. The social cohesion achieved in the spring, which changed behavioural habits, was replaced by fragmentation and reduced support for the government. Although a survey conducted in November concluded that the public, when evaluating the work of the government, was positive about informing the public (45%) and introducing restrictions (30%) (SKDS 05.2020), when evaluating the work of the government, only 32% of respondents were satisfied with information and 24% – with the introduction of restrictions (SKDS 11, 2020).

The process of developing, approving, and procuring vaccines was one of the key topics of the governmental communication. The message aimed to explain that strict restrictions are temporary, and that the situation will improve, and society will gradually return to normal life. Due to uncertainties about how and which vaccines will be purchased and what the vaccination process will be the distrust and confusion within the Latvian public increased. It clearly demonstrated that the Latvian government was not ready for the snowball effect (Zuccaro et al. 2018) in decision-making and its communication with the public when one crisis overlaps with the following one.

The increase in disinformation in Latvia was increasing, especially among the Russian-speaking group and those living in the east of the country who consume the content broadcast by the media channels of the Russian Federation⁴. Kremlin's information campaigns facilitated distrust within Latvian society, especially in the eastern regions of Latvia. Thus, for example, in a survey conducted by the company "Latvijas Fakti" in April 2020, it was found out that 45% of non-Latvians in Latvia would choose to be vaccinated directly with Sputnik V (Leta, 04.2020). On the other hand, the results of the public opinion poll conducted by SKDS in February 2021 show that 23% of respondents would like to choose a vaccine, and another 20% expressed readiness to be vaccinated only on the condition that they will be able to do so. And most of the respondents who would be interested in choosing the vaccine would like Sputnik V (SKDS 02.2021).

During the second phase of the pandemic, the government used its first-wave experience of the crisis communication, relying on one-way messaging without cooperation and mutual exchange of ideas with the social partners and civil society, taking sufficient account of changes in psychological sentiment, news recipients and the international context. Confidence in the government and, therefore, trust in official information channels continued to decline. Traditional press conferences no longer attracted public attention and claims that the government, and in particular the Ministry of Health, which was responsible for the pandemic, were preparing for a vaccination process that would return to normalcy, were questioned. This is confirmed by the SKDS public opinion poll, in which 65% of the population evaluate

⁴ According to a survey conducted in October 2020, 63% of inhabitants of Latvia watched TV programs produced by Russia, including 49% of Latvian-speakers and 85% of Russian-speakers (Ministry of Culture 2020).

2020 as worse for Latvia, but 25% think that it has been the same as before. These ratings are the second worst since 1999. On the other hand, the forecasts expressed by the population about what Latvia could look like next year show a significant decline in optimism compared to the answers given at the end of the past decade about the near future. Predicting that 2021 will be better, worse or the same for Latvia as a year, overall, only 18% of the population expected it to be better, 23% thought it will be worse, but 41% thought it will be the same as 2020 (SKDS 12.2020).

Conclusions and lessons learned

The results of the analysis demonstrate that there was no real turn from liberal ideas within society. In its' orientations, it is rather conservative than liberal, what determines its positive approach or even certain demand for more strict regulations during the crisis first wave while the society was not exhausted.

The analysis demonstrates that the management of the health security of residents and the protection of their lives via different restrictions in Latvia gave positive results during the first wave, while the governmental decisions and communication, and following public performance was not that successful in following stages of Pandemic. Overall society's attitude towards actions of the government or crisis management during the peak of the crisis first wave – on March-May 2020 has been more positive than negative. But it didn't foster the confidence of society in government in general. For this reason, it was not surprise that the crisis in the long term has the potential triggered even wider gap between the government and society, especially medium and small business or people living in regions. Thus, one might conclude that the government policy was reflective as the government tried to cope with both: uncertainties regarding the virus and unpredictable reaction of the society for lockdown measures. Two factors played a role here to justify the government decision – number of total confirmed cases identified and how rapidly they increased compared to other countries in EU and advice of medical experts. So, the government decision were data driven and experts driven with rather little room for negotiate on values and behaviours.

The rules introduced and other actions done by the government should be seen as legitimate by the society and the society should be involved in the

process of creating new social norms as only cooperative efforts will result in public safety. Although in the case of Latvia, society was not really involved in the creation of social norms. The crisis communication was top-down and was not followed by wider discussions and elaborations with civic society representatives on different safety aspects. Thus, due to specific moral and psychological features, most of the Latvian society followed the introduced social norms at the beginning. As a result, it became a short-term reflection which did not initiate deeper change in values and moral foundations.

The division between “us” and “them” accept certain norms, values, and beliefs, that are commonly spread in the community along with redistribution of resources. The different groups of business (tourism, hospitality, culture, sport) expected the government to provide a support in monetary or non-monetary form. The allowance for idle introduced by the government included element of conflict as well the allowance was refused for enterprises having a low tax payment discipline. Even though, the government paid huge amount of money in idle allowances, there were ideas that all business shall receive some universal support as all has suffered from the pandemic. While the dominant was positioning that support shall be linked with tax payments and Latvia for long time is fighting with shadow economy and weak tax discipline.

The key factor here is that crises include elements of redistribution resources leading to the conflict. The Latvian case was no exception. Adaptive and inconsistent nature of government decisions led to general dissatisfaction and misunderstanding, as well as to the situations in which different competing social groups are pitted against each other. Besides, liberal values did not prevail in oral foundations of the Latvian society before the crisis. Until now, the activities of liberal or centrally minded government officials with a relatively anti-liberal turn have not contributed to alienation or rapprochement with liberal ideological positions for various reasons discussed above. However, this situation, when society as a whole is dissatisfied with government decisions, does not understand the country's long-term strategic direction and wants to distance itself from the political elite, could potentially negatively affect the status of liberal values in society in the long run.

Literature and sources

Alexander, D. (2020). Building Emergency Planning Scenarios for Viral Pandemics: UCL-IRDR Covid-19 Observatory. Working paper, Institute for Risk and Disaster Reduction, University College London, London, UK.

Alexander, D. (2020b). Failing to plan, planning to fail. Disaster studies catastrophically marginalised. *IAI News*. Institute of Arts and Ideas, London. Downloadable from <https://iai.tv/articles/failing-to-plan-planning-to-fail-auid-1551>

Bērtule, A., (2020). 70% iedzīvotāju aptaujā atzist: Covid-19 ierobežojumi – apgrūtinoši, bet vajadzīgi. 07.05.2020. News Portal LSM. Available at: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/70-iedzivotaju-aptauja-atzist-covid-19-ierobezojumi--apgrutinosi-bet-vajadzigi.a358919/>

Bicchieri C., Mercier H. (2014) Norms and Beliefs: How Change Occurs. In: Xenitidou M., Edmonds B. (eds) *The Complexity of Social Norms*. Computational Social Sciences. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-05308-0_3

Dutil P. (2014). Paths, precedents, parallels and pendulums: The uses of the past in public policy and administration. *Canadian Public Administration*, Volume 57, No. 3 (September 2014), pp 419–435.

Ehala M. (2015) Etniskās un nacionālās identitātes Baltijas valstīs. *Daudzveidīgās Latvijas identitātes*. Red. Rozenvalds J., Zobena A., Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds. 33-52 lpp.

European Commision. *Special Eurobarometer 471*. 2017. European Commision. Available at: <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/yearFrom/1974/yearTo/2018/surveyKy/2166>

European Commision. *Standard Eurobarometer 92*. 2020. European Commision. Available at: <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinionmobile/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/surveyKy/2255>

Graham J., Haidnt J., Nosek B., Liberals and Conservatives Rely on Different Sets of Moral Foundations. *Journal of Personality and Social Psychology*. No. 96 (5).2019. pp.1029-1046. <https://doi.apa.org/doi/10.1037/a0015141>

Hofstede Insights (2020). National culture dimensions. Available at : <https://www.hofstede-insights.com/product/compare-countries/>

Greene J. D. cited in Sapolsky, R., M. (2018) *Behave: The Biology of Humans at Our Best and Worst*. London: Vintage Books. p. 450

Haidt, J., (2012). *The Righteous Mind. Why People are Divided by Politics and Religion*. New York: Pantheonbooks

ISDR (International Strategy for Disaster Reduction) (2005). Hyogo framework for action 2005-2015. World Conference on Disaster Reduction. January 18-22. Hyogo, Japan.

Kažoka, I. (2019). *Vai Partijas Saprot Savu Vēlētāju?* 29.08.2019. News Portal LSM. Available at: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/zinu-analize/iveta-kazoka-vai-latvijas-partijas-saprot-savu-veletaju.a330160/>

SKDS. Latvijas Barometrs. Latvijas attīstības scenāriji. 06. 2016. SKDS. Available at: https://www.bib.eu/uploads/2017/02/2016.06_Latvijas_attistibas_scenariji_Baltic_International_Bank_Latvijas_barometrs-1.pdf

Ņikišins J., Rozenvalds J., Zepa B., (2014) Politiskā kultūra un demokrātija. *Cik demokrātiska ir Latvija?: Demokrātijas audits, 2005–2014*. Red. Rozenvalds J. Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts, 237.-254. lpp.

NRA. Covid-19 Barometrs: Iedzīvotāji vidū mazinās satraukums par vīrusu, 23.04.2020. NRA. Available at: <https://nra.lv/latvija/312077-covid-19-barometrs-iedzivotaji-vidu-mazinas-satraukums-par-virusu.htm>

Rousseau, D.L., (2007). Identity, Power, and Threat Perception. A Cross-National Experimental Study. *Journal of Conflict Resolution*. Volume 51 Number 5 October 2007., pp. 744-771

SKDS. Arnis Kaktiņš. (12. 2017). Arnis Kaktiņš. Facebook. Available at: <https://www.facebook.com/arnis.kaktins>

SKDS. Arnis Kaktiņš (06.2018). Arnis Kaktiņš. Facebook. Available at: <https://www.facebook.com/arnis.kaktins>

SKDS. Arnis Kaktiņš. (07.2020). Arnis Kaktiņš. Facebook. Available at: <https://www.facebook.com/arnis.kaktins>

Tajfel, H., (1978). Social categorization, social identity, and social comparison. In *Differentiation between social groups: Studies in the social psychology of intergroup relations*, edited by H. Tajfel, pp. 61-67. London: Academic Press.

Tajfel, H., Turner, C.J., (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In: *The social psychology of intergroup relations*, edited by W. Austin, and S. Worchel, pp. 33-47. Monterey, CA: Brooks/Cole

Weber, E. U. (2001). Decision and choice: Risk, empirical studies. In N. J. Smelser & P. B. Baltes (Eds.), *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences* (pp. 13347-13351). Oxford, UK: Elsevier Science Limited.

Slovic, P. (1992). Perception of risk: Reflections on the psychometric paradigm. In S. Krimsky & D. Golding (Eds.), *Social theories of risk* (pp. 117-152). New York: Praeger.

Pew Research, 2018. http://www.pewforum.org/2018/10/29/eastern-and-western-europeans-differ-on-importance-of-religion-views-of-minorities-and-key-social-issues/?fbclid=IwAR0Af1zqir6iRYBAYd_dZ1hsDOoMOhMJUc4xgpqD6Q6XdDF4Zu1qXUlp4#fn-30843-1

Challenges and Opportunities of Intergovernmental Coordination

Nathalie Behnke,

TU Darmstadt Darmstadt, Germany

Sean Muller,

University of Lausanne Lausanne, Switzerland

Most of the challenges that Europe is facing today are of a multilevel nature and cut across different policy areas. Climate change, for instances, affects local as much as national communities and concerns the housing, energy, transport, and other sectors. At the same time, given the vast diversity of governmental arrangements – from very small to very large states, with or without strong local, urban and regional governments, and with or without integrated cross-border areas –, these challenges can only be tackled through intergovernmental coordination.

Keywords: horizontal coordination, policy coordination, vertical coordination.

Lielākā daļa problēmu, ar kurām Eiropa pašlaik saskaras, ir saistītas ar daudzlīmeņu pārvaldību. Klimata pārmaiņas, piemēram, skar gan vietējās pašvaldības, gan arī mājokļu, enerģētikas, transporta un citas nozares. Tajā pašā laikā, ņemot vērā valdības pasākumu daudzveidību, mazās un lielās valstīs ar spēcīgām vietējām, pilsētu un reģionālajām vadībām vai bez tām, kā arī ar vai bez integrētiem pārrobežu reģioniem, daudzas rīcībpolitiku problēmas var risināt tikai ar starpvaldību koordinācijas palīdzību.

Atslēgvārdi: horizontālā koordinācija, politikas koordinācija, vertikālā koordinācija.

Introduction

Most of the challenges that Europe is facing today are of a multilevel nature and cut across different policy areas. Climate change, for instances,

affects local as much as national communities and concerns the housing, energy, transport, and other sectors. At the same time, given the vast diversity of governmental arrangements – from very small to very large states, with or without strong local, urban and regional governments, and with or without integrated cross-border areas –, **these challenges can only be tackled through intergovernmental coordination.**

At the minimum, intergovernmental coordination means that governments situated at different or identical levels of government communicate with and inform each other of their actions and plans. At the maximum, coordination amounts to joint decision-making that is collectively binding for all those involved. Ideally, such coordination allows governmental actors to increase both the effectiveness and legitimacy of public decisions. Drawing on a wide range of information makes for a better evidence base, whereas participation and deliberation strengthen the throughput and output side of decisions.

Nevertheless, achieving coordination between a multitude of executive actors located at both identical and different territorial levels (horizontal and vertical coordination, respectively) remains challenging. Just as the external effects and thus the interdependence of political actions beyond one's own borders have increased dramatically, so are governments confronted with strong asymmetries in terms of authority, resources, culture and political ideology.

In order to help policy-makers to learn from experience of other governments, this COST Action generates theoretically and empirically well-founded and practical hands-on knowledge on how to organize intergovernmental coordination in multiple settings. In this policy brief we provide a first outline of the basic challenges of coordination and give hints at paths – to be further developed in the near future – how to improve the efficiency of vertical and horizontal coordination.

The challenge of intergovernmental coordination

The general challenge under conditions of Europeanization and regionalization

Over the last few decades, Europe has become significantly more multi-level by shifting powers from the nation-state upwards to the EU and downwards to subnational governments: The EU is attracting ever more powers and impacts its citizens directly, and many traditional unitary states

have enacted decentralization reforms empowering regional and local authorities (territorial autonomy) and/or ethnic, religious, linguistic, and cultural groups (non-territorial autonomy). In parallel, most contemporary challenges facing European citizens – immigration, climate change or economic policy, and of course most recently the Covid-19-pandemic – are fundamentally multilevel in nature. This requires political actors at European, national, regional and even local levels to collaborate and coordinate their policies across tiers of government (vertically), between governments at the same level (horizontally), and across state borders (trans-nationally).

Coordination in policy matters is, however, no easy feat to achieve. The growth and increasing complexity of state architectures (differentiation) as well as the rise of new problems that cut across traditional policy boundaries challenge the coordinative capacity of policy-makers more than ever before: there are both more actors to coordinate with and more issues on which to coordinate. Thus, governments and their departments at different levels, politicians, bureaucrats, parliamentarians and stakeholders from the economy and civil society all want to have a say. Yet they pursue potentially conflicting interests and form geometrically varying, temporarily shifting alliances. This makes negotiations complex, costly and time-consuming. Also, it is often not always obvious which and how many actors even need to be involved in the first place – which policy sectors, territorial units, levels and branches of government or political parties need to be consulted? Finally, most problems for which the public demands a solution – tackling both the causes and the effects of climate change, for instance – are not single-issue problems. Instead, they span various aspects and perspectives, for instance environmental protection, transport, housing, flood prevention and the promotion of renewable energy. So as different coordination processes occur simultaneously in different arenas, effective coordination also becomes a problem of agenda-setting. When coordination takes place in various networks, institutions and processes, each tends to follow its own logic which is potentially at odds with coordination goals elsewhere.

The specific challenge of the Covid-19 pandemic

The problem of intergovernmental coordination gained exceptional importance during the Covid-19 pandemic and will prospectively continue to do so in the post-pandemic era, when the medium and long-term consequences

need to be dealt with. The pandemic exposed more than any crisis before the crucial importance of coordination as well as the difficulties of attaining it: In a crisis situation marked by high insecurity, enormous time pressure and developmental dynamics as well as high risk decisions, policy makers need to come to quick and targeted joint decisions. Those decisions presuppose, however, answers to manifold questions, such as: Which (groups of) actors are involved? Who is responsible for what? Which external effects are created by the individual action of one government? How can efforts be effectively joined and pooled to counter negative externalities? How much uniform reaction is needed and where are responses tailored to regional needs more appropriate? That is, how can – on the one hand – various actors representing highly diverse interests come to agree on a joint path of action, how can they be motivated to rank the common good above particular interests and to achieve a compromise? Yet, at the same time, how much variation in policy responses is useful or necessary across a territory, what needs to be decided jointly, what can be left to individual territories? And who decides on individual or coordinated paths of action? Existing evidence on the pandemic management in all countries across the world exposes a great variety of answers to those questions. The best way to coordinate the pandemic management is, however, far from obvious. It requires the right mix of locally rooted and flexible reaction on the one hand and central coordination on the other.

Opportunities, or: How to address the challenge?

In settings as outlined above – marked, generally, by multi-dimensionality and increasing complexity, and specifically by crisis driven pressure for quick and effective decision-making – coordination is really the only way out. Only if the diverse knowledge and experience of different actors at different levels is pooled in a complimentary fashion can we acquire the capacity to solve collective problems. Bringing in multiple actors with a different background and territorial vision also strengthens the legitimacy of political decisions as well as their effectiveness. Yet we still lack systematic knowledge and lessons learned on how best to organize, manage and implement inter-governmental coordination under various conditions.

Such knowledge is, however, crucial for policy-makers at all levels and all over Europe to successfully cope with everyday decision-making as well as with crisis management. In short: **The legitimacy and effectiveness of European governance depend crucially on the ability of governments to**

coordinate decision-making in an increasingly complex environment. Put the other way, failure to achieve coordination jeopardizes the democratic legitimacy of elected governments. For example, regional politicians in devolved states such as Spain, the UK or Italy are still inexperienced in the practice of intergovernmental relations and struggle to establish functioning processes and institutions especially in the horizontal dimension. Similarly, municipal actors trying to optimize inter-municipal cooperation in order to respond to the quest set by the EU and to attract funds in old and new member-states alike look for guidance on how to structure optimal processes. Improved intergovernmental communication and coordination might also help in dealing in a peaceful and mutually productive manner with demands for more regional autonomy.

And while we may lack systematic knowledge on intergovernmental coordination, there is a great variety of daily examples all across Europe to learn from. The potential gains are huge; suffice to think of inter-municipal cooperation, regional “embassies” in Brussels, EU-sponsored cross-border cooperation or even transnational city networks. The same is true for academic research; knowledge may be scattered across disciplines, but this also provides an enormous opportunity to learn from each other’s theories, methods and evidence. Thus, disciplines such as political science, public administration, federalism and EU research as much as history, sociology, law, geography, political economy and public finance need to better communicate with each other.

Finally, the few insights that we do possess are mostly country – or level-specific, focussing on relations between two levels (e.g. local-national, regional-national, or national-European) at best. The challenges and opportunities for intergovernmental coordination are, however, structurally similar from the local to the European levels and can be expected to feed back into each other as arenas are increasingly linked. In short, while issues of coordination are on the research agendas of many different disciplines, a genuinely wholistic perspective is yet amiss. We know little about how to theoretically design, actually establish and practically improve intergovernmental coordination; how and when to involve which political actors; and how to ensure both legitimate and efficient decision-making and implementation of coordinated policies. But different pieces of the puzzle are out there and just can’t wait to be assembled.

What is intergovernmental coordination?

A working definition

Coordination has repeatedly been said to be the ‘philosopher’s stone’ of public policy making¹, and rightly so. Coordination is a universal challenge of all organisations (within and between them) as soon as specialization and a multiplicity of actors come into play. With an increasing complexity of tasks and actor structures in modern states, the challenges of coordination have become ever more demanding. While coordination ultimately aims at reaching mutually compatible decisions and actions (coordination as an outcome or result), the way to this is through information, communication and negotiation (coordination as a process). The double-faced nature of coordination as both process and result makes it even more complicated to come to terms with this notion conceptually and in the practice of policy-making. There is no single best way how to achieve coordination, but it certainly implies interdependency, communication and interaction, and ultimately some kind of agreement.

In multi-level settings, coordination between governments of various territorial units – within and between states – is of particular importance. To be sure, inter-parliamentary coordination has improved in the past decades, equipping MPs with better information and helping them to orchestrate political action. But policy-implementation almost exclusively takes place in the realm of executives with their bureaucracy, and it is there that coordination has the most practical relevance. In this sense, this COST Action focuses mainly on challenges and options for coordination between governments or executive actors, while taking into account the role of other (groups of) actors in the broader network of executives.

Dimensions of coordination

Coordination, being a ubiquitous phenomenon of human action, typically occurs along various dimensions. It is useful to distinguish horizontal, vertical, sector-spanning, intra- and inter-organizational as well as trans-boundary coordination.

¹ See Peters, B. Guy (2015): Pursuing Horizontal Management. The Politics of Public Sector Coordination. Lawrence, KS: University Press of Kansas, p. 2 with further references

Horizontal coordination takes place between units at one and the same level. Those may be local, regional or national governments in the context of intergovernmental relations, or, more broadly, various organizations, such as governmental departments, local offices and so on. Horizontal coordination is marked by a lack of hierarchy, so the actors involved need to agree on some form of commitment as it cannot be enforced externally.

Vertical coordination takes place between units that stand in a vertical (mostly hierarchical) relationship to each other, e.g. national governments and regional or local governments, or different hierarchical orders within one organization. Vertical coordination often overlaps with horizontal coordination, for instance when all regional units coordinate with the national government in an intergovernmental council. The vertical dimension inserts a certain asymmetry (of interests, authority and resources) and often a hierarchy into the coordination process. Higher-level units have the option of splitting a broad vertical and multilateral horizontal coordination process in a series of bilateral vertical negotiations, thereby strengthening their own negotiation power (*divide et impera*). Insofar as hierarchy is involved as a governance mechanism, vertical coordination situations may be easier to “solve” than horizontal coordination were all actors have the same formal weight.

Coordination spanning across policy-sectors is increasingly necessary, as all major policy problems of our days – from climate change and energy transition through sustainable resources management, urban development, demographic change, to global migration and terrorism – cut across traditional policy sectors. Hence the need to seek and establish institutions and procedures of coordination that secure sector-specific expertise, on the one hand, and the linkage of different aspects and perspectives of a policy, on the other.

The dimensions of *intra-, inter- or trans-boundary coordination* clearly overlap with horizontal, vertical, and sector-spanning coordination. The difficulties of attaining coordination increase, however, from coordination within organizations such as regions, states or the EU to coordination between them. Particularly trans-boundary coordination needs to overcome additional obstacles of potentially divergent national regulatory frameworks and public expectations. Many problems simultaneously horizontal, vertical,

sector-spanning, and trans-boundary coordination, thereby reaching involve highest degrees of complexity. Climate change is by now a classic example, as is dealing with the Covid-19 pandemic.

Forms of coordination

Existing research based on empirical studies in public administration and public policy emphasizes that there is always a trade-off between specialization and the need for coordination. The more specialized tasks, units and professional staff are, the more they tend to focus on narrow aspects of a problem. The more generalized tasks, units or staff are, the more easily different aspects can be jointly taken into account. The more encompassing view on policies comes, however, at the price of less detailed expertise. Also, there is a trade-off between mirroring specialization in separate units and integrating them in one organizational unit. More specialized units can fulfil narrowly defined tasks more efficiently, but have a higher risk of creating negative externalities for other units. Integration of tasks in a single organization, on the other hand, tends to come at higher costs of production, but increases the resilience of the organization as a whole and internalizes externalities.

Complex tasks can thus be solved all the more effectively the better specialization, division of labour and integration are linked in the coordination process. **Networks** and **cascading processes** are a useful device for organizing coordination with persons at the interface between specialized units and hierarchical levels providing linkages, transmitting and bundling information in all directions.

Depending on the nature of the task to be coordinated, positive or negative coordination mechanisms can be more efficient. *Positive coordination*, as coined by Fritz Scharpf and Renate Mayntz in their seminal study on the German ministerial bureaucracy in the early 1970s and elaborated later by Scharpf in his studies on European coordination², entails a broad brainstorming process involving all potentially affected actors. It is open-ended and

² Mayntz, Renate; Scharpf, Fritz W. (1975): Policy-Making in the German Federal Bureaucracy. Amsterdam, Oxford, New York, NY: Elsevier; Scharpf, Fritz W. (1994): Games Real Actors Could Play: Positive and Negative Coordination in Embedded Negotiations. In: Journal of Theoretical Politics 6 (1), S. 27–53.

non-hierarchical, and more deliberative than bargaining-oriented in nature. Processes of positive coordination are time-consuming and risk to produce no result. But they provide the chance of eliciting innovative solutions and establishing a broad consensus on agreed-upon results. *Negative coordination*, in contrast, is not aimed at innovation. Rather, standard solutions are proposed and circulated so as to make sure that potential veto positions are taken into account. Both positive and negative coordination are per se horizontal coordination mechanisms, yet they require some degree of hierarchy to achieve coordination. So typically a **lead actor** is appointed to organise the process, setting the agenda and deciding which actors are to be involved. Positive coordination is useful when innovative solutions are needed and there is no time pressure. Negative coordination is more time-efficient, but sticks to well established routine solutions.

While the description of positive and negative coordination is rather old and initially linked to the German ministerial bureaucracy, those mechanisms are fairly universal and still broadly useful in their applicability.

Factors for good intergovernmental coordination

While this COST Action has only just started and aims to provide policy advice on how best to organize intergovernmental coordination in various instances, we can already now outline some venues for good coordination, subject to more detailed elaboration.

Defining the setting

In searching for appropriate ways of coordination, the first step is to be aware of the situational setting:

- Which dimensions of coordination are relevant? Which actors are or need to be involved? Which interests will they bring to the negotiation?
- How are fiscal relations and policy tasks interrelated? Is there potential conflict on who pays for expenses related to the task, are there appropriate means of providing or re-distributing necessary resources? Fiscal relations play an important role in intergovernmental coordination. As long as it is not clear who pays for a task or the results of

a coordinated decision, or if the distribution of fiscal burdens is perceived as unfair, commitment to joint solutions is low. Thus, questions of contribution to joint tasks and distribution of financial resources need to be agreed on simultaneously with substantial questions.

- Which is the appropriate level at which coordination is to be organized? A basic criterion for selecting the appropriate level of coordination is the economic principle of institutional congruence – the territory which is affected by a decision ought to be congruent with the territory at which decisions are being taken. This principle helps in particular to internalize external effects. But in multi-layered systems, institutional congruence can be achieved either by centralization or by coordination of regional or local decision-making. Typically the latter mode of decision-making is superior in terms of information processing capacity and democratic quality.
- How can coordination as process and outcome be communicated to involved actors as well as to the public? As successful coordination is a crucial condition for the democratic legitimacy of policies, communication strategies play an increasingly important role. Doing away with secret meetings might be a good idea, yet secrecy often enables actors to enter into compromises without losing face. Also, as inter-governmental negotiation and decision-making processes typically occur alongside traditional lines of democratic representation and accountability, it is all the more important to secure control of those fora by parliaments and governments as well as the broader public through timely, accessible, substantive and transparent communication.

Institutionalization

- Intergovernmental bodies should be established in all multi-level states as regular for a of interaction and exchange. They can serve to collect information, create trust and establish bonds of reciprocity, which in turn facilitates further coordination. As members of those bodies trust each other and meet in repeated interaction, they can overcome a position-oriented bargaining mode (posturing) and achieve instead a solution-oriented arguing mode in their negotiations (prag-

matism). It is, however, important that they meet on a regular basis over longer periods of time, not only on an ad hoc basis. Thereby they remain slightly detached from everyday quarrels and are able to develop concepts and strategies with longer time horizons. At the same time, they can provide a readily available infrastructure and knowledge base in case of the need for sudden crisis management.

- Intergovernmental bodies should be established as loosely coupled forms of linkages to provide room for local/ regional pragmatic adaptation and flexible variation where necessary (e.g. cross-border coordination) and also permit national integration, if so desired.
- Intergovernmental bodies work better if they avoid outright hierarchies, in particular in asymmetric multi-level systems. While the national level (government) has greater fiscal and legal weight compared to the regional or local governments, intergovernmental coordination presupposes fair recognition of all negotiation partners, openness, transparency, and trust. This is fostered by regular meetings, by rotating leadership and a responsive behaviour of all representatives, but especially by those of the national government.
- Horizontal and vertical bodies: In order to strengthen their position towards national government, it is furthermore advisable that regional and local units meet in horizontal fora to agree on a joint position. It is not advisable to enter extensively into bilateral negotiations between individual regional or local units and the national government, because such bilateral negotiations strengthen the national government's strategic power to 'divide and rule.
- Horizontal bi- or trilateral fora are helpful specifically in securing cross-border coordination, e.g. between local governments in one state or along the border between two or more states. Those coordination instances ought to be able to broker solutions relatively independent yet not without feed-back loops from higher-level governments. The flexible variation between closer or looser bonds is the essence of the principle of loose coupling.

Political actors

Political actors play an integral part in fostering or hindering the success of intergovernmental coordination. Party politics play a role in several respects:

- 1 The partisan ideology of members of intergovernmental bodies often influences their substantial position on the issues at stake. Similar ideological backgrounds make it easier, great ideological distances hinder a coordinated decision. Interestingly, however, in policy-specific bodies, members tend to develop an *esprit de corps* over time, emphasizing a shared topical understanding of a problem over party ideological differences. In that manner, policy-specific bodies existing over a longer period can help to bridge party-political differences.
- 2 In multilevel architectures where representatives of various governments from the national, regional and/or local level interact, congruence or incongruence of coalition governments has been found to impact intergovernmental negotiations. Congruent governments across levels of government may find it easier to agree on common lines of action, incongruent governments might import ideological differences into topical debates. To the degree that the party system in a territory becomes more fractionalized, i.e. the number – and potentially also the ideological distance – of parties campaigning in elections and forming governments increases, full congruence or full incongruence between governments will increasingly be substituted by partial congruence, since the variation of governments (and often also the size in terms of numbers of coalition partners) increases. That means that the partial ideological overlap between the various coalitions impedes the formation of strict ideological blocks in intergovernmental bodies; instead, flexible majorities are likely to be brokered along the lines of specific issues. Negotiations become – *inter alia* – longer and costlier, and compromises are watered down to attract the agreement of variously composed governments. While the risk of negotiation deadlocks decreases, compromises, once they are reached, are backed by a broad political consensus.
- 3 Third, the degree of vertical integration or disintegration of parties in multi-level party systems is said to impact the coordination in

intergovernmental bodies. Weakly vertically integrated parties allow regional divisions to diverge more widely from a general party line than strongly vertically integrated parties. For instance, the formulation of election manifestos or the selection of candidates may be put to a lesser or greater degree in the hands of regional or local branches. The consequences of more or less vertically integrated multi-level parties for effective intergovernmental coordination are, however, unclear. Weakly integrated parties allow their regional divisions more flexibility in negotiations. Thus, the multilateral negotiation game becomes more flexible and variable, and majority brokering becomes possible even within and not only between parties. Thus it is also conceivable to build majorities based on regional closeness, an overlap in specific topical interests and cutting across party lines, as some regional divisions agree on a proposal, while other regional divisions of the same party oppose it. Similar to the argument put forward above on the effect of higher party-political fractionalization, this increased flexibility is likely to make negotiations more open, longer and costlier, but it enhances the chances for a final result. More vertically integrated parties, on the other hand, make negotiations easier, as all regional divisions of one party can be expected to follow the same line. Costs of coordination are thus lower, but the risk of failure due to stalemates is higher.

Acknowledgement

This publication is based upon work from COST Action CA20123 supported by COST (European Cooperation in Science and Technology). COST is a funding agency for research and innovation networks. Actions help connect research initiatives across Europe and enable scientists to grow their ideas by sharing them with their peers. This boosts their research, career and innovation. <http://www.cost.eu>.

Tukša lapa

II

INTERVIJA

Eiropas skats rītdienā

Intervija ar Eiropas Komisijas pārstāvniecības Latvijā vadītāju Zani Petri

Dagnija Leitāne,

Latvijas Politologu biedrības asociētā pētniece

Eiropas Savienības attīstības vektori skar plašu nozaru spektru no ekonomikas līdz vides aizsardzībai un digitalizācijai, tomēr dinamiska virzība nākotnē prasa pielāgot ambīcijas iekšējās un starptautiskās politikas vēsmām, rast atbildes arvien jauniem izaicinājumiem un raudzīties ar svaigu skatu uz esošajām prioritātēm. Eiropas Komisijas pārstāvniecības Latvijā vadītāja Zane Petre par Eiropas Savienības nesēn gūtajām mācībām un aktualitātēm un Eiropas turpmāko attīstības trajektoriju.

Diskusijas par Eiropas tālāko attīstību nav jaunums publiskajā telpā. Kā Jūs redzat Eiropas Savienības attīstības ceļu, ņemot vērā gan komplikēto drošības situāciju, gan arī ES ambiciozos mērķus, īstenojot Zaļo kursu un digitālo transformāciju?

Runājot par kopainu, situācija Ukrainā tiešām liek uzdot jautājumus par Eiropas Savienības būtību un domāt par vērtībām, uz kurām tā balstās, – par mieru, par brīvību, par demokrātiju, par cilvēktiesībām. Eiropas Savienība tika veidota, lai saglabātu mieru pēc diviem postošiem pasaules kariem. Tas 70 gadu garumā ir izdevies. Kad mums šobrīd tepat līdzās Eiropā plosās karš, šī miera savienība, protams, vairs nevar darboties kā iepriekš. Mums ir jāspēj reaģēt uz jauniem izaicinājumiem un jāmeklē jauni risinājumi. ES jau no paša kara sākuma sniedz politisku, finansiālu un humanitāru atbalstu

Ukrainai. Neticami īsā laikā panāktas vairākas vienošanās par smagām sankcijām pret Krieviju un tiem, kas līdzvainīgi. Eiropas Savienība humānās palīdzības ietvarā novirzījusi 500 miljonus, lai sniegtu atbalstu tiem, kas saskaras ar kara traģiskajām humanitārajām sekām gan Ukrainā, gan ārpus tās. Vienlaikus daudzas valstis izmanto ES civilās aizsardzības mehānismu, lai nodrošinātu dažāda veida piegādes vairāk nekā 100 miljonu eiro vērtībā. Vienlaikus, ņemot vērā no kara šausmām bēgošo cilvēku plūsmu, ES ir iedarbinājusi direktīvu par pagaidu aizsardzību tiem Ukrainas iedzīvotājiem, kas meklē patvērumu ES dalībvalstīs, un kam nepieciešama gan sociālā aizsardzība, gan piekļuve izglītībai un darba tirgum. Tāpat arī izstrādātas vadlīnijas, kas dalībvalstīm palīdz pārvaldīt ieceļotāju plūsmas – vienlaikus gan mazinot gaidīšanas laiku, gan saglabājot drošību. Eiropas Komisija arī virza priekšlikumu, lai atvēlētu līdzekļus no kohēzijas finansējuma izglītības, mājokļu, nodarbinātības, veselības un citu akūtu jautājumu risināšanai, ar ko saskaras kara bēgļi. Ukraina saņēmusi arī ārkārtas makrofinansiālo palīdzību 1,2 miljardu eiro apmērā aizdevumu veidā un papildu 120 miljonus eiro kā budžeta atbalstu. Darīts tiešām tiek daudz un dažādos veidos. Pirmo reizi vēsturē no Eiropas Miera mehānisma atvēlēti 500 miljoni eiro militārajiem iepirkumiem un Ukrainas militāro bruņoto spēku spējas un noturības stiprināšanai. Padome 2022. gada februārī un martā apstiprināja Eiropas Miera mehānisma finansējumu Ukrainas bruņoto spēku atbalstam kopumā viena miljarda eiro apmērā. Šis atbalsts palīdzēs ukraiņiem aizsargāt savas valsts teritoriālo integritāti un suverenitāti, un kaut mazliet labāk aizsargāt iedzīvotājus no kara šausmām.

Tāpat karš izvirzījis priekšplānā jautājumus gan par enerģijas resursu piegādes drošību un Eiropas lielo atkarību no Krievijas gāzes, gan enerģijas neatkarības stiprināšanu un arī kiberdrošību. Vienlaikus gan jāapzina esošie resursi un jānovērtē situācija, gan jārod nekavējoši risinājumi, lieki nezaudējot laiku. Zaļais kurss un digitālā pārveide bija iepriekš pieteiktās politikas prioritātes, lai nodrošinātu pāreju uz zemu emisiju ekonomiku un zināšanu sabiedrību. Es teiktu, ka jaunajā situācijā arī tās ir kļuvušas vēl aktuālākas, un šis politikas būtu jāisteno vēl ātrākā tempā, nekā iepriekš plānots.

No citiem politikas virzieniem, par ko nedrīkstam aizmirst un kas savu aktualitāti nezaudēs tuvākajā laikā, nenoliedzami būtiska ir Eiropas aizsardzības spēju stiprināšana. Jāturpina atbalsta sniegšana mazajiem un vidējiem uzņēmumiem, lai uzlabotu to konkurētspēju. Jāpievērš uzmanība Eiropas Savienības tirdzniecības politikai, lai palīdzētu gan valstīm, gan nozarēm, gan uzņēmējiem izmantot dažādas globālā tirgus iespējas un nostiprināt savu vietu pasaules tirgos. Kā ārkārtīgi svarīgi arvien saglabāsies ilgtspējas

un inovāciju atbalsta jautājumi. Tas, kā mums būtu jādomā un jācenšas realizēt savas idejas, politikas, projektus, dažādas iniciatīvas – fokusā jābūt starptozaru pieejai, lai saskares punkti, labākie risinājumi tiktu rasti, piemēram, zinātniekiem strādājot kopā ar uzņēmējiem, uzņēmējiem – ar dizaineriem; vai eksaktajiem zinātniekiem ar dabas zinātniekiem un enerģētiķiem. Šādas kombinācijas var nosaukt vēl un vēl, jo skaidrs – pasaule, kas pārdzīvo pandēmijas radītās sekas, straujas klimata pārmaiņas, ekonomikas un ģeopolitiskos satricinājumus, nespēj rast risinājumus, “staigājot pa jau zināmām takām”.

Kāda loma pārejai uz ilgtspējīgāku un klimatneitrālu Eiropu ir Jaunā Eiropas *Bauhaus* iniciatīvai?

Ilgtspējas, digitālās pārejas un klimatneitralitātes mērķi sasniedzami, vien domājot un radot inovatīvi. Vēl viena lieta jeb domāšanas virziens ir pārrobežu pieeja. Būtiski lūkoties pēc tādiem sadarbības modeļiem un iniciatīvām, kas darbojas pāri robežām, neatkarīgi no to īstenotāju ģeogrāfiskās lokācijas – domu apmaiņas, kopīgi projekti un vietējo kopienu pieredzes apmaiņas, radošas un praktiskas darbnīcas, tiklošanās, kas ne tikai ļauj iepazīties, bet arī inovēt, uzlabot, pilnveidot... Jo patlaban notiekošais visdažādākajās nozarēs norāda ne tikai uz inovāciju nepieciešamību, bet arī uz nekavējamo rīcības būtiskumu. Tātad – ātrums, ko noteikti varam uzlabot, ja apvienojam Eiropas labākos prātus, spējam sadarboties pārrobežu līmenī.

Jaunā Eiropas *Bauhaus* iniciatīva tieši sasaucas ar jauno domāšanas veidu, ko iepriekš minēju, un ko faktiski organiski pieprasa notiekošās pārmaiņas. Mums jābūt ekonomiskiem, jo resursi jāizmanto ar vislielāko rūpību, vēlams atkārtoti vai tādi, kas atjaunojas. Mums jābūt funkcionāliem – jo to pieprasa mūsdienu dzīves ritms. Tajā pašā laikā mēs esam cilvēki, kam nepieciešams kas unikāls, mūsos ir vēlme būt atšķirīgiem. Tāds ir *Bauhaus* – pieeja zinātnēi, tehnoloģijām un kultūras un mākslas nozarēm, meklējot vislabākos risinājumus mūsu tagadnes un arī nākotnes uzlabošanai, dzīves kvalitātes celšanai. Jāteic, ka Jaunā Eiropas *Bauhaus* projekti arī finansēšanas aspektā pieprasa no īstenotājiem vēlmi un spēju strādāt pāri nozaru un valstu robežām, jo finansējums paredzēts gan no Apvāršņa Eiropai, gan Erasmus+, gan LIFE, gan citām programmām. *Bauhaus* ir Eiropas domāšanas jaunais virziens: sintēze starp estētiku, ilgtspēju un iekļaujošu vidi.

Cik gatava krīzēm ir Eiropas Savienība?

Viens no ES dibinātājiem Žans Monē ir teicis, ka Eiropa ir radusies krīzē, un tā attīstās kā atbilde uz krīzēm. Es teiktu, ka Eiropas Savienības lielākais spēks ir izmantot šīs krīzes, lai attīstītos un veidotu politikas ar arvien

lielāku pievienoto vērtību Eiropas pilsoņiem. Redzam, ka katra no pēdējo gadu krīzēm ir kalpojusi kā labs stimuls, lai panāktu ātrāku vienošanos par jauniem attīstības virzieniem, un padarījusi Eiropu spēcīgāku. Pēc finanšu krīzes 2008.–2010. gadā tika nostiprinātas tās institūcijas, kas atbalstīja Eiropas vienoto eiro valūtu, tika izveidota ekonomikas pārvaldes sistēma, kā atskaites punkts sāka darboties Eiropas semestris, Eiropas Banku savienība, tika stiprināta Ekonomiskā un monetārā savienība. Savukārt terorisma izraisītās krīzes rezultātā ES budžetā tagad vairāk līdzekļu tiek novirzīti arī iekšējai drošībai. Migrācijas krīze 2015. gadā bija impulss vienotas migrācijas un patvēruma sistēmas pārveidei. Savukārt pēdējā koronavīrusa pandēmijas krīze parādīja, ka, jā, Eiropa var kopā darīt daudz vairāk veselības politikas un veselības aprūpes jomā. Ātri tika panāktas vienošanās par kopīgiem iepirkumiem, par līdzekļu piešķiršanu vakcīnu izstrādei un izplatīšanai, par Covid-19 digitālo sertifikātu. Tāpat Komisija ierosināja izveidot jaunu Veselības ārkārtas situāciju gatavības un reaģēšanas iestādi (HERA). Tā palīdz nodrošināt, ka medicīniskie līdzekļi tiek izstrādāti un ražoti, prognozējot nākotnes vajadzības. Mērķis ir dot valstīm mehānismu un līdzekļus, lai tās var labāk sagatavoties potenciālajām krīzēm nākotnē. Šobrīd ir skaidrs signāls un stimuls domāt par jaunām iniciatīvām kopējās drošības un aizsardzības, kā arī enerģijas politikā jomās.

Vai ir kādas Covid-19 pandēmijas mācības, kas jāņem vērā turpmākajā politikā veidošanas procesā? Un vai varam runāt par ES darbības veiksmes stāstiem šajā krīzē?

Jā, koronavīrusa pandēmija bija ļoti smags pārbaudījums. Mēs sapratām, ka ir jāstiprina noturība pret plašu krīžu spektru. Paskatoties atpakaļ uz pandēmijas sākumu, sākotnēji virkne valstu izvēlējās slēgt savas robežas, bet drīz vien tika iedarbināti kopējie sadarbības mehānismi, zaļie koridori, solidaritātes iniciatīvas, palīdzot savstarpēji ar resursiem, un tas noteikti bija panākumu pamatā. Mēs redzējām, ka valstis viena otrai palīdzēja ar masku piegādi un citiem aizsardzības līdzekļiem. Kopīgiem spēkiem ES valstis palīdzēja nokļūt mājās ļoti daudziem ceļotājiem, kas bija iestrēguši trešajās valstīs. ES civilās aizsardzības mehānisma ietvaros tika piegādāts ekipējums slimnīcām, bet zinātniekiem tika piešķirti vērienīgi līdzekļi vakcīnu izstrādei un pēcāk arī to piegādei un sadalei. Rekordātrā laikā tika panākta vienošanās par digitālo Covid-19 sertifikātu, kas pavēra no jauna iespēju drošai ceļošanai ES ietvaros. Šai ES izstrādātajai sertifikātu sistēmai vēlāk pievienojās ļoti daudzas citas pasaules valstis. Es domāju, ka šis viennozīmīgi bija veiksmes stāsts. Kopīgi sadarbojoties, salīdzinoši īsā laikā izdevās rast atbildes un risinājumus

daudz dažādiem jautājumiem. Otra lieta, kas jāpiemin, ir Atveseļošanās un noturības mehānisms, kas arī tika izveidots un par kuru tika panākta vienošanās ļoti īsā laikā. Tā mērķis ir stimulēt ekonomiku, palīdzēt valstīm un to ekonomikām, sociālajām sistēmām atgūties no pandēmijas radītajiem satricinājumiem un sekām. Fonds gandrīz dubultoja ES ilgtermiņa budžetu.

Es domāju, ka visi saprotam, ka gatavošanās krīzēm, lai maksimāli efektīvi uz tām reaģētu, faktiski ir nepārtraukts process. Un, lai arī cik labi mēs sagatavotos kādai no krīzēm, ir grūti būt vienlīdz gataviem visiem iespējamajiem situācijas pavērsieniem un scenārijiem. Ir jāveicina ES kopējā noturība, jāpēta iespējamie situāciju attīstības virzieni, jādoma par kritiskās infrastruktūras pietiekamību un funkcionalitāti. Vienmēr būs nepieciešami kādi ātri un inovatīvi risinājumi, taču tie balstāmi solidaritātē un vienotā rīcībā, kas ir Eiropas Savienības spēks. Tieši šī spēja panākt vienošanos sarunu ceļā, rast visiem pieņemamus risinājumus īsā laikā parāda mūsu kopīgo spēku.

Situācijās, kad ir nepieciešama ātra reakcija, bieži tiek norādīts, ka pārnacionālā un nacionālā līmeņa politiku koordinācija ir jāuzlabo. Ko ES var darīt, lai uzlabotu politiku koordināciju ES līmenī, un ko var darīt dalībvalstis?

Ir jautājumi, kas prasa ilgāku laiku, ir jautājumi, par kuriem var vienoties ātrāk. Ir virkne nosacījumu, kas jāizpilda, pirms kāda ideja var tikt realizēta vai kļūt par tiesību aktu. Pašreizējā ES lēmumu pieņemšanā ir iesaistītas gan dalībvalstis, gan Komisija, gan Parlaments. Mēs esam redzējuši piemērus, kad ne visus lēmumus izdodas īstenot un novest līdz galam. Piemēram, nu jau pirms divām desmitgadēm tika mēģināts pieņemt Konstitucionālo līgumu, bet tas iestrēga referendumos un tika nobloķēts. Tomēr mēs redzam arī to, ka pēdējā laikā krīzes ir ļoti saliedējušas Eiropu, un, kopīgi meklējot atbildes krīzes situācijās, ES ir parādījusi savu efektivitāti. Noteikti arī jāmin pēdējā laika piemērs – esam bijuši liecinieki, cik saliedētas bijušas dalībvalstis par sankciju piemērošanu Krievijai, un cik ātra ir bijusi reakcija. Lēmumi, kuru pieņemšana pirms kāda laika būtu prasījusi vairākus gadus, tagad tiek pieņemti dienu laikā. Ir zināmas procedūras, bet nepieciešama politiskā griba, lai šīs lietas risinātu. Tā ir kopīga atbildība starp dalībvalstīm, Parlamentu un Komisiju, un jābūt stimuliem, kas liek virzīties uz priekšu.

Enerģijas politika vēl nesen bija ekspertu diskusiju jautājums. Tagad par to runā katrā mājāsaimniecībā. Kā redzat enerģētikas politikas turpmāko attīstību ES?

Vēl pavisam nesen Eiropa 40% savas gāzes un 26% naftas importēja no Krievijas. Tas padarīja Eiropu ievainojamu un atkarīgu no šīs resursu

piegādes. Diplomātiskās un tirdzniecības attiecības ar Krieviju nebūs iespējamas vēl ilgu laiku. Karš Ukrainā enerģētiskās neatkarības jautājumu izvirza priekšplānā. Redzam, ka strauji mainās nosacījumi un prioritātes. No aprīļa sākuma Baltijas valstis izmanto Klaipēdas sašķidrinātā dabas gāzes termināļa un Inčukalna dabasgāzes krātuves krājumus. Tas ir signāls, ka līdzšinējā sistēma piedzīvo drastiskas izmaiņas, kas noteikti ir ātrākas, nekā jebkad iepriekš bijām iedomājušies vai plānojuši. Šādi mobilizējoties, mēs saprotam, ka īstenībā varam dzīvot bez Krievijas enerģijas produktiem, un tas ir svarīgs signāls arī privātajam sektoram, kuram būs svarīga loma gāzes aizvietošanā ar atjaunojamajiem energoresursiem.

Es teiktu, ka nākotnes virziens, pirmkārt, ir energoefektivitāte. Jāsaprot, vai gribam ražot, cik patērēsim, vai patērēsim tikai tik, cik saražosim. Te mēs runājam par taupību visdažādākajos līmeņos un nozarēs, par resursu lietderīgu izmantošanu, par māju siltināšanu un renovāciju, par videi draudzīgām apkures iekārtām. Un otrs būtiskais jautājums ir krietni ātrāka pāreja uz atjaunojamiem energoresursiem, lai arī tādā veidā mazinātu enerģētisko atkarību. Te mēs runājam par saules, vēja, zemes siltuma enerģijas izmantošanu, arī par ūdeņradi, biometānu, biogāzi un dažos gadījumos – moderno atomenerģiju. Protams, tie nebūs lēti pasākumi, taču tie ir ļoti būtiski. Atvēršanās un noturības plāna ietvaros ir paredzēti līdzekļi pārejai uz dabai un klimatam draudzīgu resursu izmantošanu, tāpat šim mērķim ir atvēlēti līdzekļi ES struktūrfondu ietvaros. Protams, vienmēr būs nepieciešami arī privātie resursi un ieguldījumi, lai varētu sasniegt augstos mērķus par klimatneitralitāti līdz 2050. gadam. Runājot par Latviju, te lielākie izaicinājumi ir transporta un ēku sektoros.

Viena no Eiropas Komisijas izvirzītajām prioritātēm līdz 2024. gadam ir spēcīgāka Eiropa pasaulē. Ko tas nozīmē?

Globālo problēmu, krīžu un konfliktu skaits un daudzveidība pēdējo gadu laikā ir būtiski palielinājušies. ES rokās ir virkne dažādu instrumentu: tirdzniecības politika, starptautiskās partnerības, ārējās, drošības un aizsardzības politikas. Būtiski, lai visi šie instrumenti tiktu izmantoti koordinēti, kas ļauj pasaulē sadzirdēt vienotu Eiropas balsi.

Runājot par Eiropas lomu, viens no pirmajiem un nesenajiem piemēriem ir saistībā ar jau minēto koronavīrusa pandēmiju. ES domāja ne tikai par vakcīnas piegādēm pašu vajadzībām Eiropā, bet arī pauda gatavību nodrošināt to pieejamību citviet pasaulē. Eiropas Komisija kopā ar dalībvalstīm atvēlēja turpat trīs miljardus eiro Covax mehānismam – globālai

iniciatīvai, kuras mērķis ir nodrošināt piekļuvi Covid vakcīnām arī nabadzīgākajām pasaules valstīm. Mēs redzējām, ka līdzīgs vakcīnu apjoms, kāds bija pieejams ES, tika nosūtīts arī trešajām valstīm. Tas ir viens no piemēriem, kas pēdējā laikā parāda ES lomu starptautiskajā arēnā.

Otrs – mēs piedzīvojam lielāko drošības krīzi Eiropā kopš Otrā pasaules kara. Eiropas Savienība ir reaģējusi stingri un apņēmīgi, parādot vienotību, sadarbojoties ar partneriem – ar G7 valstīm, ASV, Apvienoto Karalisti, arī ar Dienvidkoreju, Norvēģiju, Šveici un citām valstīm. ES ļoti ātri vienojās par visaptverošām, stingrām sankcijām, cieši tās koordinējot ar partneriem. ES galvenokārt sniedz humāno atbalstu un ievieš ekonomiskās sankcijas, kamēr kolektīvā drošība, piemēram, ir NATO pārziņā. Raugoties no ES pozīcijām, noteikti jāpiemin finansiālais atbalsts Ukrainai 1,2 miljardu eiro apmērā un papildu finanses humānajai palīdzībai. Tāpat iedarbināts pagaidu aizsardzības mehānisms, lai Ukrainas pilsoņi var uzturēties, strādāt, mācīties un saņemt medicīnisko un cita veida palīdzību ES valstīs. Atbalsta sniegšanai tiek izmantots arī ES civilās aizsardzības mehānisms, kas palīdz gan ar ugunsdzēsības aprīkojumu, gan ar pirmās palīdzības piederumiem un daudz ko citu. Jau pieminēju 500 miljonus eiro no Eiropas Miera instrumenta Ukrainas militārajām vajadzībām un civiliedzīvotāju aizsardzībai. Rezumējot jāsaka – ārkārtīgi svarīga ir visu ES rīcībā esošo instrumentu efektīva un koordinēta izmantošana.

Kā diskusijas par Eiropas nākotni padarīt neformālākās un iesaistīt tajās pēc iespējas vairāk iedzīvotāju?

Visa pagājušā gada garumā esam piedalījušies dažādās formālās un neformālās diskusijās Konferencēs par Eiropas nākotni ietvaros. Svarīga bija sadarbība ar dažādām organizācijām, kas darbojas reģionāli un arī ļoti lokālā līmenī – vai tās būtu nevalstiskās organizācijas, vai, piemēram, vietējās kopienas, kultūras centri, bibliotēkas. Tās ne tikai palīdz sasniegt iedzīvotājus, piegādājot informāciju par aktualitātēm, bet arī rada iespēju rīkot pašiem savas aktivitātes vai piedalīties citu veidotajos pasākumos pēc iespējas tuvāk dzīvesvietai. Interese bija liela, un cilvēkiem bija iespēja izteikt savu viedokli un uzzināt daudz ko jaunu. Latvijā notikuši vairāk nekā 150 pasākumi, kuros piedalījās gan dažādas iedzīvotāju grupas, gan nevalstiskās organizācijas, gan politikas veidotāji un īstenotāji, gan biznesa pārstāvji, gan viedokļu līderi. Latvija statistiski ierindojās 8. vietā starp pārējām ES dalībvalstīm, ņemot vērā iesniegto iedzīvotāju ideju, īstenoto aktivitāšu un rīkoto pasākumu skaitu. Domāju, par to mēs tiešām varam būt ļoti priecīgi.

Lai iesaistītu cilvēkus un diskusijām būtu lielāka pievienotā vērtība, ir svarīgi piedāvāt apgūt papildu zināšanas, informāciju, piedāvāt iespēju aktīvi līdzdarboties. Piemēram, kopā ar Ārlietu ministrijas ES Informācijas punktiem un reģionālajām bibliotēkām norisinājās pasākumu cikls senioriem par ES aktualitātēm ar iespēju paust savu viedokli. Savukārt šo pasākumu otrajā daļā bija iespēja mācīties un apgūt jaunas digitālās prasmes. Vēl varam minēt pasākumu ciklu, kurā īpaša uzmanība tiek pievērsta jauniešiem. Jaunieši no visdažādākajām sabiedrības grupām, ar dažādām interesēm, tika aicināti izteikt savas idejas, gaidas par Eiropu, tās nākotni. Šo iniciatīvu Eiropas Komisijas pārstāvniecība īsteno kopā ar biedrību LAPAS. Redzam, ka jauniešiem nav vienalga. Viņiem ir savs viedoklis par viņiem aktuālām tēmām: izglītību, kultūru, vidi, klimata pārmaiņām, protams, arī par ģeopolitisko situāciju. Šie pasākumi savukārt notiek ārā, svaigā gaisā, un papildu elements ir kopīga zupas gatavošana pēc vietējās receptes. Šim pasākumam ir vairāki slāņi, kas viens otru bagātina.

Kopš pagājušā gada maija Latvijas reģionos darbojas *Europe Direct* centri, kas aktīvi iesaistās un organizē diskusijas iedzīvotājiem. Centri meklē inovatīvus veidus, kā vislabāk uzrunāt vietējos iedzīvotājus, informējot viņus par dažādām ES iespējām, aktualitātēm, iniciatīvām. Iespēju un resursu ir daudz, bet, protams, lai tos izmantotu, nepieciešama pašu iedzīvotāju aktivitāte un interese.

Starp citu – šis, 2022. gads, ir pasludināts par Eiropas Jaunatnes gadu. Jaunieši vienmēr ir tie, kas visaktīvāk izmanto Eiropas Savienības sniegtās iespējas – studijas un praksi ārvalstīs, pieredzes apmaiņu, sadarbības projektus un, protams, ceļošanu. Taču pēdējos divus gadus daudzie pandēmijas ierobežojumi ir jauniešus it kā nolikuši “aiz stikla vairoga”. Mēs viņus labi redzam, taču mazāk dzirdam. Jauniešiem ir bijis mazāk iespēju šo vairogu salauzt, izmantojot ES dotās iespējas sevi pilnveidot. Eiropas Komisija ir cieši pārliecināta, ka šis ir īstais brīdis, kad jauniešiem dot papildu iespējas, dažādot atbalsta programmas, lai viņi ar uzviju var atgūt aizkavēto. Jauniešu iniciatīvām 2022. gadā ES atvēlēs vismaz 8 miljonus eiro, galvenokārt izmantojot Erasmus+ un Eiropas Solidaritātes korpusa resursus. Arī citas ES programmas sniegs īpašu atbalstu jauniešiem. Mans padoms – negaidīt, bet rīkoties, izmantot pieejamo finansējumu, lai īstētu savas idejas un sapņus, uzlabotu dzīves kvalitāti un iegūtu papildu zināšanas un pieredzi. Nosacījums ir viens – visam, kas tiks finansēts, jābūt paliekošam un ilgtspējīgam un jāturpinās arī pēc 2022. gada.

LATVIJAS INTERESES EIROPAS SAVIENĪBĀ

